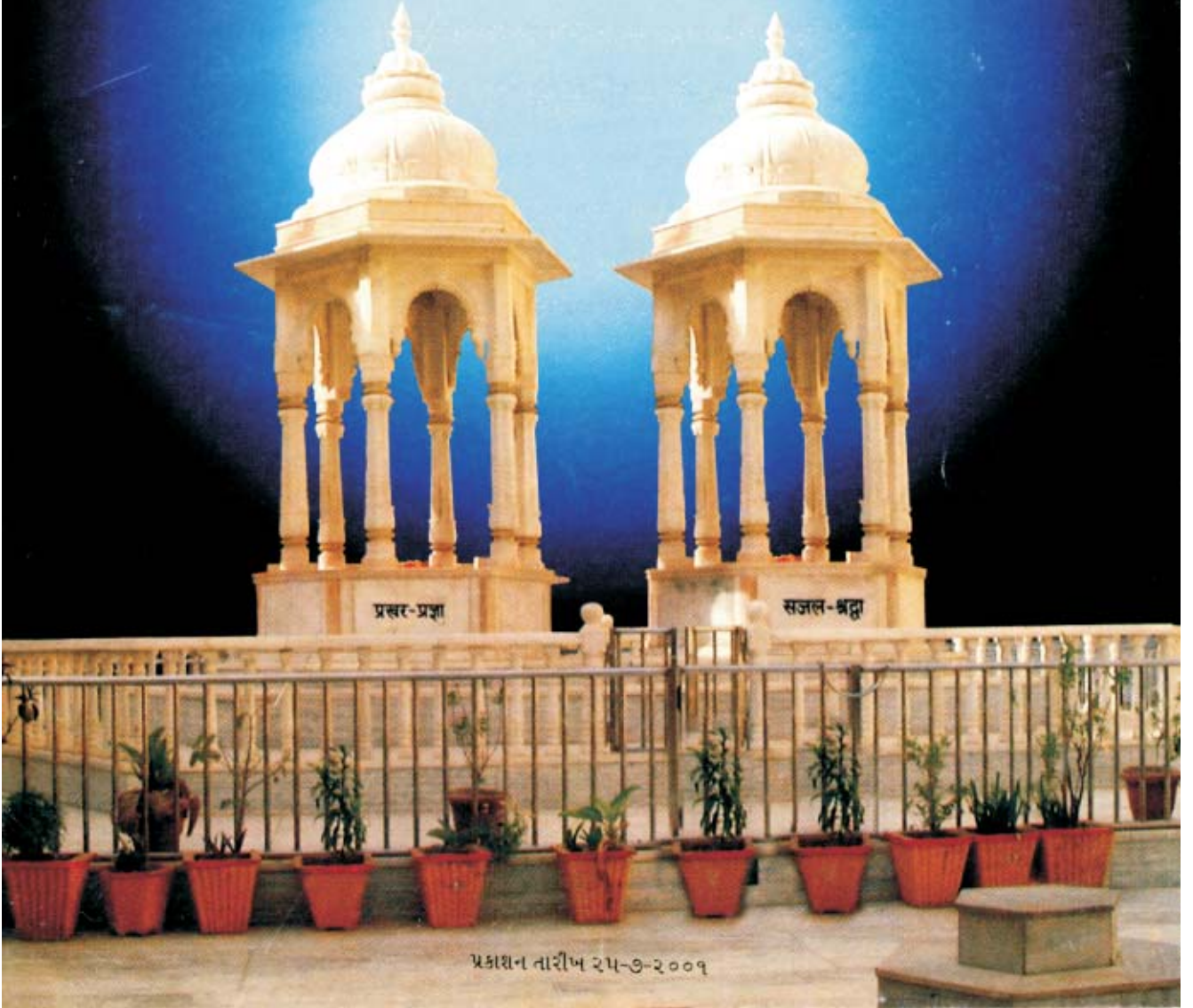

युग शक्ति गायत्री

अगष्ट-२००१ मां वंयानारी

અનુક્રમણિકા

૧. વિચારો જ જીવનનું નિર્માણ કરે છે	૧	૯. જન્તાના વિચારોની શુદ્ધિ કોણ કરશે ?	૨૨
૨. ગોમૂત્ર એક દિવ્ય ઔષધિ	૨	૧૦. સ્વયં ઈશ્વર પ્રગટ થયા છે મનુષ્યમાં	૨૫
૩. સત્ય વ્રતથી જ આનંદની અનુભૂતિ	૩	૧૧. આસ્તિક બનીએ, પાખંડી નહીં	૩૦
૪. સૌથી મોટી શક્તિ છે-શ્રદ્ધા	૬	૧૨. ભવ્ય સમાજના નવનિર્માણનો	
૫. એકં સદ્વિપ્રા બહુધા વદન્તિ	૯	એકમાત્ર આધાર-અધ્યાત્મ	૩૫
૬. ધ્યાનથી મળતા અસંખ્ય લાભ	૧૨	૧૩. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી	
૭. કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મ	૧૪	સાચું અધ્યાત્મ છે શું ?	૩૮
૮. મૃત્યુથી ભયભીત થવાનું કોઈ કારણ નથી	૧૮	૧૪. આત્મીય અનુરોધ	૪૫

‘‘ઋષિ ચિંતન કે સાનિધ્ય મે’’ ગ્રંથનું વિમોચન

ગુરુ પૂર્ણિમાના પાવન પર્વ પર શિર પ્રતીક્ષિત ગ્રંથ ‘ઋષિ ચિંતન કે સાનિધ્ય મે’ હિંદી ગ્રંથનું વિમોચન ગાયત્રી તપોભૂમિના વ્યવસ્થાપક પૂજ્ય પંડિત શ્રી લીલાપત શર્મા દ્વારા કરવામાં આવ્યું. ચારસો પાના તથા બસો રૂપિયાની કિંમતનાં આ રંગીન છપાઈવાળા ગ્રંથને ગુરુ પૂર્ણિમા પર પધારેલ પરિજનોએ ઘેર-ઘેર સ્થાપિત કરવાનો સંકલ્પ લીધો. આ ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકાશન દીપાવલી પૂર્વ થશે.

જ્ઞાનયજ્ઞ આ યુગનું શ્રેષ્ઠ ધર્મ કર્તવ્ય

શ્રાવણ મહિનામાં અનેક પાવન પર્વ આવે છે. આવા ધાર્મિક પર્વોમાં જ્ઞાનપૂર્ણ ગ્રંથોને ભેટ આપવાનું અનેરું મહત્વ છે. શાસ્ત્રોમાં જ્ઞાનદાનને શ્રેષ્ઠ દાન બતાવેલ છે. પૂજ્ય ગુરુદેવે વેદ, ઉપનિષદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર જેવા આર્ષ ગ્રંથોનું મનન-ચિંતન કરી વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં જીવન ઉપયોગી સાહિત્યનું નવ સૃજન કર્યું. આ સાહિત્યની સૂચી પત્રિકાના ટાઈટલ પેજ ઉપર પ્રકાશિત કરેલ છે. આશા છે શ્રદ્ધાવાન પરિજન પવિત્ર શ્રાવણ મહિનામાં અને આવનાર પુરુષોત્તમ માસમાં આ પ્રેરણાપ્રદ સાહિત્ય જ્ઞાન મંદિર રૂપે ઘેર-ઘેર સ્થાપિત કરશે-કરાવશે. સૌને પાવન પર્વની મંગલમયી શુભકામનાઓ.

ॐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક / સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદેશી

પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય

અને

માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: સહ સંપાદક :

ધનશ્યામ પટેલ

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,

મથુરા - ૨૮૧૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૭૩૦૩૯૯, ૭૩૦૧૨૮

વાર્ષિક લવાજમ : ૫૫ રૂપિયા

આજીવન લવાજમ : ૭૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક ૧૦ પાઉન્ડ / ૧૫ ડૉલર રૂ.

૬૦૦=૦૦

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ / ૧૫૦

ડૉલર

ભારતીય મુદ્રામાં રૂ. ૭૦૦૦-૦૦

૧૫ - ૩૨ અંક - ૮

પ્રકાશન તિથિ ૨૫-૭-૨૦૦૧

ઓગસ્ટ - ૨૦૦૧

વિચારો જ જીવનનું નિર્માણ કરે છે

આપણા જીવનમાં વિચારોનું મહત્વનું સ્થાન છે. આપણાં સુખ-દુઃખ, હાનિ-લાભ, પ્રગતિ-અધોગતિ, સફળતા-નિષ્ફળતા બધું જ આપણાં પોતાના વિચારો પર જ આધારિત છે. જેવા આપણા વિચારો હોય છે, તેવું જ આપણું જીવન બને છે. સંસાર કલ્પવૃક્ષ છે, એની છાયામાં બેસીને આપણે જે કાંઈ વિચારીશું, તેવાં જ પરિણામ પ્રાપ્ત થશે. જેઓ પોતાને સદ્વિચારોથી ઓતપ્રોત રાખે છે, તેઓ દરેક પગલે જીવનનાં મહાન વરદાનોથી શોભાયમાન બને છે, એમને સફળતા, મહાનતા, સુખ-શાંતિ, પ્રસન્નતાનો પરિતોષ મળે છે. એથી ઊલટું જેઓ પોતાને હીન, અભાગી. કમનસીબ માને છે, તેમનું જીવન પણ દીનહીન બની જાય છે. વિચારોથી પતિત થયેલ વ્યક્તિને પછી પરમાત્મા પણ ઉઠાવી શકતો નથી. જેઓ અંધકારમય નિરાશામય વિચારો રાખે છે, તેમનું જીવન ક્યારેય ઉચ્ચ અને ઉત્કૃષ્ટ બની શકતું નથી. મનુષ્યના વિચારો જેવા હોય છે, તેવું જ તેને પ્રાપ્ત થાય છે.

વિચારોમાં મોટો જાદુ છે. તે આપણને ઊંચે લઈ જઈ શકે છે અને નીચે પણ પાડી શકે છે. જરૂર એ વાતની છે કે આપણે આશાવાદી, ઉદાર, દિવ્ય, પુરોગામી તથા ઉત્કૃષ્ટ વિચારોથી આપણા મનને ઓતપ્રોત રાખવું જોઈએ. હલકા અને ખરાબ વિચારોથી છુટકારો મેળવવા માટે ઉચ્ચ દિવ્ય વિચારોનો અભ્યાસ કરવો જરૂરી છે. ખરાબ વિચારોને સદ્વિચારોથી કાપવા જોઈએ.

ગોમૂત્ર એક દિવ્ય ઔષધિ

ગોમૂત્ર મનુષ્યજાતિ તથા ચિકિત્સા જગતને પ્રાપ્ત થતું અમૂલ્ય અનુદાન છે. આ ધર્મ દ્વારા માન્યતાપ્રાપ્ત પ્રાકૃતિક, સહજપ્રાપ્ય, હાનિરહિત, કલ્યાણકારી તથા આરોગ્યવર્ધક રસાયણ છે.

ગોમૂત્ર યોગીઓનું દિવ્ય પાન છે, તેઓ એમાંથી દિવ્ય શક્તિ મેળવતા હતા. ગોમૂત્રમાં ગંગાનો વાસ છે. આ સર્વપાપનાશક છે. અમેરિકામાં થયેલી શોધો દ્વારા એ સિદ્ધ થયું છે કે ગાયના પેટમાં કાયમ વિટામિન બી રહે છે.

આ સતોગુણી રસ છે, વિચારોમાં સાત્વિકતા લાવે છે. સતત છ માસ પીવાથી મનુષ્યની પ્રકૃતિ સતોગુણી થઈ જાય છે. તે રન્નેગુણ અને તમોગુણનો નાશ કરનારું છે. શરીરગત ઝેર પણ મૂત્ર, પરસેવો અને મળ દ્વારા બહાર નીકળે છે. આ મનોરોગ નાશક છે. વિષનું શમન કરવામાં ગોમૂત્ર પૂર્ણ સમર્થ છે. આર્યુવેદની ઘણી ઝેરી જડીબુટ્ટીઓ તથા વિષના પદાર્થો ગોમૂત્રથી જ શુદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ગાયમાં બધા દેવતાઓનો વાસ છે. આ કામધેનુનું સ્વરૂપ છે. આ બધાં જ નક્ષત્રોનાં કિરણોનું રિસીવર છે. તેથી એમાં બધાનો પ્રભાવ રહે છે. ગાય જ એવું દિવ્ય પ્રાણી છે કે જેની કરોડરજ્જુના હાડકાની અંદર સૂર્યકેતુ નાડી હોય છે. તેથી દૂધ, માખણ, ઘી સુવર્ણની આભાવાળું છે, કારણ કે સૂર્યકેતુ નાડી સૂર્યનાં કિરણો દ્વારા લોહીમાં સ્વર્ણક્ષાર બનાવે છે. આ જ સ્વર્ણક્ષાર ગોરસમાં વિદ્યમાન છે. ગાયના રક્તમાં પ્રાણશક્તિ હોય છે. ગોમૂત્ર કિડની દ્વારા લોહીનો ગાળેલો ભાગ છે. કિડની લોહીને ગાળે છે. જે તત્ત્વો એના લોહીમાં હોય છે એ જ તત્ત્વો ગોમૂત્રમાં છે.

ગોમૂત્ર આપણા માટે આ રીતે ઉપયોગી છે-

(૧) જંતુઓથી પેદા થતી બધા પ્રકારની બીમારીઓ ગોમૂત્રથી નષ્ટ થાય છે. (૨) ગોમૂત્ર શરીરમાં લીવરને સક્ષમ બનાવી સ્વચ્છ લોહી તૈયાર કરી. કોઈ પણ રોગનો વિરોધ કરવાની શક્તિ પ્રદાન કરે છે. (૩) ગોમૂત્રમાં એવાં બધાં જ તત્ત્વો છે, જે આપણા શરીરનાં આરોગ્યદાયક તત્ત્વોની ઊણપને પૂર્ણ કરે છે. (૪) ગોમૂત્રને મેદ અને હૃદય કહ્યું છે. આ મગજ તથા હૃદયને શક્તિ અર્પે છે. માનસિક કારણોથી થતા આઘાતથી હૃદયનું રક્ષણ થાય છે. (૫) શરીરમાં

કોણપણ ઔષધિનો અતિ પ્રયોગ થઈ જવાથી જે તત્ત્વો શરીરમાં રહીને કોઈ પ્રકારનો ઉપદ્રવ કરે છે, ગોમૂત્ર તેમનો નાશ કોઈ પણ પોતાની વિષનાશક શક્તિ દ્વારા કરી રોગીને નીરોગી બનાવે છે. (૬) ગોમૂત્ર રસાયણ છે. એ વૃદ્ધત્વને રોકે છે. (૭) શરીરમાં પોષક તત્ત્વોની ઊણપ થઈ જાય ત્યારે ગોમૂત્ર તેની પૂર્તિ કરે છે. (૮) ગોમૂત્ર માનવશરીરની રોગપ્રતિરોધક શક્તિ વધારીને રોગોનો નાશ કરવાની શક્તિ આપે છે.

ગોમૂત્રમાં રસાયણ વિજ્ઞાનના મત અનુસાર નીચેનાં રાસાયણિક તત્ત્વો જેવા મળે છે.

નાઈટ્રોજન, સલ્ફર, ગંધક, એમોનિયા, કોપર, યૂરિયા, યૂરિક એસિડ, ફોસ્ફેટ, સોડિયમ, પોટેશિયમ, વિટામિન એ, બી, સી, ડી, ઈ, હિપ્યુરિક એસિડ, ક્રિયાટિનિન, સ્વર્ણક્ષાર.

શ્રીગોપાલ ગૌશાળા, ચિત્તોડગઢના રાજવૈદ્ય શ્રી. રેવાશંકર શર્માના મતે ૨૦ મિ.લિ. ગોમૂત્ર સવાર સાંજ પીવાથી નીચે મુજબના રોગોમાં લાભ થાય છે.

ઓછી ભૂખ, અપચો, હર્નિયા, કોલેરા, ચક્કર આવવાં, હરસ, પ્રમેહ, ડાયાબિટીઝ, કબજિયાત, પેટના રોગો, ગેસ, લૂ લાગવી, કમળો, ખૂબલી, મુખરોગ, પ્લેડપ્રેશર, કુષ્ઠરોગ, ભગંદર, દંતરોગ, ધાતુક્ષીણતા, નેત્રરોગ, શરદી, તાવ, ત્વચા રોગ, ઘા, માથાનો દુખાવો, દમ, સ્ત્રી રોગ, સ્તનરોગ, હિસ્ટીરીયા, અન્નિદ્રા.

ગોમૂત્ર સેવનની વિધિ

(૧) શક્ય હોય ત્યાં સુધી જે વનમાં ઘાસ ચરતી હોય અને સ્વચ્છ જળ પીતી હોય એવી જ ગાયના મૂત્રનો ઉપયોગ કરવો. (૨) દેશી ગાયનું જ ગોમૂત્ર લેવું, જરસી ગાયનું નહિ. (૩) રોગી, ગર્ભવતી ગાયના મૂત્રનો ઉપયોગ કરવો નહિ. (૪) નાની વાછડી ગાયનું મૂત્ર વધારે સારું છે. (૫) તાજું ગોમૂત્ર જ ઉપયોગમાં લેવું. (૬) ગોમૂત્રને માટી, કાચ કે સ્ટીલના વાસણમાં જ રાખવું. (૭) પીતાં પહેલાં ઝીણા કપડાથી બે વખત ગાળ્યા બાદ જ ઉપયોગમાં લેવું. (૮) સવાર અને સાંજ ૫૦ મિ.લિ. થી વધારે ગોમૂત્ર લેવું નહિ.

સૂતજી કહેવા લાગ્યા - હે મુનિઓ ! આગળની કથા પણ હું કહું છું. એને ધ્યાનથી સાંભળો. કોઈ એક સમયે તુંગધ્વજ નામનો પ્રજાપાલક રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેને રાજકાર્યમાં રુચિ તો હતી, પરંતુ સત્યધર્મનો મર્મ ન સમજવાથી એ દિશામાં ઉપેક્ષા રાખતો હતો.

એકવાર તે પ્રજાની સ્થિતિની જાણકારી મેળવવાના ઉદ્દેશ્યથી પોતાના રાજ્યનું નિરીક્ષણ કરવા નીકળ્યો. તેણે એક સ્થાન પર વડના ઝાડ નીચે ગોવાળિયા-કુટુંબોને એકઠાં થયેલાં જોયાં. તેઓ સત્યવ્રતનાં પાલક હતાં અને એ સમયે ધર્માનુષ્ઠાનમાં લાગેલાં હતાં. સમાજમાં જે વ્યક્તિઓ બુદ્ધિ, બળ, સત્તા, સંપત્તિ અને વિદ્યાથી સંપન્ન હોય, તેમનું કર્તવ્ય છે કે અવસર મળે ત્યારે તેઓ સત્યધર્મની પ્રતિષ્ઠામાં અવશ્ય સહયોગ કરે.

સત્યકાર્યમાં બુદ્ધિ, શ્રમ કે ધનના માધ્યમથી સહયોગ આપવો એ પુણ્ય કાર્ય છે, જે અવશ્ય કરવું જોઈએ. ગોવાળિયાઓએ રાજા પાસે જઈને એ ધર્મ આયોજનમાં ભાગ લેવાનો તથા પ્રસાદ ગ્રહણ કરવાનો અનુગ્રહ કર્યો, પરંતુ રાજાએ એમને નીચકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા સમજી એમની સાથે બેસવા અને તેમને અડવામાં માનહાનિ માની.

એટલે અહંકારને વશ થયેલો એ રાજા

ગોવાળિયાઓના આગ્રહને ઠોકર મારીને તથા ધર્માયોજનની ઉપેક્ષા કરીને પોતાના નિવાસસ્થાને પાછો ફર્યો. જે વ્યક્તિ સત્ને છોડીને અસત્ માર્ગ પર ચાલે છે, તેને ભગવાન સત્યનારાયણના કોપનો સામનો કરવો પડે છે. રાજાએ સત્કારનો અનાદર કર્યો એ કારણે રાજપરિવાર અને રાજ્યના કર્મચારીઓ પણ તેનાથી વિમુખ થઈ ગયા.

કલહ, કટુતા, દ્વેષ, આજ્ઞસ, સ્વાર્થ, વ્યસન વગેરે ધાતક દોષો એ બધાના સ્વભાવમાં પ્રવેશ્યા. ભગવાન સત્યનારાયણની જ અવગણનાથી બધી વ્યવસ્થાઓ બગડી ગઈ તથા રાજાનું ધન-સન્માન અદશ્ય થઈ ગયું. આ પ્રકારે વિપત્તિ આવતાં રાજાએ વિચાર કર્યો તો તેને પોતે અહંકારગ્રસ્ત અને કર્તવ્યવિમુખ થયાનું ભાન આવ્યું.

બુદ્ધિમાન રાજાએ પોતાની આ દુર્દશા માટે બીજા કોઈને દોષ ન આપતાં પોતે આત્મવિશ્લેષણ કર્યું. તેને સમજાણ પડી ગઈ કે તેણે સત્યધર્મની ઉપેક્ષા કરી એને લીધે આ પતન થયું છે. એવી સ્થિતિમાં વિપત્તિના નિવારણ માટે કોઈ અનુભવી સત્યવ્રતીનું માર્ગદર્શન પ્રાપ્ત કરવાનું જ રાજાએ યોગ્ય માન્યું.

રાજાને ગોવાળિયા યાદ આવ્યા. પોતે તેમની ઉપેક્ષા કરી હતી એનો પ્રશ્નાત્તાપ કરીને રાજા પોતે તેમની પાસે ગયો.

પ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર ડૉ. કોનિન ખૂબ ગરીબ હતા. ડૉક્ટર થઈને તેઓ ધનવાન બની ગયા. પરંતુ તેમનું મન પૈસા સંઘરવામાં પડી ગયું. તેમનાં પત્નીએ કહ્યું, “આપણે ગરીબ હતાં તે જ સારું હતું, કારણ કે આપણા હૃદયમાં દયા તો હતી, હવે તેને ગુમાવીને આપણે કંગાળ બની ગયાં.” ડૉ. કોનિને કહ્યું, “સાચી વાત છે, ધનથી ધનવાન નથી થવાતું, ધનવાન તો મનથી થવાય છે. તમે મને સાચો રસ્તો બતાવ્યો. નહિ તો આપણે એવી સ્થિતિએ પહોંચી જાત કે જ્યાં પરસ્પર પ્રેમની દોર પણ કાચી પડવા લાગત.”

રાજાએ કહ્યું- હે ગોવાળિયાઓ ! સત્યધર્મમાંથી મારું પતન થવાથી હું દુઃખમાં ફસાઈ ગયો છું અને આપ લોકોની પાસે માર્ગદર્શનની આશાથી આવ્યો છું. બધી રીતે સાધનસંપન્ન હોવા છતાં પણ મારી ભૂલોને કારણે મારો પરિવાર નરક જ્વો બની ગયો છે.

રાજ્યવ્યવસ્થા અસ્તવ્યસ્ત થઈ જવાથી તથા પ્રતિષ્ઠાનો નાશ થવાને કારણે હું જીવતો હોવા છતાં પણ મરાણાસન્ન કષ્ટ ભોગવી રહ્યો છું. આપના પરિવારો સામાન્ય સ્થિતિમાં પણ સુખી છે અને બરાબર પ્રગતિ કરી રહ્યા છે. આ વ્રાતનો મર્મ સમજવાની મારી જિજ્ઞાસા છે. પહેલાં મારાથી અહંકાર વશ જે ભૂલ થઈ એની પૂરતી સજા હું મેળવી ચૂક્યો છું અને હવે એને સુધારી લેવાની મારી હાદિક ઈચ્છા છે.

તેઓમાંથી એક વિવેકવાને રાજાને કહ્યું કે પોતાના ઉપર આવનારી વિપત્તિઓનું મુખ્ય કારણ પોતાના જ દોષ હોય છે. આપે પોતાના દોષોના નિવારણ દ્વારા વિપત્તિ-નિવારણનો જે માર્ગ અપનાવ્યો છે એ અવશ્ય કલ્યાણદાયક સાબિત થશે. હે રાજા ! ભગવાન સત્યરૂપ છે અને તે દરેક વ્યક્તિને સત્યધર્મને સમજવાનો તથા એનું અનુસરણ કરવાનો આપે છે.

લોકો પોતાના મિથ્યા અહંકારને વશ થઈને એવા અવસરોની ઉપેક્ષા કરી આપની માફક ધોર વિપત્તિમાં પડી જાય છે. સત્યમાર્ગ અપનાવનારે ભેદભાવ છોડીને શ્રેષ્ઠ તત્ત્વ જ્યાંથી પણ પ્રાપ્ત થતું હોય ત્યાંથી પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ. આપને અમારા પરિવારોમાં જે સુખ અને સંતોષ જાણાય છે, એ બધું ભગવાન સત્યનારાયણની કૃપાનું જ ફળ છે.

અમારા કુટુંબોમાં દરેક સભ્યના ભરણપોષણની સાથે સાથે તેને સુસંસ્કારી બનાવવા પર પણ પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવે છે. શ્રેષ્ઠ સિદ્ધાંતો માત્ર કહેવા-સાંભળવાથી લાભ પહોંચાડતા નથી. એને

માટે એમને સતત અભ્યાસ દ્વારા આચરણમાં લાવવા પડે છે. પરિજનોને સત્યવ્રતથીલ બનાવવા માટે અમે એને અનુકૂળ પારિવારિક વાતાવરણ બનાવી રાખીએ છીએ.

પરિવારના દરેક સભ્યનું વાસ્તવિક હિત ધ્યાનમાં રાખીને તેને સત્યધર્મને અનુરૂપ અભ્યાસ કરાવવામાં આવે છે. રાજા ! સત્યવ્રતના પ્રભાવથી જ અમારા પરિવારના સભ્યો આજસ અને વ્યસનાદિથી મુક્ત તથા સ્નેહ, સહાનુભૂતિ, કર્મઠતા વગેરે ગુણોથી યુક્ત છે. પોતાની યોગ્યતા દ્વારા આખા પરિવારને વધારેમાં વધારે લાભ પહોંચાડવાનો ઉત્સાહ દરેક સભ્યની અંદર કાયમ રહ્યા કરે છે.

હે રાજા ! આપ પણ પોતાના કર્તવ્યને સમજી તથા ધાર્મિકતાનો આડંબર છોડીને સત્યધર્મનું પાલન કરવાનું શરૂ કરો. એ પ્રમાણે કરવાથી ભગવાન સત્યનારાયણની કૃપાથી આપનાં કષ્ટોનું નિવારણ અવશ્ય થશે તથા જીવનલાભ પ્રાપ્ત થશે. રાજાએ સત્યધર્મ સંબંધી વાતોને ઘણા ધ્યાનથી સાંભળી તથા એ સિદ્ધાંતોનું મનન કરીને તદનુકૂળ પોતાના જીવનક્રમનું નિર્ધારણ પણ કર્યું.

ભગવાન ધરતી પર રમી ગયા

વિષ્ણુ ભગવાન હિરણ્યાક્ષના વધ પછી પૃથ્વી પર જ રમી ગયા. બધા દેવતાઓ આવ્યા અને પાછા ચાલવાનો અનુરોધ કર્યો, પરંતુ વરાહને કાદવમાં લોટવાનું અને પરિવાર સાથે રહેવાનું એટલું પસંદ પડ્યું કે તેઓ સ્વર્ગ પાછા જવા માટે સહમત ન થયા. અંતે શિવજી આવ્યા અને ત્રિશૂળ વડે વરાહનું પેટ ફાડી નાંખ્યું. લાશને ખભે લાદીને સ્વર્ગના સિંહાસન પર પટકી દીધી. વિષ્ણુ અસલ રૂપમાં આવી ગયા અને કહ્યું, મોહ ઘણો પ્રબળ છે. તે ભગવાનની પણ દુર્ગતિ કરાવી શકે છે. આપ તેના કૃત્યમાં ફસાશો નહિ અને જેવી રીતે મને શિવજીએ છોડાવ્યો છે તેવી જ રીતે બીજાઓને કડવા-મીઠાં ઉપાયો દ્વારા ઉગારી લેશો. સ્વર્ગલોકની શાસન વ્યવસ્થા ફરીથી સારી થઈ ગઈ.

લોકોએ ભિન્ન ભિન્ન ઉપાયો દ્વારા એની શોધ કરી એને તેમનું કહેવું છે કે સત્યની પ્રાપ્તિના માર્ગો અનેક છે છતાં સત્યની પ્રાપ્તિનો માર્ગ ફક્ત એક છે અને તે છે, “સૃષ્ટિ અને જીવનના રહસ્યને સમજવું.” લોકો આને જ્યાં સુધી સારી રીતે સમજી લેતા નથી, ત્યાં સુધી તેઓ અનેક માર્ગો અને અનેક ઉપાયો દ્વારા અનુભવ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસ કરતા રહે છે. લોકો કહે છે કે ઈશ્વર ઘટ-ઘટમાં વ્યાપેલો છે, પરંતુ એ પાગ ફક્ત મોઢાથી જ કહે છે. આ સત્યને સમજી લેવાથી પ્રાણી પોતાના પ્રત્યેક કાર્ય માટે જવાબદાર બની જાય છે. તે પોતાના અંતરાત્માનો ધ્વનિ સાંભળે છે અને તે મુજબ આચરણ કરે છે એટલે કે તે પ્રત્યેક કાર્યમાં પોતાના હૃદય અને મનને એક કરીને કાર્ય કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે. હૃદય અને મનમાં એકતા જ બુદ્ધિનો વિકાસ છે. અંતઃકરણમાં ઈશ્વર, સત્ય તથા જીવનની અનુભૂતિ થઈ જવાથી પ્રાણી પોતાનાં બધાં કાર્યો પ્રત્યે સાવધ થઈ જાય છે. તેનો આ પથ જીવનની વાસ્તવિકતાને સામે રાખે છે. એનાથી જીવન સ્વાભાવિક અને સરળ બને છે. પછી તેની અંદર ઈશ્વરપ્રાપ્તિ અને સત્યને જાણવાની પાણ કોઈ ઈચ્છા રહેતી નથી, પરંતુ તેનું જીવન જ સત્ય બની જાય છે. તેનું દરેક આચરણ, વ્યવહાર અને કાર્ય એ રીતે થાય છે કે તેનાથી કોઈ કર્મબંધન બંધાતું નથી. આ પ્રકારનું સમત્વમય જીવન જ સત્ય છે અને એમાં ઈશ્વરનું દર્શન છે.

સત્યની અનુભૂતિ બાદ બધી વાતો અને બધી સ્થિતિઓમાં મનુષ્ય તેની સત્તાનો અનુભવ કરે છે. તે સત્યમાં નિવાસ કરે છે. એકલવાયાપાણની ભયાનક સ્થિતિનો અંત થઈ જાય છે. દરેક જ્ઞાણે સત્ય સામે રહેવાથી તે સદા આનંદમાં નિવાસ કરે છે.

ગાયત્રી તપોભૂમિમાં યુગ નિર્માણ કવિ સંમેલન

યુગ સેનાનાયકોના પ્રશિક્ષણ દરમ્યાન ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરામાં શ્રી દારિકાપ્રસાદ ચૈતન્યજીની અધ્યક્ષતામાં એક કવિ સંમેલન સંપન્ન થયું. મંચનું સંચાલન શ્રી શચીન્દ્ર ભટનાગરજીએ કર્યું. કવિ સંમેલનની શરૂઆત ડો.મમતા આશતોષ દ્વારા સરસ્વતી વંદનાથી થઈ. શ્રી કેશવ ઠક્કરજીએ ગુરુ વંદના સંભળાવી. ડુ. સુમિત્રાદાસ ગુપ્તાએ “મોતી ગિન-ગિન મંત્ર પઢું, પર તેરી યાદ ભુલાડિં મેં” ગીત સંભળાવ્યું. ડો. સરોજબાલા ચૌધરીએ ‘પ્રખર પ્રજ્ઞા-સજલ શ્રદ્ધા તુમ્હો દ્વાર આયે હેં’ ગીત સંભળાવીને સૌને ભાવવિભોર બનાવી દીધા. ઘણા પરિજનોએ ગીત લખી આપવા માટે અનુરોધ કર્યો. શ્રી લક્ષ્મીચંદ શર્મા ‘મયંક’ એ તુમ ભી આઓ ઉન રાહોં પર જિનસે ઉમને મોડ લિયા હે ગીત સંભળાવ્યું. ડો. ત્રિલોકીનાથ વ્રજબાલે ‘જે કભી ચલતા નહીં વહ ક્યા ગિરેગા’ ગીત ગાયું. શ્રી શચીન્દ્ર ભટનાગરજીએ ‘હર તરફ આગ કી લપટેં બઢતી જતી હેં, કવિ ! એસે મેં લોરિયાં સુનાના બંદ કરો’ ગીત સંભળાવી કવિઓને એક નવી દિશા આપી. અંતમાં શ્રી ચૈતન્યજીએ અધ્યક્ષના ભાષણમાં આવા કવિ સંમેલનો વારંવાર થતા રહેવાની કામના દર્શાવી.

સૌથી મોટી શક્તિ છે - શ્રદ્ધા

જીવનને કોઈ નિશ્ચિત આકારમાં ઢાળનારી સૌથી પ્રબળ અને ઉચ્ચસ્તરીય શક્તિ શ્રદ્ધા છે. તે અંતઃકરણની દિવ્ય ભૂમિમાંથી ઉત્પન્ન થઈને સમગ્ર જીવનને હરિયાળું બનાવી દે છે. શ્રદ્ધાનો અર્થ છે- શ્રેષ્ઠતા પ્રત્યેની અતૂટ આસ્થા. આ આસ્થા જ્યારે સિદ્ધાંત અને વ્યવહારમાં ઊતરે, ત્યારે તેને નિષ્ઠા કહેવાય છે. તે જ જ્યારે આત્માના સ્વરૂપ, જીવન અને ઈશ્વર ભક્તિના ક્ષેત્રમાં પ્રવેશે છે, તો શ્રદ્ધા કહેવાય છે.

આત્મકલ્યાણ અને ઈશ્વરપ્રાપ્તિ માટે આ શક્તિનું ઉત્થાન અને અવલંબન આવશ્યક છે. તેના વિના મહાન લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ શક્ય નથી. આપણા અંતરાત્મામાં બિરાજેલા પરમાત્માને જોવાના અને તેને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય બતાવતાં જ્ઞાનીઓએ આ જ શ્રદ્ધાની ગરિમા વાર્ણવી છે. મનુષ્ય સ્થૂળ ઓછો છે અને સૂક્ષ્મ વધારે છે. તે ભાવનાઓના આધારે જ જન્મે છે, ભાવનાઓમાં જ જીવે છે અને ભાવ-જગતમાં જ વિલીન થાય છે. ભાવનાઓ પ્રત્યે માન એ જ શ્રદ્ધા છે.

આ સંવેદના જ્યાં પાણુ હશે ત્યાં સંતોષનું ઝરણું વહેતું હશે. ભગવાન કૃષ્ણએ કહ્યું છે- *સત્વાનુરુપા સર્વસ્ય શ્રદ્ધા ભવતિ ભારત । શ્રદ્ધામયોઽયં પુરુષો યો ચચ્છદ્ધઃ સ એવ સઃ ॥* અર્થાત્ હે અર્જુન ! આ સૃષ્ટિનું નિર્માણ શ્રદ્ધાથી થયું છે. જે મનુષ્યની જેવી શ્રદ્ધા, તેવો જ તે બની જાય છે. અર્થાત્ દુર્ગુણો પ્રત્યેની શ્રદ્ધા વ્યક્તિને સમસ્યાઓમાં કેદ કરી દે છે જ્યારે આદર્શો પ્રત્યેની શ્રદ્ધા મનુષ્ય જીવનને સુખ-શાંતિ અને પ્રસન્નતાથી ભરી દે છે. વ્યક્તિત્વના વિકાસનું વાસ્તવિક સામર્થ્ય શ્રદ્ધામાં જ છે.

શ્રદ્ધાના સિંચનથી પથ્થરમાંથી દેવ પ્રગટાવી શકાય છે. હિંદુ સંસ્કૃતિમાં પ્રતિમા સ્થાપિત કરવાનું

તથા તેની પૂજા-ઉપાસના કરવાનું વિધાન આ શ્રદ્ધા તત્ત્વ ઉપર જ આધારિત છે. પોતાના ઈષ્ટમાં અતૂટ શ્રદ્ધાનું આરોપણ કરીને જ ઉપાસક તેની સાથે અનન્ય ઐક્ય સાધે છે. ઈશ્વર, કર્મફળ, જીવનો ઉદ્દેશ્ય, કર્તવ્યપાલન, આત્માની મહાનતા જેવાં સત્ય તથ્યોમાં ગાઢ શ્રદ્ધા રાખનારા લોકો જ સામાન્ય જીવનમાં કરતાં ઊંચે જઈને મહામાનવો અને દેવદૂતોની હરોળમાં આવી શકે છે. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રની ઉચ્ચસ્તરીય સાધનાઓમાં શ્રદ્ધાની અતુલિત શક્તિ જ કામ કરે છે.

શ્રદ્ધાનો આવિર્ભાવ સરળતા અને પવિત્રતાના સંયોગથી થાય છે. પાર્થિવ વસ્તુઓ કરતાં ઉપર ઊઠવા માટે સરળતા અને પવિત્રતા- આ બે ગુણો અત્યંત આવશ્યક છે. ઈચ્છામાં સરળતા અને પ્રેમમાં પવિત્રતાનો વિકાસ જેટલો વધારે હશે, તેટલી જ શ્રદ્ધા વધારે બળવાન હશે. સરળતા દ્વારા

સૂર્ય પરિભ્રમણમાં વ્યસ્ત હતો. બધાં તેની નિંદા કરતા. એકે કહ્યું, અભાગિયાને ક્યારેય રજા મળતી નથી. બીજાએ કહ્યું, બિચારો રોજ જન્મે છે અને રોજ મરે છે. ત્રીજાએ કહ્યું, નિર્જીવ હોવા છતાં આગ ઓકે છે. કોઈ ગુનાની સજા ભોગવી રહ્યો છે. સૂર્યને કોંઈ આવ્યો અને બીજા દિવસે તેણે ઉગવાનો ઈન્કાર કરી દીધો. સવિતાની પત્નીએ સમજાવ્યું કે માટીના ઢેપા ઘડો ફોડે છે, પરંતુ સમુદ્રમાં પડીને વિલીન થઈ જાય છે. આપ ઘડો નથી, સમુદ્ર છો. સત્પુરુષ ન તો અશિષ્ટતા કરતા કે ન અશિષ્ટોના વ્યવહારને મહત્ત્વ આપતાં. સૂર્યએ પોતાની ભૂલનો સ્વીકાર કર્યો.

પરમાત્માની ભાવાનુભૂતિ થાય છે. અને પવિત્ર પ્રેમના માધ્યમથી પરમાત્માની રસાનુભૂતિ થાય છે. શ્રદ્ધામાં બંનેનો સમન્વય છે- તેમાં ભાવના પાગ છે અને રસ પાગ. જ્યાં તેનો ઉદય થાય છે ત્યાં લક્ષ્ય પ્રાપ્તિ આડે આવતી મુશ્કેલીઓનું તુરત જ નિવારણ થઈ જાય છે. જ્યાં સુધી મનુષ્યના અંતઃકરણમાં શ્રદ્ધા જન્મે નહિ ત્યાં સુધી જપ, તપ, યમ, નિયમ, વ્રત વગેરે જેટલાં ધર્માચરણ હોય તેમાં મનુષ્યની બુદ્ધિ સ્થિર નથી રહેતી. આ શ્રદ્ધા જ જીવનની મુશ્કેલીઓમાંથી મનુષ્યને પાર કરે છે તથા આત્મગુણોનો વિકાસ કરતાં કરતાં તેને વિજ્ઞાનયુક્ત પરમાત્માના પ્રકાશ સુધી પહોંચાડે છે.

માનવદેહમાં એક ચિરંતન આધ્યાત્મિક સત્ય છુપાયેલું છે. જ્યાં સુધી એ મળી ન જાય ત્યાં સુધી ઈશ્વરો મનુષ્યને અહીં તહીં ભટકાવે છે અને દુઃખોની લપડાક મારતી રહે છે. પોતાની જાતને, પોતાની ચૈતન્ય સત્યતાને ઓળખવી એ સહેલું નથી. વિદ્યમાન પરિસ્થિતિઓ જ છેતરવા માટે પૂરતી છે, તે ઉપરાંત જન્મ-જન્માંતરનું પ્રારબ્ધ પાગ એટલું સરળ નથી હોતું કે મનુષ્યને આસાનીથી ક્ષમા કરે. આપણું અસલી વ્યક્તિત્વ એટલું સ્પષ્ટ છે કે તેની ભાવાનુભૂતિ એક ક્ષણમાં જ થઈ જાય છે. તે ઢંકાયેલું નથી છતાં તે એટલું જટિલ અને કામનાઓના આવરણ નીચે છુપાયેલું છે કે તેનું અસલી સ્વરૂપ જાણવું મુશ્કેલી બની જાય છે. સાધના-ઉપાસના કરવા છતાં પાગ વારંવાર માર્ગથી વિચલિત થવું પડે છે.

શ્રદ્ધા એ પ્રકાશ છે જે આત્માને સત્યપ્રાપ્તિ માટે નિર્માયેલો માર્ગ બતાવતો રહે છે. જ્યારે મનુષ્ય ભૌતિક ચમક-દમક, કામિની અને કંચન માટે મોહગ્રસ્ત થાય છે તો માતાની જેમ ઠંડા પાણીથી

માં ધોઈને જગાડનારી શક્તિ આ શ્રદ્ધા જ છે. સત્યના સદ્ગુણ, એશ્વર્ય સ્વરૂપ તથા જ્ઞાનનો ભંડાર, પોતાની બુદ્ધિથી મેળવી શકાતો નથી. તેના પ્રત્યે સવિનય પ્રેમભાવના વિકસાવવી પડે છે. તેને જ શ્રદ્ધા કહે છે. શ્રદ્ધા સત્યની સીમા સુધી સાધકને સાધ્યા કરે છે અને સંભાળ્યા કરે છે.

શ્રદ્ધાના બળે જ મલિન ચિત્ત અશુદ્ધ ચિંતનનો ત્યાગ કરીને વારંવાર પરમાત્માના ચિંતનમાં લાગેલું રહે છે. બુદ્ધિ પાગ જડ પદાર્થોમાં તન્મય ન રહીને પરમાત્મજ્ઞાનમાં વધુને વધુ સૂક્ષ્મદર્શી થઈને દિવ્ય ભાવમાં બદલાઈ જાય છે. જ્યારે પોતાનાં કર્મોની ઉચિતતા અને અનુચિતતા પરમ પ્રેરક શક્તિના હાથમાં સોંપી દે છે ત્યારે મનમાં એક પ્રકારની નિશ્ચિંતતા આવી જાય છે. મનનો બોજ હળવો થઈ જાય છે. જેની જીવનનાવ પરમાત્માના હાથમાં હોય તેને કોનો ડર?

સર્વશક્તિમાન સાથે સંબંધ જોડીને જ મનુષ્ય નિર્ભય થઈ શકે છે. વ્યક્તિત્વમાં સદ્ગુણોનો પ્રકાશ અને દિવ્યતા ઝરવા માડે છે. જીવનમાં આનંદ છલકાવા લાગે છે. આ સંબંધ અને સ્પર્શ જ્યાં સુધી પૂર્ણતા સુધી પહોંચતો નથી, ત્યાં સુધી તે શ્રદ્ધા રૂપે પ્રકટે છે અને વિકસે છે. આ એક પ્રકારનો રસ્તો છે એટલે તેનું મૂલ્ય અને મહત્ત્વ, પોતાના લક્ષ્ય ગંતવ્ય, અભીષ્ટ, આત્મા, સત્ય અથવા પરમાત્માની પ્રાપ્તિ જેટલું જ છે. શ્રદ્ધાયુક્ત જીવનની વિશેષતાથી જ મનુષ્ય સ્વભાવમાં એવું સૌંદર્ય વધતું જાય છે કે તેને જોઈને શ્રદ્ધાવાન પોતે સંતોષ પામે છે. શ્રદ્ધા સરળ હૃદયની એવી પ્રીતિયુક્ત ભાવના છે, જે શ્રેષ્ઠ માર્ગ સિદ્ધ કરાવે છે. એટલે જ શાસ્ત્રકાર કહે છે.

ભવાનીશક્તરી વદે શ્રદ્ધાવિશ્વાસરૂપિણી ।

યાભ્યાં વિના ન પશ્યન્તિ સિદ્ધાસ્વાંતઃ સ્થમીશ્વરમ ॥

અમે સર્વપ્રથમ ભવાની અને ભગવાન, પ્રકૃતિ અને પરમાત્માને શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસના રૂપમાં વંદન કરીએ છીએ, જેના વિના સિદ્ધિ અને ઈશ્વરદર્શનની આકાંક્ષા પૂર્ણ થતી નથી.

ઉપર્યુક્ત વિવેચનને આધારે એ નિષ્કર્ષ નીકળે છે કે માનવ જીવનમાં સૌથી મોટી, સૌથી ઊંચી અને સૌથી સમર્થ શક્તિ શ્રદ્ધાની જ છે. મનઃસ્થિતિને પરિસ્થિતિઓની સર્જક કહેવામાં આવે છે. શરીરનો જન્મ તો માતા-પિતાની ઉત્કૃષ્ટતા, શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસરૂપી દિવ્ય જનની તથા જનકની અનુકંપાનું ફળ માની શકાય છે. ઉદ્ધાસિત વર્તમાન તથા ઉજ્જવળ ભવિષ્યનું નિર્ધારણ પૂર્ણપણે શ્રદ્ધાના હાથમાં છે. તેનું જ મહત્ત્વ, મર્મ, ઉપાર્જન તથા અભિવર્ધન શીખવવા માટે ભૂતકાળની કથા-ગાથાઓને પુરાતન ઉપાખ્યાનોમાં પુરાણના નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

ભૂત, ભવિષ્ય તથા વર્તમાનની સુખદ સંભાવનાઓનું નિર્માણ અંતઃકરણના જે ક્ષેત્રમાં નિર્મિત થાય છે, તેનું સ્વરૂપ સમજવું હોય તો એક શ્રદ્ધા શબ્દના ઉપયોગથી જ તે પ્રયોજન પૂર્ણ થાય છે. ગુરુ કાંઈ પણ ન આપે તો પણ શ્રદ્ધામાં આવી શક્તિ છે, જે અનંત આકાશમાંથી પોતાની સફળતામાં તત્ત્વ અને સાધનને આશ્ચર્યજનક રીતે ખેંચી લાવે છે. ધ્રુવ, એકલવ્ય, રાજર્ષિ દિલીપ વગેરેની સાધનામાં સફળતાનું રહસ્ય તેમના અંતઃકરણની શ્રદ્ધા જ છે. તેમના ગુરુઓએ તો કેવળ પરખ કરી હતી. જે આ પ્રકારની શ્રદ્ધા આજે પણ લોકોમાં આવી જાય અને પૂર્ણપણે પરમાત્માની ઈચ્છા પ્રમાણે જીવવા કટિબદ્ધ થઈ જાય તો વિશ્વ શાંતિ, ચિર સંતોષ તથા અનંત સમૃદ્ધિની પરિસ્થિતિઓ બનતાં વાર ન લાગે.

ૐ ૐ ૐ

કૈકેલી મંથરાની વાતોમાં આવી ગઈ.

ભરતને રાજ્ય અને રામને વનવાસ માંગી બેઠી. રામ વનવાસ પર દશરથજીએ દેહત્યાગ કર્યો. ભરતજીને વૈરાગ્ય આવી ગયો. કૌશલ્યા પર તો દુઃખનો પહાડ જ તૂટી પડ્યો. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં પણ કોઈએ કોઈના સન્માનને ઠેસ ન પહોંચાડી. કૌશલ્યા રામને છોડવા માંગતી ન હતી પણ અન્ય માતાઓના સન્માનનું તેમને પૂરેપૂરું ધ્યાન હતું. આથી એમણે રામને વનમાં જવાની સંમતિ આપી દીધી.

જનકે સાંભળ્યું કે જનકી પણ સાથે ગયાં છે. તેઓએ દૂતો દ્વારા સાચી પરિસ્થિતિની ભાળ મેળવી અને તે પ્રમાણે ભરતનું સમર્થન કરવા ચિત્રકૂટ પહોંચી ગયા. ભરતને કારણે રામ-સીતાને વનવાસ મળ્યો. આ સંબંધે તેઓને અપમાનિત કરવાનો ભૂલથી પણ પ્રયાસ ન કર્યો.

આવા એકબીજાના સન્માનના ભાવે વિકટ પરિસ્થિતિઓમાં પણ અયોધ્યાનું સંતુલન રાખ્યું. ભૂલ માત્ર ભૂલ રહી ગઈ. તેમાંથી પરસ્પરના પ્રેમમાં કોઈ ફરક ન પડ્યો. રામની ગેરહાજરીમાં તથા રામના આગમન પછી પણ પારિવારિક સદ્ભાવ સ્વર્ગીય સુખ આપતો રહ્યો.

‘એકં સદ્વિપ્રા બહુધા વદન્તિ’

નો મર્મ જ માનવતાને બચાવશે

ધર્મ માનવજીવનનો પ્રાણ છે, જે સમસ્ત માનવજાતિને એક સૂત્રમાં બાંધે છે, વિભિન્ન માણસોની માળા બનાવે છે. વ્યક્તિને નવા સ્વરૂપમાં ઢાળવાનું અને તેને ફરીથી ઘડવાનું કામ સામાન્ય રીતે ધર્માનુશાસન કરે છે અને આ ધર્માનુશાસન બધા ધર્મોમાં એક જ ચિર સત્ય તરફ લઈ જાય છે. તેઓમાં કોઈ ભેદભાવ કે ટકરાવ નથી. આ ધર્માનુશાસનનો સાર છે કે આપણે તમામ બૂરી પ્રવૃત્તિઓ, માનવ પ્રકૃતિની દુષ્ટતાઓ તથા દુર્બળતાઓને દૂર કરી પોતાની જાતને સ્વચ્છ કરીએ, પોતાની ભીતર જોઈએ, પોતાની કાયાપલટ કરીએ તથા પોતાની જાતને ઉદાત્ત બનાવીએ, મહાનતા તરફ લઈ જઈએ- આ જ બધા ધર્મો એકતાનું સ્વરૂપ છે.

અમેરિકન બૌદ્ધિક સ્વતંત્રતાના નેતા વોલ્ટ હિટમેને ‘સોંગ ઓફ માયસેલ્ફ’માં કહ્યું છે કે ‘બધા ધર્મો સત્ય છે. જેવી રીતે જુદાં જુદાં વાદ્યોના સ્વરોમાં ભિન્નતા હોવા છતાં તેમનો સંયોજિત સ્વર આપણને મોહિત કરે છે, તેવી જ રીતે સંસારના વિભિન્ન ધર્મો અને જાતિઓનું અસ્તિત્વ સમાપ્ત કર્યા વિના, તેમને એકતાના સૂત્રમાં પરોવીને એક અનુપમ ઉદાહરણ પૂરું પાડ્યું છે. સ્વતંત્રતા આંદોલનમાં હિંદુ-મુસ્લિમ-શીખ-ઈસાઈ બધાએ ભાઈ-ભાઈની જેમ ખભેખભા મિલાવીને પોતાનું યોગદાન આપ્યું હતું. એ સમયે બધાની એક ભાવના હતી ‘‘આપણે ભારતીય છીએ’’ અહીં કહી શકાય છે-

ઉત્તરં યત્ સમુદ્રસ્ય હિમાદશ્યૈવ દક્ષિણં ।

વર્ષતં ભારતઃ નામઃ ભારતીય યત્ર સંતતિ ॥

અર્થાત્ સમુદ્રની ઉત્તરમાં અને હિમાલયની દક્ષિણમાં સ્થિત ભૂમિભાગ ભારત છે તથા તેમાં રહેનારા ભારતીયો તેનાં સંતાનો છે. આનો એ અર્થ એ થયો કે બધા ભારતીયો ભાઈ ભાઈ છે અને ભારત

તેમની માતા.

વસ્તુતઃ પોતાની સુરક્ષા અને પ્રગતિ માટે મનુષ્ય ખાનપાનલક્ષી જીવન છોડીને સમૂહમાં એક સ્થાન પર રહેવા લાગ્યો. તેનાથી સમાજ બન્યો, પછી રાજ્ય અને રાજ્ય. આપસમાં એકતા અને શિસ્ત રાખવા માટે ધર્મનો આધાર લઈને નૈતિક મૂલ્યોનું શિક્ષણ અપાતું હતું. ઉદ્દેશ્ય શું હતો. પાણ સ્વાર્થમય તત્વોએ એનું કેવું સ્વરૂપ બનાવી દીધું?

વિભિન્ન સામાજિક વાતાવરણ તથા ભિન્ન ભિન્ન પરિસ્થિતિઓને લીધે જુદા જુદા ધર્મોના સિદ્ધાંતોના પ્રકટીકરણમાં થોડું અંતર છે. વિભિન્ન ધર્મોમાં ઈશ્વરનાં અલગ અલગ નામ છે, પરંતુ બધામાં એ જ કહ્યું છે કે ઈશ્વર એક છે અને તે સૌનો પાલનહાર છે.

વેદોમાં લખ્યું છે, ‘એકં સદ્વિપ્રા બહુધા વદન્તિ’ અર્થાત્ એક જ ઈશ્વરને જ્ઞાનીજનો વિભિન્ન નામોથી ઓળખે છે. ‘એકોઽહમ્ બહુસ્યામિ’ નો ઈશ્વરીય ઉદ્ધોષ એ નિર્દેશ કરે છે કે આ સંસાર એ જ પરમાત્માનું સ્વરૂપ છે. કુરાને શરીફ કહે છે ‘ફાએનમા તબલ્લૂફસમા બજ હિલ્લા’ અર્થાત્ જે તરફ તમે દષ્ટિ કરશો, અલ્લાહનાં જ દર્શન થશે. સૂફી મત પાણ એ જ કહે છે કે ઈશ્વર એક તથા અનલ-હક(પરમ સત્ય એક) છે તથા સંસાર તે સત્યની અભિવ્યક્તિ છે. બાઈબલમાં વાર્ગન છે, પરમેશ્વર એક છે, જે નિરંજન, નિરાકાર અને જ્યોતિ સ્વરૂપ છે. યહૂદી મતાનુસાર, ઈશ્વર એક, નિરાકાર તથા સંપૂર્ણ બ્રહ્માંડના સર્જક, સૃષ્ટિના પિતા છે. પારસી ધર્મમાં પાણ ઈશ્વરને એક તથા અહૂરમજદ (સર્વશક્તિમાન) ગણાવ્યો છે.

ધર્મની બાબતમાં મતભેદને કોઈ અવકાશ નથી. કુરાન કહે છે, અલ્લાહ સિવાય જે બીજા ઈષ્ટદેવોને લોકો પૂજે છે, તેમનો તમે તિરસ્કાર ન કરો. નહિંતર

અજ્ઞાનતાને કારણે દ્વેષથી એ લોકો અલ્લાહનો તિરસ્કાર કરશે. પૂર્વ કે પશ્ચિમ દિશામાં જ મોં રાખવું એ પુણ્ય નથી. પુણ્ય તો મૃત્યુદિન, પરમેશ્વર, પૈગંબરો અને ગ્રંથો પર શ્રદ્ધા રાખવામાં છે. સાથેસાથે પ્રાણીમાત્ર પ્રત્યે દયાભાવ રાખવો અને હંમેશાં ઈમાનદાર બનીને રહેવું એ જ પરમ ધર્મ છે. સાચા સૂફીનું ધ્યેય છે, અહંનો વિનાશ અને ઉત્કટ પ્રેમનું પ્રકટીકરણ. રૂમીએ લખ્યું છે, જ્યાં મતભેદોનું અસ્તિત્વ નાશ પામે છે ત્યાં એકત્વ સધાય છે. વ્યક્તિગત અહંકારનો નાશ થવાથી માત્ર ઈશ્વર બાકી રહે છે અને ત્યારે સર્વવ્યાપક પ્રેમનો ઉદ્ભવ (ભક્તિયોગ) થાય છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પાગ કહ્યું છે કે જેમ જુદી જુદી જ્ઞાનેન્દ્રિયો એક જ વસ્તુમાં અલગ અલગ ગુણનો અનુભવ કરે છે, તેવી જ રીતે જુદાં જુદાં ધર્મશાસ્ત્રો એક જ પરમેશ્વરનાં અનેક લક્ષણો તરફ નિર્દેશ કરે છે.

ચીનમાં કન્ફ્યુશિયસવાદ, તાઓવાદ તથા બૌદ્ધ ધર્મના અનુયાયીઓ જ્યારે પરસ્પર મળીને પોતપોતાના ધર્મની પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે ગોષ્ટીના અંતરમાં તેઓ આ સમૂહગાન કરે છે- ધર્મ અનેક છે, તેની વિચારણા એક છે, આપણે બધા ભાઈ-ભાઈ છીએ. જેન્દ-એ-અવેસ્તામાં કહ્યું છે કે, આર્ય દેશો, તુરાની દેશો, મલય દેશો, સીરિયાઈ વગેરે બધા દેશોના ધર્મ-પ્રાણ આસ્તિક લોકોનો અમે સમાન આદર કરીએ છીએ. મહાત્મા જરથુસ્ત્ર કહે છે, અમે સંસારના નીતિપરાયણ પ્રાચીન ધર્મોને પૂજીએ છીએ.

મુહમ્મદ સાહેબ કહે છે, “દરેક કોમ માટે અમે ભક્તિની રીત નક્કી કરી છે.”

પ્રોફેસર આર્નોલ્ડ ટાપનબી લખે છે, “એ મારો અંગત વિશ્વાસ છે કે જે યુગમાં હું જીવી રહ્યો છું, તે યુગમાં પ્રચલિત ચાર શ્રેષ્ઠ ધર્મોનો મૂળ સાર એક છે. તેઓ એક જ વાતને અલગ અલગ રીતે કહે છે. જે વિશ્વના આ સ્વર્ગીય સંગીતના ચાર અવયવોને કોઈ એકસાથે સમાન સ્પષ્ટતાથી, બંને કાનથી સાંભળી શકે, તો તેને એ જાગીને આનંદ થશે કે તે કોઈ વિસંવાદી સ્વર નહિ પરંતુ સુસંવાદી સ્વર જ સાંભળી રહ્યો છે.”

ઉપર્યુક્ત તથ્યો પરથી સ્પષ્ટ સંકેત મળે છે કે ધર્મનું પ્રયોજન જેમાં મતભેદ છે, દ્વેષ છે એવા આ વિભક્ત ચેતનાવાળા જગતમાંથી સમરસતા, સ્વાતંત્ર્ય તથા પ્રેમમય જીવન સુધી વિકસિત થવામાં આપણને મદદ કરવાનું છે. બધા જ ધર્મગ્રંથો પાગ ઈશ્વર પ્રેરિત છે, આથી ઉપદેશ આપવામાં, આલોચના કરવામાં, સુધારણા કરવામાં અને પ્રામાણિકતાનું શિક્ષણ આપવામાં તેમનું યોગદાન છે. તમામ શુભ કાર્યોમાં સ્વયંને અને સમાજને સક્ષમ બનાવવા માટે સંત મહાત્માઓની જોઈતી મદદ લેવામાં આવે એ જ ધર્મગ્રંથોનો ઉદ્દેશ્ય છે.

પોતાની અપૂર્ણતાનું ભાન થયા પછી જ મનુષ્ય ઈશ્વર સાથે એકાકાર થવા આતુર બને છે. પરમ સત્તા સાથે સંપર્ક થયા પછી તે ફરી મનુષ્યજાતિની સેવા કરવા

સાબરમતી આશ્રમમાં ભોજન પુરું થયા પછી કેટલાક મહેમાનો આવ્યા, તેઓમાં પં. મોતીલાલ નહેરુ પાગ હતા. થોડું ભોજન બનાવવાની જરૂર પડી. બા તે જ વખતે થાકીને આડા પડ્યા હતા. તેમની આંખ મળી હતી. આશ્રમમાં એક ત્રાવાગકોરનો છોકરો કામ કરતો હતો. એક કુસુમ નામની છોકરી પાગ ભોજનમાં મદદ કરતી હતી. ગાંધીજીએ જ્યારે આ બંને બાળકોને કહ્યું, “થોડું ભોજન બનાવી નાંખો” તો તેઓ કામમાં લાગી ગયા અને વ્યવસ્થા થઈ ગઈ. બા જગ્યા ત્યારે તેઓને ખૂબ દુઃખ થયું. બોલ્યા, “મને કેમ ન જગાડી ?” આ બાળકોને પાગ આરામની જરૂર હતી. પતિ-પત્નીની આ જ પરદુઃખ સમજાવે, સેવા પ્રત્યે નિષ્ઠાએ તેઓને વિશ્વવંદ્ય બનાવ્યાં.

તત્પર થઈ જાય છે. આવા આધ્યાત્મિક વ્યક્તિત્વસંપન્ન મહામાનવો જુદા જુદા ધર્મોના સંતો, મહાત્માઓ કે અવતારો તરીકે જનમાનસમાં શ્રદ્ધાપાત્ર બને છે. આ મહાત્માઓના પોતપોતાના ધર્મો તથા પંથોના મોટાભાગના અનુયાયીઓમાં પરસ્પર જેટલી સમાનતા જેવા મળતી નથી, તેનાથી કેટલીય વધારે સમાનતા આ મહાત્માઓ વચ્ચે જેવા મળે છે.

અથાકે પોતાના ભારમા શિલાલેખમાં ઘોષણા કરી હતી, કે જે મનુષ્ય પોતાના ધાર્મિક સંપ્રદાયના મોહમાં અંધ બનીને તેના ગૌરવને વધારવાની ઈચ્છાથી બીજા ધર્મ-સંપ્રદાયની નિંદા કરે છે અને પોતાના ધર્મ-સંપ્રદાય પ્રત્યે વિશેષ આધાર ધરાવે છે, તે વાસ્તવમાં પોતાના આ આચરણથી પોતાના જ ધર્મને ભારે નુકસાન પહોંચાડે છે. એટલે જુદા જુદા સંપ્રદાયો વચ્ચે સુમેળ રાખવો જ ઉચિત છે અર્થાત્ બીજા લોકોએ સ્વીકારેલાં પવિત્રતા અને ધર્મનિષ્ઠાનાં વિધિ-વિધાન પ્રત્યે સ્વેચ્છાએ સદ્ભાવ રાખવો એ જ પ્રશંસનીય છે.

આજે સંસાર ધર્માધતા, જડતા અને અસહિષ્ણુતાના રોગથી પીડિત છે અને ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે આ જ કારણે માનવજાતિ લોહીનાં આંસુ વહાવી ચૂકી છે. ધર્મ તથા આધુનિક વિજ્ઞાન અને પ્રૌદ્યોગિકીનું જે પ્રયત્ન આખી દુનિયામાં થયું છે, તેના પ્રભાવથી સમગ્ર માનવજાતિ એક થઈને સમાજમાં બદલાઈ રહી છે. હવે એ સંભવ નથી કે વિભિન્ન સંસ્કૃતિઓ આપસમાં મતભેદ હોવા છતાં ટકી શકે.

ભૌતિક સાધનો, બૌદ્ધિક જ્ઞાતા કે કુશળતાનો અભાવ તો આપણી વચ્ચે મતભેદ ઉત્પન્ન નથી કરતો. તેનું મુખ્ય કારણ માનવ સ્વભાવનો લોભ, પદ, પ્રતિષ્ઠા, હઠીલાપણું, ધમંડવગેરે છે. આજે જ્યારે પૂર્વ

અને પશ્ચિમના મહાન વિચારકોએ વિજ્ઞાન અને આધ્યાત્મિક જીવન બંનેની જરૂરિયાત અનુભવી છે ત્યારે દુર્ભાગ્યે દુનિયાના ધર્મો સ્વયં આલોચનાના તબક્કામાંથી પસાર થઈ રહ્યા છે. એવા આ સમયે એવી ધાર્મિક આસ્થાની જરૂર છે, જેને મનુષ્ય સમજી શકે, જે તર્ક અને વિવેકની કસોટી પાર કરી શકે.

રવીન્દ્રનાથ ટાગોરે કહ્યું છે, ભારે મુશ્કેલીઓ હોવા છતાં ભારતે બધા ધર્મો અને જાતિઓ વચ્ચે સુમેળ રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. તેમની વચ્ચેની વાસ્તવિક ભિન્નતાને સ્વીકારીને એકતાના કેટલાક આધાર શોધ્યા છે. વૈજ્ઞાનિક વિકાસ થતાં આખું વિશ્વ એક જ દેશ રૂપે બદલાઈ રહ્યું છે તથા હવે એ સમય આવી ગયો છે કે જ્યારે આપણે એકતાનો એવો આધાર શોધવો પડશે, જે બિનરાજકીય હોય. જે ભારત આ કામ કરી શકશે, તો તે માનવતાને ચરણે એક મૂલ્યવાન ભેટ હશે.

જે લોકોમાં ઉદાત્ત શક્તિની ઊણપ છે અને જેઓ પરસ્પર સહકારથી રહી શકતા નથી તેઓ કાં તો નાશ પામે છે અથવા અધોગતિની સ્થિતિમાં જીવે છે. જેઓમાં સહયોગની ભાવના મજબૂત રહે છે તેઓ જ માત્ર પોતે પાણી જીવિત રહે છે અને સંસ્કૃતિની ઉન્નતિ કરે છે.

વર્તમાન સદીમાં આપણામાંના દરેકે પોતાનામાં છુપાયેલી અસાધારણ શક્તિઓને ઓળખીને વિશ્વસમાજના એક નાગરિક રૂપે રહેતાં શીખવાનું છે. વસુધૈવ કુટુંબકમની ભાવના અપનાવીને સંકુચિતતામાંથી વિશાળતા તરફ આગ્રેકૃત્ય કરવાની છે. ત્યારે જ આપણા અવતારો, મહામાનવો, પયગંબરો તથા નબિઓનું સ્વપ્ન સમસ્ત રાષ્ટ્ર જ નહિ. સમગ્ર વિશ્વ હળીમળીને રહે, સાકાર થશે.

જગતના નીવડેલા વૈજ્ઞાનિક આઈન્સ્ટાઈન બાળપણમાં ખૂબ ઠોઠ હતા. સાથેના છોકરાઓ (મિત્રો) હંમેશાં તેમની મશ્કરી કરતા. એક દિવસ અત્યંત ગંભીરતાપૂર્વક તેમણે અધ્યાપકને પૂછ્યું, “શું હું કોઈ રીતે યોગ્ય બની શકું છું?” અધ્યાપકે તેમને ટૂંકમાં ઉત્તર આપ્યો, “દિલચ્છથી અને એકાગ્રતાપૂર્વક અભ્યાસ એ જ વિદ્યાન બનવાનો ગુરુમંત્ર છે.” આઈન્સ્ટાઈને આ વાત જાહેં બાંધી લીધી અને વિષયોના અધ્યયનમાં લીન થઈ ગયા. પરિણામ સ્પષ્ટ છે, તેમને જગતમાં આગુવિજ્ઞાનમાં પારંગત અને સાપેક્ષવાદના પિતા માનવામાં આવ્યા. તેઓની પેલી જૂની બુદ્ધિ ગાણતી બુદ્ધિ હજરગાળી થઈને વિકસી.

ધ્યાનથી મળતા અસંખ્ય લાભ

આપણા સૌના મસ્તિષ્કમાંથી સતત ચેતનાના તરંગોનું સ્પંદન થયા કરે છે. અજ્ઞાનતા અને નિશ્ચિત લક્ષ્યના અભાવે મગજ પર નિયંત્રણ નથી રહી શકતું, તેથી આ મૂલ્યવાન તરંગો વિખેરાઈ જાય છે. ધ્યાન આ ઊર્જા તરંગોને વિખેરાઈ જતા રોકીને એક સુનિશ્ચિત કેન્દ્રબિંદુ ઉપર કેન્દ્રિત કરવાની કલા છે. ધ્યાન દ્વારા આપણી આ સુષુપ્ત શક્તિઓને જાગ્રત તથા કેન્દ્રિત કરીને ભૌતિક તથા આધ્યાત્મિક સફળતાઓ મેળવી શકાય છે.

આજે આધુનિકતામાં રચ્યા-પચ્યા લોકો અનિદ્રા, તાણાવ, વગેરે માનસિક રોગોથી ઘેરાયેલા છે. પ્રચલિત પદ્ધતિઓથી કારગત ઉપચારને અભાવે, આજકાલ વૈજ્ઞાનિકો ધ્યાન દ્વારા ઉદ્દેગ, તાણાવ વગેરેના નિદાન માટે ગહન શોધખોળ ચલાવી રહ્યા છે. ધ ફિઝિયોલોજી ઓફ મેડિટેશન, સાંયટિક્કિ અમેરિકન (vol. 226) માં આર. કે વેલેસ અને હર્બર્ટ બેન્સને જણાવ્યું છે કે ધ્યાન દરમિયાન શરીરમાં ઓક્સિજનનો વપરાશ તથા ચયાપચયનો દર ખૂબ જ ઓછો થઈ જાય છે. ઓક્સિજનનો વપરાશ પાંચ મિનિટમાં જ ઘટીને ૪૫ સે.મી. (૩ ઘન સે.મી.) થઈ જાય છે. જે સામાન્ય કરતાં ૨૦ ટકા ઓછો છે. ધ્યાન દરમિયાન ચયાપચયનો દર એટલે કે શરીરમાં ઊર્જાના વપરાશમાં પાણી ઝડપથી ઘટાડો થાય છે.

એ બાબત સર્વમાન્ય છે કે તાણાવ અને ઉદ્દેગની સ્થિતિમાં ત્વચાની પ્રતિકારક શક્તિ ઓછી થઈ જાય છે. ધ્યાનાવસ્થામાં જી.એસ.આર. (ગેલ્વેનીક સ્કીન રેઝીસ્ટન્સ) ૨૫૦ થી ૫૦૦ ટકા વધી જાય છે, જ્યારે સામાન્ય નિદ્રાવસ્થામાં તે ૧૦૦ થી ૨૦૦ ટકા જ વધે છે. આમ ધ્યાન પ્રક્રિયાથી ગાઢ આરામ મળે છે. શેટરના લો ઓફ કન્ટ્રોલ સ્કેલ તથા વેરિંગના એન્જાઈમી સ્કેલ દ્વારા કરવામાં આવેલી શોધ દ્વારા જાણવા મળ્યું છે કે ધ્યાન કરનારા લોકોનો અંતઃસંયમ ધારણ કરતા વધારે હોય છે. તેમજ તેઓ ધ્યાન ન કરનારા લોકો કરતાં ઓછા ઉદ્વિગ્ન રહે છે.

બ્રિટિશ જનરલ ઓફ સાયકોલોજીના સંપાદક જે. સેન્ડલર્સે ૨૦ વ્યક્તિઓ પર પ્રયોગો કર્યા. તેઓ એક મહિના સુધી આ બધાને સોડહમના જપ-ધ્યાન કરાવતા રહ્યા. આ બધા ૧૯ થી ૫૮ વર્ષની વય-જૂથના હતા. અધ્યયન દ્વારા તેમને આ ધોરણ (સ્ટાન્ડર્ડ) પ્રાપ્ત થયું:

શ્વસન દર/મિનિટ ૧૫.૮ થી ૮.૩, નાડી સ્પંદન દર મિનિટે ૭૫.૬ - ૬૬.૨, લોહીનું દબાણ ૧૩૫.૭ - ૧૧૪.૫, ડાયસ્ટોલિક ૮૫.૫-૮૧.૫, જી.એસ.આર (મિલિવોલ્ટ) ૮.૪ - ૨૬.૫ અને ઈ.ઈ.જી ૧૨.૬. આ ધોરણોના વિશ્લેષણથી સ્પષ્ટ જાણવા મળે છે કે ધ્યાન પછીની સ્થિતિ, ધ્યાન પહેલાની સ્થિતિ કરતાં વધારે શાંત, તાણાવરહિત, અંતર્મુખી અને સ્થિર થઈ ગઈ.

ડો. જી.ટી. સ્ટેલિનના એક અધ્યયન અનુસાર ધ્યાન કરનાર એક જૂથની ૮૦% વ્યક્તિઓએ ધ્યાનના થોડા સમય બાદ જ કેફી પદાર્થોનું સેવન બંધ કરી દીધું. આ વ્યક્તિઓના જીવનની વિવિધ ગતિવિધિઓમાં અધિક સુવ્યવસ્થા જોવા મળી. ડો. સ્ટેલિને સ્કૂલ, કચેરીઓ વગેરે અનેક સ્થાનો પર આ પ્રકારના સંખ્યાબંધ પ્રયોગો કર્યા હતા, જેમાં તેમને પર્યાપ્ત સફળતા મળી. આ સિવાય પ્રોસ એન્ડ કોન્સ ઓફ મેડિટેશન નામના ગ્રંથમાં અમેરિકાના પ્રખ્યાત વૈજ્ઞાનિક ગેરી ઈ. સ્વાઈને પોતાની એક શોધનો ઉલ્લેખ કરતાં કહ્યું કે ધ્યાન કરનારા લોકો દારૂ, સિગરેટ, ફોફી વગેરે નશીલા પદાર્થોના સેવનથી આસાનીથી છુટકારો મેળવે છે. એટલું જ નહિ, તેમનું જીવન સામાન્ય અમેરિકાવાસીઓની સરખામણીએ વધારે વ્યવસ્થિત અને તાણાવમુક્ત જોવા મળ્યું. વૈજ્ઞાનિક ડબ્લ્યૂ. સીમન તથા ટી. બટે પંદર વિદ્યાર્થીઓને બે મહિના સુધી ધ્યાન કરાવ્યું. બે મહિના પછી જ્યારે તેમનું મનોવૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું તો જાણવા મળ્યું કે સામાન્ય વિદ્યાર્થીઓની સરખામણીએ ધ્યાન કરનારા વિદ્યાર્થીઓમાં અંતઃસ્ફૂરણ, સહજતા, આત્મસન્માન, વગેરે માનવીય ગુણોમાં ધારણ કરતાં વધારે વૃદ્ધિ થઈ.

એક અન્ય પરીક્ષણમાં હેદરાબાદના એમ. કેસર રેડીએ રમતવીરો પર ધ્યાનના પ્રભાવનું અધ્યયન કર્યું. આ ધ્યાન-પ્રયોગમાં સંલગ્ન રમતવીરો વાઈટલ કેપેસિટી અને કાર્ડિયો વેસ્ક્યુલર એફિસિઅન્સી બંનેમાં સાર્થક સુધારો જોવા મળ્યો. કાર્ડિયો વેસ્ક્યુલર એફિસિઅન્સીનો અર્થ થાય છે- હૃદય દ્વારા કાર્ય ઓછું અને ઉપલબ્ધ વધારે. આ સ્નાયુઓના પોષણનું કાર્ય કરે છે અને સંકટકાલીન પરિસ્થિતિઓ માટે અનામત ક્ષમતા (Reserved Capacity) રાખે છે.

ધ્યાન સાધનાથી લોહીમાં લેક્ટેટની માત્રામાં સ્પષ્ટ ઘટાડો થાય છે. આ દર ૩૩% સુધી ઓછો થાય છે.

લોહીમાં લેક્ટેટની સઘનતા ઉદ્વિગ્નતા, લોહીનું ઊંચું દબાણ સૂચવે છે. તેમાં ઘટાડો થવાથી વ્યક્તિમાં ઉત્સાહ, ઉમંગ અને સ્ફૂર્તિની નવીન ચેતનાની લહેરો હિલોળા લેવા મારે છે. આ અવસ્થામાં શ્વાસની ગતિ સામાન્ય વિશ્રામ અવસ્થા કરતાં અડધી થઈ જાય છે. ક્યારેક ક્યારેક તો તે દર મિનિટે ચાર શ્વાસ જેટલી ઓછી જોવા મળે છે. એટલે સુધી કે ધ્યાન કરનાર અતિ સંવેદનશીલ રોગીઓના સિસ્ટોલિક અને ડાયસ્ટોલિક લોહીના દબાણમાં પાણી પૂરતો સુધારો જોવા મળે છે.

વૈજ્ઞાનિકો માટે જીવનને જે સંપંદન આપે છે તે હૃદય અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ અને કોમળ અંગ છે. મનુષ્ય વિશ્રામ કરે છે અને તે સમય છે- મૃત્યુ. નિરંતર કાર્ય કરવાથી હૃદયની ઉત્પાદકતા પર વિશેષ દબાણ આવે છે. ઉત્પાદકતામાં ઊણપ હૃદય પર કાર્યનું દબાણ ઘટવાનું સૂચક છે. ધ્યાનાવસ્થામાં હૃદય ઉત્પાદકતાની કમી લગભગ ૨૫% થઈ જાય છે, જ્યારે નિદ્રાવસ્થામાં તે ફક્ત ૨૦% થાય છે. આ કમમાં હૃદયના ધબકારા પાણી સરેરાશ પ્રતિ મિનિટે પાંચના દરથી ઓછા થાય છે.

આમ તો ધ્યાનયોગનો મુખ્ય ઉદ્દેશ મનના તરંગોને વિખેરાઈ જતા રોકવાનો અને વિશિષ્ટ ચિંતનબિંદુએ કેન્દ્રિત કરવાની પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરવાનો છે. આમ તો સામાન્ય વિશ્રામ અવસ્થામાં જ મોટા ભાગની વ્યક્તિઓના મગજમાંથી આલ્ફા તરંગો નીકળે છે. તે આલ્ફા તરંગો શરીર અને મનની શાંત અવસ્થાની ધોતક છે. ધ્યાન સાધનાથી આ આલ્ફા તરંગોમાં આશ્ચર્યજનક રીતે વધારો થતો જોવા મળ્યો છે. સશોધક બ્રાઉન, સ્ટુઅર્ટ અને બ્લોગેટ- એ ઈ.ઈ.જી. પર ધ્યાન કરનાર ૧૧ વ્યક્તિઓ અને ધ્યાન ન કરનાર ૧૧ વ્યક્તિઓ પર અધ્યયન કર્યું. એમણે જોયું કે ૧૧માંથી ૧૦ સાધકોને ધ્યાનાવસ્થામાં મોટા ભાગનો સમય આલ્ફા તરંગો નીકળતા રહ્યા હતા, જ્યારે ધ્યાન ન કરનાર વ્યક્તિઓમાંથી માત્ર ૩ વ્યક્તિઓમાં જ આ તરંગો આછા આછા જોવા મળ્યા હતા.

જર્મનીના મનોચિકિત્સક ડો. હંસ વર્જરે પાણી ઈલેક્ટ્રો-એન્સોફેલોગ્રાફના માધ્યમથી ધ્યાનના કેટલાય પ્રયોગો કર્યા. તેમણે માનવીય મગજમાંથી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિના તરંગો ઉદ્ભવતા જોયા. દર સેકન્ડે ૮ થી ૧૩ આવૃત્તિઓનું નામ તેમણે આલ્ફા તરંગ રાખ્યું. તે વિચારહીન અવસ્થાના દ્યોતક છે. દર સેકન્ડે ૧૩ થી ૧૮ આવૃત્તિઓનું નામ તેમણે વીટા તરંગ રાખ્યું. તે પાંચ ઈન્દ્રિયોની સક્રિય અવસ્થાના દ્યોતક છે. ૫ થી ૮ આવૃત્તિઓનું નામ તેમણે થીટા તરંગ રાખ્યું અને ૫ થી ઓછાનું નામ ડેલ્ટા તરંગ રાખ્યું.

વર્જરના શિષ્યોએ બાળકો તથા તરુણો પર પ્રયોગ કરતાં જોયું કે નવજાત શિશુઓમાં ડેલ્ટા તરંગ, એક વર્ષના બાળકોમાં થીટા તરંગ તથા ત્રણ વર્ષના બાળકમાં આલ્ફા તરંગ નીકળવાના શરૂ થઈ જાય છે. જે સતત સાત-આઠ વર્ષ સુધી રહે છે. આઠ વર્ષ બાદ વીટા તરંગોની પ્રધાનતા થઈ જાય છે. ડબલ્યૂ. વોલ્ટરે આ તથ્યોને પોતાના વૈજ્ઞાનિક પ્રયોગો દ્વારા પુષ્ટિ આપી. ૩ થી ૮ વર્ષના બાળકોની ઉચ્ચ બૌદ્ધિક જાગૃતિ અને ગ્રહણશક્તિ આલ્ફા તરંગોને આભારી છે.

અધ્યાત્મ સાધનાઓમાં સાધકોએ આલ્ફા સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવા માટે યમ-નિયમથી માંડીને ધ્યાન-ધારણાના વિવિધ યોગિક અભ્યાસનો આશ્રય લેવો પડે છે. કપાય-કલ્મષોની શુદ્ધિ બાદ જ આલ્ફા તરંગોની પુષ્કળ વૃદ્ધિ થાય છે. જેને સ્વભાવ, ટેવો અને વ્યવહારમાં ઉન્નૃષ્ટતાના સમાવેશ રૂપે સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે. ધ્યાન દ્વારા પ્રતિક્રિયા સમય (Reaction Time) માં જે તીવ્રતા જોવા મળે છે તે વધેલી સતર્કતા, મન અને શરીરની સુધરેલી સંવાદિતા અને ઘટેલી જડતાની સૂચક છે. ત્રવાણ ક્ષમતામાં વૃદ્ધિ તથા અન્ય અનેક શારીરિક, માનસિક, બૌદ્ધિક ક્ષમતાઓનો વિકાસનો દર ધ્યાનના પ્રભાવથી આશ્ચર્યજનક રીતે વધી જાય છે.

એનસાઈકલોપીડિયા ઓફ રીલિજિયન એન્ડ એથીક્સ (જેમ્સ હેસ્ટીંગ)ના ખંડ ૩.૭૯૨માં એડવર્ડ કારપેન્ટર કૃત 'ધી આર્ટ ઓફ ક્રિએશન' માં ધ્યાનનો ઉલ્લેખ આ પ્રકારે છે. ધ્યાનાવસ્થામાં હર્ષ, પ્રેમ, ઉમંગ, ઉત્સાહ અને સાહસરૂપી ચૈતન્ય તરંગો ઊઠે છે, જેનાથી જીવનના વાસ્તવિક મૂલ્યોનું જ્ઞાન થાય છે. જ્ઞાનના માધ્યમથી જ મૌલિક વિચારોનું સર્જન સંભવે છે.

એનસાઈકલોપીડિયાના આ જ ખંડ ૩.૭૯૨માં હેનરી વુડના શોધપત્ર 'આઈડિયલ સજ્જેશન'માં ધ્યાનને જીવનની દિવ્યતા તરીકે વર્ણવ્યું છે. તેમના મતે ધ્યાન કરવાથી માત્ર એક માસમાં જ વ્યક્તિ સંપૂર્ણ શાંત, નિર્ભય થઈ, આત્માના પાવન મંદિરમાં પ્રવેશ મેળવી તેના અવ્યક્ત મહાન સંદેશાઓ ગ્રહણ કરવાનું શરૂ કરી દે છે. દિવ્ય જીવનના દિવ્ય પથ તરફ તેનાં ડગલાં અનાયાસ જ આગળ વધે છે.

ધ્યાનના આ પ્રભાવો જોતાં, એ જ યોગ્ય છે કે વ્યક્તિ પોતાનું ધ્યાન દુનિયાની લલચાવનારી માયાજાળમાંથી હટાવી આત્મતત્ત્વ તરફ ઉન્મુખ થાય. અંતર્મુખી એકાગ્રતાની આ યાત્રા જીવનમાં પ્રસન્નતા, મનમાં ઉચ્ચ વિચારો અને હૃદયમાં વિશુદ્ધ ભાવતરંગો જગાવનારી સાબિત થશે અને જીવનક્રમ પાણી સદાય શ્રેયપથ પર જ નિરંતર-નિર્ભય ગતિથી આગળ વધતો રહે છે.

ગત અંકમાં જણાવવામાં આવ્યું કે ઉપાસના પદ્ધતિ ગમે તે હોય, તમામ સાધનાઓ એક જ લક્ષ્ય- આનંદ સ્વરૂપ તત્ત્વરૂપ પરમાત્મા તરફ લઈ જાય છે. પ્રત્યેકને પોતાની સાધનાની તીવ્રતાના પ્રમાણમાં પોતાના કાર્યક્ષેત્રને સફળતા મળે છે. જ્યારે મનુષ્ય આસક્તિ, ભય અને ક્રોધ ત્યજીને સ્થિર મનથી પરમાત્માના અનંત સૌંદર્યની ઉપાસના કરે ત્યારે જ આ બની શકે. ‘યે યથા માં પ્રપદ્યન્તે’ શ્લોકની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા ગત અંકમાં કરવામાં આવી. એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું કે ફળની ઈચ્છાથી પૂજન કરનારને સાંસારિકતાના લૌકિક લાભ મળી જાય છે, પરંતુ તે અલ્પકાલિક અને અસ્થાયી હોવાથી તુચ્છ હોય છે. નિષ્કામ કર્મનું પોતાનું મહત્ત્વ છે. કર્મણા સિદ્ધિં યજન્ત’ ની વ્યાખ્યા કરતાં ભગવાન કહે છે કે ઈચ્છારહિત થઈને જીવન વીતાવવું જોઈએ.

હવે જે વ્યાખ્યા કરવામાં આવી રહી છે તેનો પૂર્વાર્ધ, તેરમા શ્લોકના માધ્યમથી ગત અંકમાં આપવામાં આવ્યો. જેમાં ભગવાન ચાર વર્ણની વ્યાખ્યા કરતાં કહે છે કે આનો સર્જનહાર હોવા છતાં મને અવિકારી-અકર્તા જ માનવો. આ વ્યાખ્યાને પ્રભુ આગળ સમજાવે છે.

“મને કર્મો વળગતાં નથી કે ન કર્મફળની લાલસા. જે મને આ રીતે તત્ત્વથી જાગ્રી લે છે તે કર્મોનાં બંધનથી બંધાતો નથી.”

ભગવાન અહીં કહે છે કે જ્યારે ભાવના શુદ્ધ હોય છે ત્યારે જ કર્મ ઉચિત સિદ્ધ થાય છે. જે અંદરની ભાવના ઈન્દ્રિય તુષ્ટિની હથે તો વધુમાં વધુ માનસિક બંધન જ ઉત્પન્ન થશે. નિસ્વાર્થ સમર્પિત કર્મ તો વાસનાઓના ક્ષયને કારણે જ થાય છે. આવું કર્મ કરનાર વ્યક્તિત્વ મુક્ત બનીને અનંત આત્માની સ્વતંત્રતા અને વિસ્તારને પામે છે. કર્મોમાં યજ્ઞીય ભાવ કેવી રીતે રાખવો તે સમજાવતા ભગવાન કહે છે, “કર્મફળની લાલસા ન રાખો. અને તેનાથી લેવાવ નહિ” ભગવાન પોતે પોતાના વિશે કહે છે કે મને ક્યારેય કોઈપણ પ્રકારના કર્મફળની લાલસા થતી નથી. (ન મે કર્મફલે સ્પૃહા)

સૂર્ય ઊગે છે ત્યારે ગંદા પાણીવાળા તળાવને અને નિર્મળ પાવન ગંગાના શુદ્ધ જળને એમ બન્નેને પ્રકાશ આપે છે. પ્રકાશક સૂર્ય તળાવની ગંદકીથી કે નદીની દેદીપ્યમાન પવિત્રતાથી પ્રભાવિત થતો નથી. પ્રકાશક સૂર્ય પ્રકાશિત (વસ્તુઓ)થી હંમેશાં અલગ અને અલિપ્ત રહે છે. આ રીતે શુદ્ધ-અનંત-ચૈતન્ય ભૌતિક ઉપાધિઓનાં કર્મોથી લીપાતું નથી. પાટા પર દોડતી

ગાડી લેમ્પ પોસ્ટથી પ્રકાશિત પ્રકાશ પાસેથી માર્ગદર્શન મેળવીને દોડતી રહે છે. ગંતાય સુધી પહોંચે છે. રેલગાડીમાં બેઠેલા આપણે ગંતવ્ય સ્થાન સુધી પહોંચીએ છીએ. કોઈ ઉત્સુકતા વિના લેમ્પ પોસ્ટ આપણી ભાગદોડને પ્રકાશિત કરતા રહે છે.

જે આપણને એ જ્ઞાન થઈ શકે કે આપણી આત્મસત્તા તમામ ક્રિયાઓનું કેન્દ્ર અવશ્ય છે, પાણ તેનાં પરિણામોથી અલિપ્ત છે તો સંસારની તમામ ગતિવિધિઓનું સંચાલન કરતાં કરતાં પાણ આપણે આત્મામાં સ્થિત રહી શકીએ અને ભગવદ્ કાર્ય કરતાં કરતાં જીવન સાર્થક રીતે જીવી શકીએ. ભગવાન કહે છે, “જે મને આ રીતે જાગે છે (ઈતિમાં યોડભિજનાતિ) તે ક્યારેય કર્મોનાં બંધનમાં ફસાતો નથી. (કર્મભિ: ન સ બધ્યતે). કેટલું સુંદર સ્પષ્ટીકરણ છે! જીવન જીવવાની કલાનું અનુપમ શિક્ષણ છે. ભગવાનને જાગવા હોય તો આપણે આ રીતે તત્ત્વરૂપમાં જાગવા જોઈએ. પછી આપણાં તમામ કર્મો યજ્ઞીય ભાવથી થતાં રહેશે.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ જીવનભર એ જ કહેતા રહ્યા કે અમે દરેક વ્યક્તિને નિષ્કામ કર્મમાં લીપીને બ્રાહ્મણ બનાવવા ઈચ્છીએ છીએ. જીવનભર એમની સાધના આ જ નિમિત્તે નિયોજિત રહી. જેનું ચિંતન ઉપર

દશાવ્યુ છ તવુ હાય ત બ્રાહ્મણ-બ્રાહ્મણ અ જ બ્રહ્મમા વિચારણ કરે, કર્મોનાં બંધનથી મુક્ત રહે.

કર્મ વાસ્તવમાં આપણા વ્યક્તિત્વને આપણે પાછળ છોડેલી વાસનાઓથી હાથકડીથી બાંધે છે. નવાં કર્મો નવી વાસનાઓ ઉત્પન્ન કરે છે, તેનાથી આપણી વિચાર કરવાની અને કર્મ કરવાની સ્વતંત્રતા જકડાઈ જાય છે. પછી આપણે આપણા જ દ્વારા અતીતમાં કરેલા કર્મોનું જળું માત્ર બની રહીએ છીએ. તેનાથી આપણા માટે સ્વતંત્રપણે કર્મ કરવાની કોઈ તક રહેતી નથી. કેટલાય લોકો આદતોના ગુલામ હોય છે અને વારંવાર કહે છે હું અસહાય છું, હું આનાથી, છૂટવા માગું છું પણ છૂટી શકતો નથી. આદત ભલે ગમે તે હોય, જૂઠું બોલવાની, કડવું બોલવાની, કે શરાબ પીવાની તે પડી જાય છે. સહજ ભાવે પણ તેની ગુલામીમાંથી છુટકારો મેળવવો અત્યંત કઠિન છે.

આ જ્ઞાનની ઉપલબ્ધિ થાય કે મનુષ્ય આત્મામાં સ્થિત છે, તે પોતાના શારીરિક કર્મોથી લીપાતો નથી, તે માત્ર એક સાક્ષીરૂપે જીવન જીવે છે, મનુષ્યના અહંકારને સંયમિત કરે છે, ત્યારે કર્મ કર્તાભાવ વિના કરવામાં આવે છે. કર્તાભાવ એટલે અહંકાર. કર્તાભાવ વિના કરેલાં કર્મો વાસનાઓ જગાડતાં નથી. આપણા અહંકારને વધારતાં નથી. આવા દિવ્યકર્મોથી મનુષ્ય બંધનમાં બંધાતો નથી. દિવ્ય કર્મ આત્મામાંથી ઉદ્ભવે છે અને કેવળ આત્માના પ્રકાશમાં જ જાગી શકાય છે.

આગળના શ્લોકમાં ભગવાન આ વાતનો સ્વીકાર કરતાં કહે છે.

એવં જ્ઞાત્વા કૃતં કર્મ પૂર્વેરપિ મુમુક્ષુભિઃ ।

કુરુ કર્મેવ તસ્માત્ત્વં પૂર્વેઃ પૂર્વતરં કૃતમ્ ॥

“પૂર્વકાળમાં પાણ આ તત્ત્વદર્શનને જાગીને પ્રાચીન મુમુક્ષુઓએ કર્મ કર્યાં છે. તમે પણ પૂર્વકાળમાં પૂર્વજોએ કર્યાં એવી જ રીતે કર્મોનું સંપાદન કરો.”

ભગવાને અહીં નમૂનો સામે રાખ્યો છે. તેઓ સ્પષ્ટ કહે છે કે કેવી રીતે કર્મ કરવાં, આમાં ક્યાંય કોઈ પ્રકારના ભ્રમમાં-અસમંજસમાં પડવાની જરૂર નથી. પૂર્વકાળના જનક જેવા મુમુક્ષુઓ અને પૂર્વજો-ઋષિગણોની જીવનચર્યામાંથી શિક્ષણ લો. “એવં જ્ઞાત્વા” જ્યાં પ્રભુએ કહ્યું છે, ત્યાં તેઓ કહે છે કે વાસ્તવિક આત્મા જ

આપણા અદર ચતન્ય રૂપ ભવદમાન છે, તન કાઇ પ્રકારના કર્મફળની લાલસા નથી કે તે કથાયથી લેપાતો નથી એવું જાગીને પ્રાચીન મુમુક્ષુઓએ કર્મો કર્યાં અને સમાજે પયોગી જીવન જીવ્યા. કૃતં કર્મ પૂર્વેરપિ મુમુક્ષુભિઃ । અર્જુને કાંઈ બનાવટી ભિંદગી જીવવાની નથી. તેઓ એક શાસ્ત્રવિહિત માર્ગ બતાવી રહ્યા છે. જેનું અનુસરણ પૂર્વેના મુમુક્ષુઓએ શ્રદ્ધાપૂર્વક કર્યું હતું. આ એક જાગીતો માર્ગ છે, પરીક્ષિત માર્ગ છે, એક એવો રાજમાર્ગ જેના પર ચાલીને ઘણાએ પોતાની માનસિક આસક્તિઓથી, ભવબંધનોથી છુટકારો મેળવ્યો છે. આવું અનુકરણીય જીવન, પછી ભલે તે ભગીરથનું હોય, વિશ્વામિત્રનું હોય કે શ્રીરામનું, લક્ષ્મણનું હોય કે હનુમાનજી, જનકનું હોય કે અષ્ટાવકનું જીવન જીવીને તે પોતાનાં કર્મો કરી શકે છે. આવી જાગોમાં જ્યારે આપણે જીવીએ છીએ ત્યારે આપણે અહંભાવથી ઉપર ઊઠીને કૃષ્ણ ચૈતન્યમાં નિવાસ કરવા લાગીએ છીએ. સાથો સાથ અંદરની પરમસત્તા સાથે તાદાત્મ્ય સાધી લઈએ છીએ. વાસ્તવમાં એવાં કર્મો જ કર્મરહિત કર્મોની ઓળખ પામે છે, જેનાથી વ્યક્તિ શુદ્ધ આધ્યાત્મિક જીવનની સહજ સ્થિતિમાં પહોંચી જાય છે. આગળના બે શ્લોકોમાં આની વિસ્તૃત વ્યાખ્યા છે, જેને કર્મયોગની ધરી કહેવામાં આવે છે. આ પહેલાં આપણે આ બાબતમાં પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્યજીનો મત જોઈએ. તેઓ અખંડ જ્યોતિના વર્ષ-પર, અંક-૭ના પાના નંબર-૧ પર લખે છે, “મનુષ્યનું જીવન એક ખેતર છે, એમાં કર્મ વાવવામાં આવે છે અને તેનાં જ સારાં માઠાં ફળ વીણવામાં આવે છે. જેઓ સારાં કર્મ કરે છે તેઓ સારાં ફળ મેળવે છે. ખરાબ કર્મ કરનાર ખરાબ ફળ પામે છે. કહેવત છે કે આંબો વાવશે તે કેરી ખાશે, બાવળ વાવશે તે કાંટા પામશે. બાવળ વાવીને કેરી મેળવવી એ પ્રકૃતિનું સત્ય નથી તેવી રીતે બુરાઈનાં બી વાવીને ભલાઈ મેળવવાની કલ્પના પણ કરી શકાતી નથી. ‘કેવાં કર્મ કરવાં’ એ બાબતમાં આ ખૂબ સાચું માર્ગદર્શન છે.

પુદ પોતાના જીવનમાં ગુરુદેવે ખૂબ વિલક્ષણ પ્રયોગ કર્યો. “હમને જીવનભર બોયા એવં કાટા” શીર્ષકનું એમનું એક પ્રવચન છે. જે “ગુરુવર કી ધરોહર”

પુસ્તકના પહેલા ભાગના ૪૭ થી ૫૪ પાનામાં પ્રકાશિત થયું છે. તેઓ લખે છે કે “મારા ગુરુએ મને ગાયત્રીના ચોવીસ મહાપુરશ્ચરણોની વિધિ બતાવ્યા પછી કહ્યું, તમારી પાસે જે કંઈ છે તેને ભગવાનના ખેતરમાં વાવવાનું શરૂ કરો, તે સો ગણું થઈને પાછું મળશે. તેમણે કહ્યું, ભગવાનનું ખેતર જે ચારે બાજુ સમાજના રૂપમાં તમારી આસપાસ વિદ્યમાન છે તેમાં શ્રમ અને સમય વાવી દો. ત્રીજી છે ભાવનાઓ. ભગવાનના ખેતરમાં તે વાવી દો, પ્રત્યુત્તરમાં તમને સોગાળી મળશે. ધન તમારી પાસે જે છે તે ભગવાનના ખેતરમાં વાવી દો તે સો ગણું થઈને તમને પાછું મળશે.” આ પછી પૂજ્યવર લખે છે, “મેં આ જ ક્યું અને ત્યારથી રિક્ષિ-સિક્ષિઓનો લાભ મેળવી રહ્યો છું.” આ કર્મનો સિદ્ધાંત છે જે યોગેશ્વર કૃષ્ણએ પંદરમા સ્લોકમાં બતાવ્યો છે. હવે અતિ મહત્વપૂર્ણ આગળના બે સ્લોકો જ્યાં ભગવાન દિવ્યકર્મની વ્યાખ્યા કરે છે અને કર્મની ગતિને અતિ ગહન બતાવતાં કર્મરહસ્યનું એ મર્મ પ્રકાશિત કરે છે, જે ગીતાના તત્ત્વદર્શનનું સર્વાધિક મહત્વપૂર્ણ લાગે છે.

કિં કર્મ કિમકર્મતિ કવયોઽપ્યત્ર મોહિતાઃ ।

તત્તે કર્મ પ્રવશ્યામિ યજ્ઞાત્વા મોક્ષસેઽશુભાત્ ॥

કર્મણો હ્યપિ બોદ્ધવ્યં બોદ્ધવ્યં ચ વિકર્મણઃ ।

અકર્મણશ્ચ બોદ્ધવ્યં ગહના કર્મણો ગતિઃ ॥

અધ્યાય-૪, સ્લોક ૧૬-૧૭

“કર્મ શું છે અને અકર્મ શું છે એનો નિર્ણય કરવામાં મોટા મોટા બુદ્ધિજીવીઓ પાગ ગોથાં ખાય છે. એટલે એ કર્મતત્ત્વ હું તને સારી રીતે સમજાવીશ, જે જાણીને તું અશુભથી અર્થાત્ કર્મબંધનથી મુક્ત થઈ જઈશ.”

હે અર્જુન, તારે સારી રીતે જાણવું જોઈએ કે કર્મનું સ્વરૂપ શું છે? નિષિદ્ધ કર્મ શું છે અને અકર્મ શું છે? આ જાણવું એટલા માટે જરૂરી છે કે કર્મની ગતિ ખૂબ ગહન છે.

ગીતા એક રીતે માનવજીવન પ્રત્યે સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિવેચન કરવા લખાયેલો ગ્રંથ છે. ગીતાકારે ચિરપુરાતન શોધનો વૈજ્ઞાનિક સાધનોનો સૂક્ષ્મ અવલોકન-અધ્યયન વિધિનો પ્રયોગ કર્યો છે. અહીં ભગવાન કહે છે કે, આ જાણવું સરળ નથી અને મોટા મોટા બુદ્ધિમાન જ્ઞાનીઓ પાગ આ વિષયમાં ખૂબ ભ્રમમાં છે કે કર્મ શું છે અને

અકર્મ શું છે? આ જ કારણે તેઓ અર્જુનને તેની વ્યાખ્યા સમજાવવા ઈચ્છે છે.

કર્મોનું વર્ગીકરણ :- ભગવાન સ્વીકારે છે કે આપણાં શાસ્ત્રોનાં ગહન વિચારક-ચિંતક-મહર્ષિ પાગ આ સમસ્યાનાં વિષયમાં ખૂબ ભ્રમિત જાગ્યા છે કે કર્મ શું છે, અકર્મ શું છે, વિકર્મ શું છે. (કિં કર્મ કિમકર્મતિ કવયોઽપિ અત્ર મોહિતાઃ) । અહીં કવિથી ઋષિમુનિગણ અભિપ્રેત છે. એટલા માટે તેઓ કહે છે કે તને પહેલાં બતાવું કે કર્મ શું છે? વાસ્તવિક કર્મ સમજાઈ જતાં આપણે અશુભ-અશિવના માર્ગ ઉપર જતાં ખુદને બચાવી શકીશું.

યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણના મતાનુસાર જીવનને બે ભાગોમાં વહેંચી શકાય છે, ક્રિયા એટલે કે કર્મ, અક્રિયા એટલે કે અકર્મ. ક્રિયા અથવા કર્મને ભગવાન ફરી બે ભાગોમાં વહેંચે છે. કર્મ જીવનની એવી ક્રિયાઓ છે જે આપણે કરવી જોઈએ, જેને શ્રીકૃષ્ણએ અધર્મ કહ્યો છે કે નિષ્કામ કર્મ નામ આપ્યું છે. વિકર્મ જીવનની એ ક્રિયાઓ છે જે આપણે ન કરવી જોઈએ, જે નિષિદ્ધ છે અને નૈતિક શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોને અનુરૂપ નથી, જે કરવાથી મનુષ્ય પાપ બાંધે છે. માનવ ગરિમાને લાંછન લગાડનાર તમામ કર્મ નિષિદ્ધ કે વિકર્મ બતાવવામાં આવ્યા છે. પહેલાં વિકર્મને સમજી લઈએ તો કર્મ અને અકર્મને સમજવાનું સરળ થઈ જશે. અશુભથી પાગ મુક્તિ મળશે.

વિકર્મ એ છે જેને માટે સમાજ અને શાસ્ત્રોએ મનાઈ ફરમાવી છે. આની વ્યાખ્યા કરવા માટે આપણે નીતિશાસ્ત્રનો આધાર લેવો પડે છે. નીતિશાસ્ત્ર ચાર બાબતો ઉપર આધારિત છે. ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ, આપણી ઉંમર, આપણી યોગ્યતા તથા સામાજિક પરિસ્થિતિ વિશેષ. કેટલાક નિયમ છે જેમ કે, નાહી ધોઈને બંને સમય સંધ્યા કરવી જોઈએ. આ નિયમ મધ્ય અને દક્ષિણ ભારતમાં લાગુ પડી શકે છે. પરંતુ આ જ વાત હિમાલય, ઉત્તરાંચલ અને ઠંડા પ્રદેશોમાં લાગુ પાડવામાં આવે તો શક્ય છે કે તે યોગ્ય ન રહે. બની શકે કે નાહી-ધોઈને સંધ્યા ન કરી શકે. મનની પવિત્રતા ધારણ કરીને સંધ્યા કરી લે તે બહુ મોટી વાત છે. રોજ ન નાહી શકે તો ત્રણ દિવસે એક વાર નાહી લે. જેવી

ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ છે તેવું કાર્ય કર્યું. જે મેદાની પ્રદેશોમાં સાધી શકાય તે નિયમો ગંગોત્રી-ગોમુખ પાસે બેસીને ન સાધી શકાય. કેટલાંક નૈતિક નિયમો છે જેમ કે, મહિલાઓ સાથે દૂરથી વાત કરવી જોઈએ. આ બાબત આપણી ઉંમર પર નિર્ભર કરે છે. નાનું બાળક દોડીને માને વીંટળાઈ વળે છે, ગળે વળગે છે. પરંતુ આ જ કામ કોઈ વયસ્ક વ્યક્તિ સાર્વજનિક રીતે કરે તો તે નિષિદ્ધ કર્મ માનવું જોઈએ.

ત્રીજી વાત છે યોગ્યતા, આપ કેટલું ભણ્યા-ગણ્યા છો? આપની સામાજિક ઉપલબ્ધિ ક્યાં સુધી છે? એક ડોક્ટર માટે ઈમરજન્સી આવતા તેણે કારમાં જવું છે અથવા કોઈ ઝડપી વાહનથી. એક પ્રચારક માટે, ઉદ્બોધનકર્તા માટે જરૂરી છે કે તેણે ક્યાંક સાયકલ પર જવું પડે, ક્યાંક રેલવેમાં અને ક્યાંક પ્લેનમાં પાગ જવું પડે. અનિવાર્ય કર્મને નાતે આ બધું કરવું પડે. જેનાથી ઓછા સમયમાં વધારે કામ થઈ શકે. પરંતુ જેની પાસે પૂરતો સમય છે એવાં એક વિદ્યાર્થી માટે કોઈ કામ હોવું જરૂરી નથી. કારનો ઉપયોગ કરવો કે અન્ય વાહનનો ઉપયોગ કરવું એ વિલાસિતા છે. ચોથી બાબત છે સામાજિક પરિસ્થિતિ વિશેષ. જેન મુનિઓ માટે રાત્રે પડખું ફેરવીને સૂવું એ પાગ નિષિદ્ધ છે. તેઓ એટલા માટે પડખું ફેરવતાં નથી કે ક્યાંક નીચે કીડી કે કોઈ જીવજંતુ ન આવી જાય. અહિંસાનો આ અતિવાદ છે. જેન ધર્મના અનુયાયી ચાલતાં જાય છે, મહોં પર પટ્ટી બાંધે છે. તીર્થંકર મહાવીર એ સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યાં હતાં. એટલે તેમણે એ સિદ્ધાંત બનાવી દીધો. પાગ એ જરૂરી નથી કે દરેક સામાજિક વર્ગ ઉપર એ નિયમ લાગુ પાડવો.

કયું કર્મ નિષિદ્ધ છે, કયું કરવા યોગ્ય એનું નિર્ધારણ નીતિશાસ્ત્ર પરથી જ થઈ શકે અને ઉપર દર્શાવેલ ચાર બાબતોના આધારે જ. વિકર્મ એ છે જે કરવાથી નૈતિકતાનું ઉલ્લંઘન થાય છે. તમામ વિપરીત કર્મ વિકર્મ કહેવામાં આવે છે.

બીજો શબ્દ છે કર્મ. દરેક ક્રિયા કર્મ નથી. ભોજન કરવું, અંગોથી કામકાજ કરવું, પશુઓએ સહજ કાર્ય કરવું એ કર્મ નથી. એમ હોય તો સાદડી પરથી લપસી પડવાથી એમ કહેવાય કે જડ પદાર્થ પાગ કર્મ કરે છે. જ્યારે

આપણો સંકલ્પ અને ઈચ્છા ક્રિયા સાથે જોડાઈ જાય, સાથોસાથ ઉદ્દેશ પાગ નિર્ધારિત થઈ જાય તો તે કર્મ બને છે. સંકલ્પવિહીન કર્મમાં પ્રાણ આવતો નથી. કર્મમાં મૂળ તત્ત્વ છે, તેનો પ્રાણ છે- સંકલ્પ. સંકલ્પિત કર્મ જ આપણા પ્રારબ્ધનું નિર્માણ કરે છે. જે આપણે સંકલ્પિત કર્મ ન કર્યા હોય તો પછી આપણે કર્મયોગનું સંપાદન પાગ કર્યું નથી.

આથી ભગવાન કહે છે કે તારે જાણવું જોઈએ કે કર્મ શું છે? ન જાણવાથી એવો ડર રહેશે કે ક્યાંક કોઈક નિષિદ્ધ કર્મને, સહજ-સ્વાભાવિક કર્મને જ કર્મ સમજી બેસો. કેટલાંક એવાં શ્રેષ્ઠ કર્મો હોય છે, જે શાસ્ત્રવિહિત છે, જેનું પરિપાલન ગૌરવપૂર્ણ રીતે ઉચ્ચ કર્તવ્યોના રૂપમાં કરવું જોઈએ. કેટલાંક એવાં કર્મો છે જેની શાસ્ત્રોએ નિંદા કરી છે, જેની ઉત્પત્તિ આપણી હલકી પ્રવૃત્તિઓમાંથી થાય છે, તે આપણા અહંભાવ અને દુર્વાસનાઓથી પ્રેરિત હોય છે, તેવાં કર્મો વિકર્મ કહેવાય છે તેનાથી બચવું જોઈએ.

અકર્મ શું છે? આજસની અવસ્થાને અકર્મ કહેવાનું નથી. સંકલ્પરહિત કર્મ જ અકર્મ છે. ઈશ્વરની ઈચ્છા જ્યારે આપણી ઈચ્છા બની જાય છે તો તે અકર્મ બની જાય છે. જે સ્વયં સંચાલિત રીતે થતું રહે છે. ઈશ્વર જે ઈચ્છે છે, જેવું ઈચ્છે છે તે જ સંકલ્પ આપણા થકી મૂર્ત થવા લાગે, આપણા વ્યક્તિત્વના માધ્યમથી વહેવા લાગે, તો તેવી ઉચ્ચસ્તરીય સ્થિતિને અકર્મ કહે છે. અકર્મમાં વ્યક્તિ બ્રાહ્મી સ્થિતિમાં પહોંચી શકે છે, તેથી તેને સમજવું ખૂબ જરૂરી છે.

હજી તો આ બે શ્લોકોના કેટલાક શબ્દોના અર્થોને કેટલેક અંશે સમજવામાં સફળતા મળી છે. પરંતુ વાસ્તવમાં તેના શાબ્દિક અર્થોની સાથેસાથે જોડાયેલી અભિવ્યંજનાઓ જ સમજાવી શકશે કે આપણે તે અર્થને કેટલો સમજી શક્યા. શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે કર્મ, અકર્મ અને વિકર્મ ખૂબ મુશ્કેલ વાત છે. કર્મમાં અકર્મ અને વિકર્મ તથા અકર્મમાં કર્મ અને વિકર્મ આવી મળે છે. મનુષ્યએ આમાં કેવી રીતે નિષ્કામ કર્મમાં પ્રવૃત્ત થવાનું છે તેની વ્યાખ્યા વધુ વિસ્તારથી આવતા અંકમાં.

(કમશ:)

ૐ મૃત્યુથી ભયભીત થવાનું કોઈ કારણ નથી ૐ

મૃત્યુનું નામ સાંભળતાં જ સામાન્ય વ્યક્તિના હોશ ઊડી જાય છે અને એક ક્ષણ માટે તે જાગે કે મરી જાય છે. મૃત્યુથી ડરવાનો માનવનો સ્વભાવ જ બની ગયો છે. સામાન્ય રોગ, સામાન્ય ઘટના, મૃત્યુનો વિચાર, વગેરે શંકાજનક સંજોગ આવતાં જ ક્રમજેર માણસ કંપી ઊઠે છે અને વિચારવા લાગે છે કે ક્યાંક આ બીમારી અમારા પ્રાણ ન લઈ લે. ક્યાંક કોઈ શત્રુ અમને મારી નાંખવાનો વિચાર ન કરતો હોય. શક્ય છે કે અમુક સ્થળે જવાથી આપણે કોઈ ઘાતક ઘટનાના ભોગ બની જઈએ. મૃત્યુના ભયથી માણસ ખાવા-પીવાથી અને પ્રતિકૂળતાઓ સાથે હિંમતથી મુકાબલો કરતાં ડરે છે.

એટલું જ નહિ, કોઈનું મોત જોઈને કે કોઈ દુર્ઘટનાના સમાચાર સાંભળીને પણ પોતાના મોતની શંકાથી ડરી જાય છે. એટલે સુધી કે ક્યારેક પોતે એકાંતમાં સંસારની નશ્વરતાનો વિચાર આવતાં કે પોતાની ઉંમરનાં વીતેલાં વર્ષો પર વિચાર કરવાથી પણ તે મૃત્યુના ભયથી ઉદ્વિગ્ન થઈ ઊઠે છે. અંધારામાં કે અજાણ્યા સ્થળોએ નિર્ભયતાથી જવા માટે પણ તેને મૃત્યુની શંકા નિરુત્સાહ બનાવી દે છે. સાચે જ મૃત્યુનો ડર ખૂબ જ વ્યાપક તથા ચિરસ્થાયી હોય છે.

આ મૃત્યુ પર જે ગંભીરતાપૂર્વક વિચાર કરવામાં આવે, તો એ ખૂબ જ ક્ષુદ્ર તથા ઉપહાસારુપ જ લાગશે. એક તો જે અનિવાર્ય છે, અવશ્ય થવાનું છે તેના વિષયમાં ડરવું શા માટે? મૃત્યુ જ્યારે અટલ છે અને એક દિવસ બધાએ મરવાનું જ છે, તો તેના વિષયમાં શંકાનું શું પ્રયોજન હોઈ શકે છે? આ વાત કોઈ રીતે સમજાય એવી નથી. આપણા પૂર્વજોની એક લાંબી પરંપરા મૃત્યુના મુખમાં જઈ ચૂકી છે અને આગળ પણ આવનારી પ્રજા તેનું જ અનુસરણ કરતી જશે, ત્યારે વચ્ચે રહેલા આપણને શું અધિકાર છે કે એ નિશ્ચિત નિયતિ પ્રત્યે ભયભીત કે શંકાશીલ થતા રહીએ. મૃત્યુને જે જીવનનો અંતિમ અને અનિવાર્ય અતિથિ માની તેના

પ્રત્યે નિશ્ચિત બની જઈએ, તો કોણ જાણે અન્ય કેટલાય ભયોથી આપણે અનાયાસે જ મુક્તિ મેળવી લઈશું. વાસ્તવમાં મૃત્યુનો ભય જ બધા ભયનું મૂળ કે બીજ છે.

જે લોકો આ માનવજીવનનું મહત્ત્વ સમજતા નથી અને તેના લાંબા સમયને આજસ, પ્રમાદ અને ભોગવિલાસમાં પસાર કરી નાખે છે તેમજ પોતાનાં જરૂરી કર્તવ્યો અને ફરજોને પ્રમાણિકતાથી નિભાવતા નથી તેમને મોટેભાગે મૃત્યુનો ડર સતાવતો હોય છે. પોતાનાં પડતાં મૂકેલાં કે અધૂરાં કાર્યોનો ઢગલો રાખી મૂકનારા લોકો જ્યારે પોતાનો અંત આવેલો જુએ છે અને પોતાનાં કાર્યો અધૂરાં રહેલાં જુએ છે ત્યારે તેઓ મૃત્યુના ભયથી થથરી ઊઠે છે. એમ વિચારે છે કે મારું આયુષ્ય જે વધારે હોત અથવા સતત નજીક આવી રહેલી મૃત્યુની સવારી જે અટકી જાય એમ હોત તો હું મારાં

એકબીજનું સન્માન ન રાખી શકવાને કારણે જ મહાભારત સર્જ્યું હતું. બાળપણમાં દુર્યોધન રાજમદમાં પાંડવોનું માન ન રાખી શક્યો. ભીમ સહજ પ્રતિક્રિયારુપે પોતાના બળનો ઉપયોગ કરીને તેમને અપમાનિત તિરસ્કૃત કરતો હતો.

દ્રૌપદી સામાન્ય મશ્કરીમાં ભૂલી ગઈ કે દુર્યોધનને 'આંધળાના આંધળા' કહેવાથી અપમાન લાગશે. દુર્યોધન દેષને કારણે નારીના શીલનું મહત્ત્વ ભૂલી ગયો અને દ્રૌપદીને ભરી સભામાં અપમાનિત કરી.

આ બધાં કારણો જોડાતાં જ્યાં અને નાની-નાની શિષ્ટાચારની ત્રુટિઓના તાણખા ભીષાગ જવાળા બની ગયા. જે પરસ્પર સન્માનનું ધ્યાન રાખ્યું હોત, અશિષ્ટતા પર અંકુશ રાખ્યો હોત, તો પ્રેમભાવ રાખવાનું મુશ્કેલ ન હતું. ભીષ્મ પિતામહ તથા વાસુદેવ જેવા યુગ-પુરુષોના પ્રભાવનો લાભ મળત.

અધૂરાં કાર્યો પૂરાં કરી લેત. પરંતુ તેમની આવી ઈચ્છા પૂરી થતી નથી. મૃત્યુ આવે જ છે અને તેને તેના કર્તવ્યમૂઢતાના દંડ તરીકે તેને ઢસડીને લઈ જાય છે.

એથી ઊલટું જોણે પોતાનાં કર્તવ્યો અને ફરજોને રસપૂર્વક નિભાવ્યાં હોય, જોણે પોતાનાં કાર્યોની જીવનમાં ક્યારેય ઉપેક્ષા ન કરી હોય, જોણે પોતાના જીવનની દરેક ક્ષણનો સદુપયોગ કર્યો હોય તેને મૃત્યુથી ડરવાનું કોઈ કારણ જ રહેતું નથી. તે હસતા મોઢે મૃત્યુનું સ્વાગત કરે છે અને મૃત્યુ તેને સંતુષ્ટ માતાની માફક પ્રેમથી ગોદમાં બેસાડીને લઈ જાય છે અને જ્યાં તેની ફરજપાલનના પુરસ્કારો તેની પ્રતીક્ષા કરતા હોય એવા દિવ્યસ્થાને પહોંચાડી દે છે. કર્તવ્યમૂઢતા અને કર્તવ્ય પ્રત્યેની ઉદાસીનતા એ બંને એવા દોષો છે કે જે મૃત્યુના ભયને સતત જાગતો રાખે છે. એટલું જ નહીં પાણ તેને વધુ ને વધુ ભયાનક બનાવી મૂકે છે. મૃત્યુનો ભય એ તો કાયરના વિચારો છે. કર્મવીર તો તેને મિત્ર કે માતા માનીને કોઈ પાણ સમયે તેનું સ્વાગત કરવા તૈયાર રહે છે.

જે મૃત્યુનો ભય મનમાં ઘર ઘાલી ગયો હોય અને કેમે કરીને તેમાં ફેરફાર ન થતો હોય તો પાણ તેનો ફાયદો ઉઠાવી શકાય છે. જે રીતે દુશ્મનનો ભય આપણને હંમેશાં જાગૃત અને સતર્ક રાખે છે અને સુરક્ષાની વ્યવસ્થા ગોઠવવામાં સક્રિય રાખે છે, તે જ રીતે મૃત્યુને એક અનિવાર્ય આપત્તિ તરીકે સ્વીકારીને સાવધાન રહી શકાય છે. માણસ મરવાથી જેટલો ડર છે તેના કરતાં મૃત્યુ પછી પોતાની કેવી ગતિ થશે? એવા વિચારોથી વધારે ડર છે. તેને કદાચ ભયાનક અને અંધકારલોકમાં ભટકવું પડે તેવી ધાસ્તી રહે છે. કીડા મંકોડા જેવી હલકી યોનિમાં જન્મવું પડશે અથવા ગાય, બળદ, ઊંટ, ઘોડો કે ગધેડો બનીને કુકર્મોનું પરિણામ ભોગવવું પડશે. આમ તેને આ બધી કાલ્પનિક યાતનાઓ જે તે વખતે જ ભોગવતો દેખી શકાય છે.

આ વિષયમાં સાધનસામગ્રીની ફરિયાદ કરવી યોગ્ય નથી. કોઈ પાણ સત્કર્મ પછી તે નાનું હોય કે મોટું, જે સાચા પરમાર્થ ભાવથી કરવામાં આવે તો સમાન ફળ ઉત્પન્ન કરે છે, કેમ કે કર્મમાં ભાવના જ મુખ્ય હોય છે,

તેનો આકાર-પ્રકાર નહિ. આવો, આપણે આપણી વાસનાઓ, તૃષ્ણાઓ તથા એષણાઓનો ત્યાગ કરી સ્વાર્થ તથા સંકુચિતતાને ત્યજી દઈ, કૂરતા, કપટ અને અસત્યનો બહિષ્કાર કરીને, દેષ, દુર્ભાવ તથા દયનીયતાને છોડી દયા-દાક્ષિણ્ય, ઉદારતા, પ્રેમ, સહિષ્ણુતા, દાન તથા ધર્મભાવનાના અક્ષય દીપ જ પ્રગટાવીએ, પછી જોઈએ કે મૃત્યુનો ભય અને પરલોકનો અંધકાર આપણી તટસ્થ બુદ્ધિને કેવી રીતે વિચલિત કરી શકે છે. પોતાનાં અધૂરાં કામો પૂરા કરવામાં જોડાઈ જવ, પોતાનાં કર્તવ્યોથી ભાગશો નહિ, પુણ્ય-પરોપકારનો કોઈ અવસર જવા ન દો અને પોતાના આત્મા પર વિશ્વાસ રાખી જીવનને પ્રખર ગતિએ આગળ વધારો તો મૃત્યુથી ભયભીત થવાનું કોઈ કારણ રહેશે નહિ. એવું બને કે એક લાંબા પ્રમાદને કારણે આપનાં એટલા કામો અધૂરા રહી ગયા છે કે જેમને હવે શેષ અવધિમાં પૂરા કરવાનું શક્ય નથી, તો પાણ ચિંતાની કોઈ વાત નથી. તેમને પૂરા કરવા માટે આપણે ફરીથી મોકો મળશે. ભાવના બદલાતાં જ પ્રશ્નાતાપ સાથે ક્રિયાશીલ થઈ ઊઠતાં મનુષ્યના પૂર્વેના અપરાધ માફ કરવામાં આવે છે અને તેને ફરી એકવાર પોતાની સુધારણા કરવા માટે, સુપથ નિર્માણ કરવા માટે સમય તથા અવસર આપવામાં આવે છે. આવું તો સામાન્ય સાંસારિક વ્યવહારમાં પાણ થતું રહે છે, તો પછી એ પરમપિતાની સુંદર, ક્રુણ તથા દયાપૂર્ણ નિયમ ધારામાં તો આ એથીય વધુ સરળ છે.

આ સામાન્ય પક્ષની સાથે-સાથે મૃત્યુને લગતો બીજો એક વધુ સઘન પક્ષ પાણ છે. જેને આનો દાર્શનિક પક્ષ કહેવામાં આવે છે. મનુષ્યનું જીવન બે તત્ત્વો મળીને બનેલું છે. શરીર અને એમાં નિવાસ કરતી ચેતના. આપણે વાસ્તવમાં જીવનનું ચેતન તત્ત્વ જ છીએ. આ માટીનો પિંડ તો એ ચેતનની અભિવ્યક્તિનું માત્ર માધ્યમ છે. તેનું વાહન માત્ર છે. રથમાં બેસીને ચાલનાર મનુષ્ય જે પોતાને રથ માની લે, તો તે નષ્ટ થઈ જવાથી મનુષ્યે પોતે નષ્ટ થઈ ગયો છે એમ માનવું જોઈએ, પરંતુ આવું ક્યાં થાય છે? રથ અથવા વાહન નષ્ટ થઈ જાય તો

પાણ તેનો રથી અથવા સવાર યથાવત જ રહે છે. હા, તેને જ્યારે પોતાના વાહન પ્રત્યે અનુચિત મમતા થઈ જાય છે, ત્યારે તેને જ પોતાનું અસ્તિત્વ અને સર્વસ્વ માની બેસે છે, તો તેના નષ્ટ થવાથી કે ન થવાથી કલ્પનાથી અવશ્ય દુઃખ થાય છે, પરંતુ આ તો અજ્ઞાન છે. આને કોઈ રીતે માન્યતા આપી શકાતી નથી.

પોતાને શરીર સમજનારા અજ્ઞાનીઓ જ મૃત્યુ અર્થાત્ દેહવાસનાથી ભયભીત રહેતા હોય છે. જે ભુદ્ધિશાળીઓ પોતાને ચેતન સ્વરૂપ સમજે છે, જે વાસ્તવમાં તેમનું સ્વરૂપ જ છે, તેઓ મૃત્યુના ભયથી કદાપિ ડરતા નથી, કેમ કે તેમનું મૃત્યુ થતું જ નથી. ચેતન અથવા આત્મા અક્ષય તથા અજર-અમર છે. તેનું મૃત્યુ સાચું સ્વરૂપ છે. દેહાભિમાન જ મૃત્યુનું મૂળ કારણ છે. તેને છોડી દઈ સત્ય સ્વરૂપ આત્મામાં વિશ્વાસ રાખો, આપને મૃત્યુનો ભય થવાનું કોઈ કારણ જ નહિ રહે. શરીર તો આત્માની સહાયતા, તેને શાગુઆરવા તથા પ્રકાશ માટે બદલતાં જ રહે છે. દરેક મોત પછી આત્માને એક નુવં તથા સુંદર શરીર મળતું રહે છે, ત્યારે આ તો ખુશી તથા આનંદની વાત થઈ, એમાં ખેદ અથવા દુઃખ કરવાનું શું પ્રયોજન હોઈ શકે છે? ભગવાને ગીતામાં આ સત્યનું ઉદ્ઘાટન કરતાં સ્પષ્ટ ઘોષણા કરી

દીધી છે -

વાસાંસિ જીર્ણાનિ યથા વિહાય નવાનિ ગૃહ્ણાતિ
નરોડપરાણિ । તથા શરીરાણિ વિહાય
જીર્ણાન્યન્યાનિ સંયાતિ નવાનિ દેહી ॥

હવે આટલું હોવા છતાં જે કોઈ વ્યક્તિ મૃત્યુથી ભયભીત થાય તો એ તેનું દુર્ભાગ્ય જ છે કે તે જે કંઈ છે તે પોતાને ન માનતાં જે વાસ્તવમાં નથી, એ માને છે,

દિવસભર કામ કર્યા બાદ શરીર થાકી જાય છે, ત્યારે રાત્રે આરામની જરૂર હોય છે, એ સત્યનો કોણ ઈન્કાર કરી શકે છે. માગુસ મીઠી ઊંધ લઈને બીજા દિવસે નવી સ્ફૂર્તિ તથા શક્તિથી ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. ત્યારે જીવનનો એક લાંબા ગાળા સુધી ચાલતો રહેવાથી આત્મા જે આરામ કરવા માટે મૃત્યુરૂપી ઊંધની ગોદમાં ચાલ્યો જાય છે, તો એમાં ખેદની વાત ક્યાં છે? મૃત્યુનો એક વિરામ લઈને તે ફરી કોઈ બીજા શરીરમાં જાગે છે અને નવી સ્ફૂર્તિ અને ઉત્સાહ સાથે પોતાના લક્ષ્ય મોક્ષ તરફ અગ્રેસર થઈને ચાલે છે.

એક નહિ પાણ હજાર તર્કો અને યુક્તિઓથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે જે મૃત્યુને યોગ્ય સ્થિતિમાં સ્વીકારી લેવામાં આવે તો જીવન કરતાં પાણ વધારે સુખદાયક તથા આરામદાયક જ જોવા મળે છે. મહાત્મા ગાંધીના

.....
 • સુભદ્રા કુમારી ચૌહાણ પ્રયાગના એક રાજપૂત કુળમાં જન્મ્યાં હતાં. નાનપણમાં તેઓ ભાગતાં હતાં.
 • પરંતુ તે સમયના રિવાજ પ્રમાણે તેમનો વિવાહ ખંડવાના લક્ષ્મણસિંહ નામના યુવક સાથે થઈ ગયો.
 • સુભદ્રાકુમારી પહેલેથી જ વિદ્યાપ્રેમી હતાં. વિવાહ બાદ પાણ તેમણે આગળ ભાગવાની પતિને વિનંતી
 • કરી, તો તેમણે તેનો સહર્ષ સ્વીકાર કર્યો. તેમને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં. તે દરમિયાન તેમના
 • પતિએ પાણ વકીલાત પાસ કરી લીધી.
 • આગળ શું કરીશું? બંનેએ નિશ્ચય કર્યો કે દેશ સેવા કરીશું. તે દિવસોમાં કોંગ્રેસ આંદોલન થઈ શક્યું.
 • પતિ-પત્ની બંને સત્યાગ્રહમાં સામેલ થયા અને જેલમાં જવું પડ્યું.
 • તેમના પતિએ ખંડવાના 'કર્મવીર' સાપ્તાહિકમાં સહાયક સંપાદકનું કામ કર્યું. માખનલાલ ચતુર્વેદી તેના
 • સંચાલક હતા. બંનેમાંથી એક સંપાદકનું કાર્ય કરીને ઘર ચલાવવું અને બીજું જેલમાં જવું. આ કમ કેટલાય
 • વર્ષો સુધી ચાલ્યો. તે દરમિયાન સુભદ્રાકુમારીની પ્રતિભાનો વિકાસ થયો. તેમણે અનેક ઉચ્ચકોટિની
 • કવિતાઓ તથા વાર્તાઓ લખી, જે દેશભરમાં ખૂબ પ્રખ્યાત છે. "ખૂબ લડી મદદની વહ તો અંસીવાલી
 • રાની થી" કવિતા સુભદ્રાજીની જ છે. બંનેએ મળીને સમાજસેવાનાં અનેક કાર્યો પાણ કર્યાં. પારિવારિક
 • ફરજ બજાવતાં બજાવતાં પાણ રાષ્ટ્રસેવા કરવી એનું આ અનુપમ ઉદાહરણ છે.
 •

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

આ કથનમાં કેવું યથાર્થ સત્ય છુપાયેલું છે. આ જોઈ સમજીને પાગ શું મૃત્યુથી ગભરાવાનું, તેની ઘૃણા કરવાનું અથવા તેને અસ્વીકાર્ય માનવાનું કોઈ કારણ હોઈ શકે છે? તેઓ લખે છે-

“મને તો ધાણીવાર એવું લાગે છે કે મૃત્યુ જીવન કરતાં વધુ સુંદર હોવું જોઈએ. જન્મ પૂર્વે માતાના ગર્ભમાં જે યાતના ભોગવવી પડે છે, તેને છોડી દઉં તો પાગ જન્મ લીધા પછી તો સંપૂર્ણ જીવનભર યાતનાઓ જ ભોગવવી પડે છે. આપણને તો આનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. જીવનની પરાધીનતા દરેક માણસ માટે એકસરખી છે. જીવન જો સ્વચ્છ રહ્યું હોય તો મૃત્યુ પછી પરાધીનતા જેવી કોઈ વાત ન રહેવી જોઈએ. બાળક જન્મે છે ત્યારે એનામાં કોઈ જાતનું જ્ઞાન હોતું નથી. જ્ઞાન માટે કેટલો પરિશ્રમ કરવો પડે છે, તેમ છતાં આત્મજ્ઞાન થઈ શકતું નથી, પરંતુ મૃત્યુ પછી તો બ્રાહ્મી સ્થિતિનો બોધ સહજતાથી થઈ જાય છે. એ વાત જુદી છે કે વિકારયુક્ત હોવાને કારણે તેનો લાભ ઉઠાવી ન શકીએ, પરંતુ જેમનું જીવન શુદ્ધ અને પવિત્ર હોય છે તેમને તો તે વખતે બંધનમુક્ત જ સમજવા જોઈએ. આ કારણે જ જીવનમાં સદાયારને જરૂરી ગાણાવવામાં આવે છે. જેથી મૃત્યુ થતાં જ મનુષ્ય શાશ્વત શાંતિની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી લે.

વાસ્તવિક વાત તો એ છે કે જે મનુષ્યે પોતાનાં કુકર્મો દ્વારા જીવનને કાળું બનાવી લીધું છે, પુણ્યપ્રકાશ સાથે કોઈ સંબંધ રાખ્યો નથી, તેને મૃત્યુથી તો શું જીવનથી પાગ ડર લાગ્યા કરે છે. સદાયાર તથા પુણ્ય પરમાર્થથી આલોકિત જિંદગીમાં આનંદ તો છે જ, મૃત્યુ પછી તો અક્ષય આનંદના કોષ ખૂલી જાય છે. મૃત્યુનો ભય છોડી દો અને પોતાના પુણ્ય પરમાર્થ દ્વારા જીવન તથા મૃત્યુ બન્ને પર એક વીર યોદ્ધાની જેમ વિજય મેળવી અક્ષય-પદ પ્રાપ્ત કરી લો.

એકવાર એક સ્ત્રી પહાડ પર નીંદામણ કાપી રહી હતી. એટલામાં એક દુષ્ટ માણસ ત્યાં આવ્યો અને તેની સાથે દુષ્ટતા કરવા માંડ્યો. પહેલાં તો સ્ત્રીએ આત્મરક્ષા કરવા લડાઈ-ઝઘડો કર્યો, પરંતુ શરીરથી દુર્બળ હોવાને કારણે જ્યારે તેણે વિપત્તિ આવતી જાણી, તો ઈશ્વરનું નામ લઈને પહાડ પરથી નીચે ફેલી પડી. ઈશ્વરે તેની રક્ષા કરી. તેને જરા પણ ઈજા ન થઈ અને આનંદથી ઘરે ચાલી ગઈ.

હવે તેને તેના સતીત્વનું અભિમાન થઈ આવ્યું. સૌ કોઈ સામે તે બડાઈ મારતી કે હું એવી સતવાળી છું કે પહાડ પરથી પડવા છતાં મને ઈજા થતી નથી. પડોશીઓને તેની વાત પર વિશ્વાસ થયો નહિ અને કહ્યું કે એવું જ હોય, તો ચાલ અમને નજર સામે પહાડ પરથી ફેલીને બતાવ. બીજે દિવસે તે સ્ત્રીએ આખા નગરમાં ઢંઢેરો પીટાવ્યો કે આજે હું પહાડ પરથી ફેલીને મારા સતનો પરિચય આપીશ. આખું ગામ ભેગું થઈ ગયું અને તેની સાથે ચાલી નીકળ્યું- તે પહાડ પરથી ફેલી તો તેનો એક પગ ભાંગી ગયો. મરતાં-મરતાં માંડ બચી. આ નિષ્ફળતાથી તેને ખૂબ દુઃખ થયું અને દિવસ રાત ખિન્ન રહેવા લાગી. ત્યાંથી એક જ્ઞાની પુરુષ નીકળ્યા, તો સ્ત્રીએ પોતાની નિષ્ફળતાનું કારણ પૂછ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે પહેલીવાર તું ધર્મની રક્ષા માટે ફેલી હતી, એટલે ધર્મને તારી રક્ષા કરી. બીજીવાર તું પોતાની પ્રસંસાનો દેખાડો કરવા અને અભિમાન પોષવાના હેતુથી ફેલી, તો યશ-કામના અને અભિમાને તારો પગ ભાંગી નાખ્યો.”

સ્ત્રીને પોતાની ભૂલ સમજાઈ અને તેણે પોતાનું વ્યર્થ ધર્મડ છોડી દીધું.

જનતાના વિચારોની શુદ્ધિ કોણ કરશે?

સંસારનાં બધાં જ મહત્વનાં કાર્યો માટે એક વિશેષ યોગ્યતા અને શક્તિની જરૂર હોય છે. ઘણાં લોકો કેટલાંક મહત્વના કાર્યો કરવાની આકાંક્ષા તો કરે છે, પરંતુ તેમને પૂર્ણ કરવા માટે જે ક્ષમતા અને શક્તિની જરૂર હોય છે, તે પ્રાપ્ત કરતાં નથી, પરિણામે તેમને સફળતાથી વંચિત રહેવું પડે છે. જેમણે કોઈ મોટો પુરુષાર્થ કર્યો છે, મોટો વિજય મેળવ્યો છે, તેમણે તાત્કાલિક પરિસ્થિતિઓથી જ બંધું કરી લીધું, એટલું જ નહિ, તેમની પૂર્ણ તૈયારી જ એ સફળતાનું મૂળ કારણ હોય છે.

ઋષિ, મુનિ, સંત, મહાત્મા, નેતા, સુધારક, દેવદૂત તથા લોકસેવી પ્રકૃતિના લોકો સદા એ જ પ્રયત્ન કરે છે કે સંસારમાં બુરાઈઓ ઓછી થાય અને તેમના સ્થાને સારી વાતોની અભિવૃદ્ધિ થાય. આવા પ્રયત્નો સફળ પાળ થાય છે અને તેમના સત્પ્રયત્નોથી ઘણા સમય માટે શાંતિમય સત્વગુણી વાતાવરણ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આનંદ અને ઉલ્લાસનો અનુભવ બધાને થાય છે.

જનમાનસમાંથી દુષ્પ્રવૃત્તિઓને હટાવી તેમના સ્થાને સત્પ્રવૃત્તિઓની સ્થાપના કરવી અત્યંત ઉચ્ચ કોટિનું, અત્યંત મહત્વનું કાર્ય છે. એની તુલનામાં બીજા બધાં સત્કાર્યો તુચ્છ લાગે છે. વિવેકશીલ ઉચ્ચ આત્માઓ સમય સમય પર આ જરૂરિયાતને અનુભવે છે અને તેઓ જનમાનસમાં સત્પ્રવૃત્તિઓ વધારવા માટે પૂરી તાકાતથી પ્રયત્ન કરતા રહે છે. આ કાર્ય જેટલું મહાન છે, તેને માટે તેટલી જ મહાન ક્ષમતા અને શક્તિ અપેક્ષિત છે. જે તેનો અભાવ રહ્યો, તો આ પ્રકારની કામના અને ભાવના હોવા છતાં કોઈ વિશેષ સફળતા મળતી નથી.

આજનું વાતાવરણ મહદંશે દૂષિત થઈ રહ્યું છે. એમાં આસુરી તત્ત્વો ઘણા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થઈ ગયા છે. ચારે તરફ અનીતિ, અન્યાય, અધર્મ અને અકર્મનું સામ્રાજ્ય છે. સ્વાર્થ, પાપ, વાસના, તૃષ્ણા, મમતા અને અહંકારનો ઢોલ વાગી રહ્યો છે.

એકબીજાનું શોષણ કરીને, સતાવીને પોતાનો સ્વાર્થ સિધ્ધ કરવા કટિબદ્ધ થઈ રહ્યા છે. દિવસે-દિવસે પ્રેમ, ઉદારતા, સહૃદયતા, સેવા અને સજ્જનતાનું પ્રમાણ ઘટી રહ્યું છે. પરિણામે જેમાં મુખ્યત્વે ચીસો અને હાહાકાર જ હોય છે એવી ઘટનાઓમાં પૂર આવી રહ્યાં છે. લાગે છે કે આવી પ્રવૃત્તિઓ વધતી રહેશે, તો માનવ સભ્યતા માટે જોખમ જ ઉભું થઈ જશે. વિજ્ઞાને મનુષ્યના હાથમાં વિનાશની પાળ એક મોટી શક્તિ આપી દીધી છે. અણુશક્તિના આધારે કોઈ માથાફરેલનું એક નાનકું પાગલપાણું થોડી ક્ષણોમાં જ સંપૂર્ણ સંસાર માટે તબાહી ઉત્પન્ન કરી શકે છે. આવા જમાનામાં લોકો સજ્જનતા અને માનવતાના આવશ્યક ગુણોથી સમૃદ્ધ બને એ વાતની સૌથી વધારે જરૂર છે. નહિ તો વિજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થયેલ શક્તિની મદદથી દુર્ગુણોથી ઘેરાયેલો માનવી શોક-સંતાપની ઊંડી ખાઈમાં આસાનીથી વાતવાતમાં ડૂબી મરવાની પરિસ્થિતિ પેદા કરી લેશે.

આ તરફ વિવેકશીલ લોકોનું ધ્યાન ગયું છે. તેઓ સુધાર માટે પોતપોતાની રીતે કામ પાળ કરી રહ્યા છે. પ્રવચન અને લેખો દ્વારા આ કાર્ય સરળ બની શકે છે. આ વિચારથી અનેક ઉપદેશકો, પ્રવચનકર્તાઓ, લેખકો અને પત્રકારો ઘણા પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે. આ ઉદ્દેશ માટે જ ઘણી સભાઓ, સોસાયટીઓ વિવિધ પ્રકારનાં મનોરંજક આયોજનોની વ્યવસ્થા કરતી રહે છે. સરકારો પાળ આ માટે પ્રયત્નશીલ છે. રાજનેતાઓ જનતાને સજ્જનતા અપનાવવા માટેની અપીલો કરતા રહે છે. તેમના પ્રચાર સાધનો, રેડિયો, ચલચિત્ર, બુલેટિન, વિજ્ઞાપનો, માસિકો વગેરે પાળ આ જ ઉદ્દેશ માટે ઘણો ખર્ચ અને પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ જ્યારે વિચારપૂર્વક આ બધાં કાર્યોના પરિણામો જોઈએ છીએ ત્યારે ભારે નિરાશા થાય છે. લાગે છે કે પ્રયત્નોની તુલનામાં પરિણામની માત્રા ખૂબ જ અલ્પ છે. બુરાઈઓ જે ઝડપે વધી રહી છે અને સુધારના પ્રયત્નો જેવી રીતે નિષ્ફળ જઈ રહ્યા છે તે

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

જોતાં દરેક વિચારશીલ વ્યક્તિના મનમાં વ્યથા ઉત્પન્ન થાય તે સ્વાભાવિક છે.

એ પ્રશ્ન ખૂબ મહત્વનો છે કે લોકમાનસમાંથી દુષ્પ્રવૃત્તિઓને હટાવી તેમના સ્થાને સત્પ્રવૃત્તિઓને સ્થાપવાનો વાસ્તવિક ઉપાય શું છે ? એના ઉત્તર શોધવા માટે આપણે ઈતિહાસનાં પૃષ્ઠો ઉલટાવવાં પડશે અને એ જોવું પડશે કે જે મહાપુરુષોએ આ પ્રકારની વિષમ પરિસ્થિતિઓમાં તેમના સમયમાં જનમાનસનો સુધાર કર્યો હતો, તેમનામાં કઈ વિશેષતા હતી કે જેને કારણે તેઓ ઓછાં સાધનોથી જ ચમત્કાર ઉત્પન્ન કરી શક્યા, જ્યારે આપણા આજના સુધારકો વિવિધ પ્રકારના સાધનોથી સજ્જ હોવા છતાં કશું કરી શકવામાં અસમર્થ છે.

પહેલાનાં કાળમાં લાખો કરોડો વર્ષો સુધી આ સંસારમાં સતયુગની સુખશાંતિ ભરેલી પરિસ્થિતિઓ ટકી રહી છે. એનું કારણ એક જ રહ્યું છે કે તે સમયના લોકનાયક તથા માર્ગદર્શક આત્મશક્તિથી સંપન્ન રહ્યા અને વાણીથી નહિં, પરંતુ પોતાની આંતરિક મહાનતાના કિરાણો ફેલાવીને જનમાનસને પ્રભાવિત કરતા રહ્યા. મસ્તિષ્કની વાણી મસ્તિષ્ક સુધી પહોંચે છે અને આત્માની આત્મા સુધી. કોઈ સુશિક્ષિત વ્યક્તિ પોતાની જ્ઞાનશક્તિનો લાભ સાંભળનારની જાણકારી વધારવા માટે આપી શકે છે, પરંતુ અંતઃકરણમાં જામેલી આસ્થામાં ફેરફાર કરવાનું કાર્ય જ્ઞાનથી નહિ આત્મિક શક્તિથી જ પૂર્ણ થવાનું શક્ય છે. પ્રાચીન કાળના લોકનાયક ઋષિમુનિ આ તથ્યને સારી રીતે જાણતા હતા, તેથી તેઓ બીજાઓને ઉપદેશ આપવામાં તથા તેમની બાહ્ય સેવા કરવામાં જેટલો સમય ખર્ચતા હતા, તેથી ઘણા વધારે પ્રયત્નો તેઓ પોતાનું આત્મબળ વધારવા માટેના તપમાં લગાડતા હતા. તપથી જ એ આત્મશક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, જેની પ્રેરણાથી કોઈના મન પર જામી ગયેલા આકર્ષક કુસંસ્કારોને હટાવી તેને સત્પ્રવૃત્તિઓના કષ્ટસાધ્ય માર્ગ પર ચાલવાની પ્રેરણા આપી શકાય.

તે સમયે લોકનાયકોએ જ્યારે જનતાના વિચારો અને કાર્યોને ઉચ્ચ સ્તરે સ્થિર રાખવામાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી હતી, ત્યારે તપસાધનાનું મહત્ત્વ સારી રીતે સમજવામાં આવતું હતું. પ્રત્યેક ઋષિ એ પ્રત્યે જાગૃત

રહેતો હતો. તેઓ જાણતા હતા કે જે તપના અભાવે અમારો આત્મા દુર્બળ રહ્યો તો માત્ર પ્રવચનથી કોઈ પ્રયોજન સિદ્ધ નહિ થાય. આજના ઉપદેશકો જેમ પોતાની ચતુરાઈ, યોજના, દોડધામ, સંગઠનશક્તિ કે ભાષણશૈલી પર વિશ્વાસ રાખીને તેમની જ મદદથી બધું કરી લેવાની વાતો વિચારે છે અને પોતે વિલાસી જીવન વીતાવતા રહી જનતાને આંધળા ઘેટાંની જેમ ફાવે તે તરફ હાંકીને લઈ જવાની વાત વિચારે છે, તેવું પ્રાચીનકાળમાં કોઈ વિચારતું નહોતું. જે કોઈપણ નેતા બનવાની મહાન જવાબદારી પોતાના ખભે ઉપડાવાની વાત વિચારતો તે સૌ પ્રથમ પોતાની જાતને તપસ્યાથી તપાવી નાંખવાની તૈયારી કરતો હતો. આ માધ્યમથી તે પોતાને જેટલો પવિત્ર બનાવતો જતો, તેટલા જ પગલાં લોકસેવા માટે, માનસને ઉત્કૃષ્ટ બનાવવા માટે ઉઠાવતો હતો.

પ્રાચીનકાળના ઈતિહાસ અને પુરાણોમાં આ તથ્ય બિલકુલ સ્પષ્ટ છે. પાછલાં બે હજાર વર્ષોમાં પાણ આ જ આધારે જનમાનસનો સુધાર તથા પરિવર્તન કરવાનું શક્ય થતું રહ્યું છે.

ભગવાન બુદ્ધના મનમાં પોતાનાં તથા સંસારનાં દુઃખોનું નિવારણ કરવાની આકાંક્ષા જાગી. આ માટે તેઓ પચીસ વર્ષની ઉંમરે ઘરમાંથી નીકળી પડયા અને વીસ વરસ સુધી સતત જુદા જુદા સ્થળોએ આત્મનિર્માણ તથા તપસાધનામાં લાગેલા રહ્યા. એકતાળીસ વર્ષની ઉંમરે તેમણે પોતાની અંદર પરિપક્વતા અનુભવી, ત્યારે બીજાઓને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું. ભગવાન મહાવીરે તેમની ઉંમરનો ત્રણ ચતુર્થાંશ ભાગ તપમાં અને એક ચતુર્થાંશ ભાગ ધર્મોપદેશમાં લગાડ્યો. આ બન્ને મહાપુરુષોએ એટલા ઉપદેશ નથી આપ્યા, જેટલા આજના સામાન્ય ઉપદેશકો આપી દેતા હોય છે. તેમ છતાં તેમનો પ્રભાવ પડ્યો અને આજે પાણ સંસારની એક ચતુર્થાંશ જનતા તેમની શિક્ષાઓ પર આસ્થા રાખે છે.

જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્યે ઉત્તરાખંડમાં જોશીમઠ સ્થાને ઉગ્ર તપ કર્યું. તેઓ બત્રીસ વર્ષની ઉંમર લઈને આવ્યા હતા. વિદ્યા ભણી લીધા પછી લગભગ ૧૬ વર્ષ તેમના જીવનમાં કાર્ય કરવા માટે શેષ રહ્યા હતાં.

એમાંથી પણ અડધો સમય એમણે તપમાં ગાળ્યો અને બાકીના છ-સાત વર્ષોમાં જ પોતાની આત્મશક્તિના બળે વૈદિક ધર્મના ઉદ્ધાર માટે અત્યંત પ્રભાવશાળી કાર્ય કરી નાંખ્યું. ગુરુ નાનકની તપશ્રય્યા પ્રસિદ્ધ છે. ગુરુ ગોવિંદસિંહે હિમાલયમાં જ્યાં ધોર તપ કર્યું હતું તે સ્થાન આજે પણ શીખ ધર્મના અનુયાયીઓનું તીર્થ બનેલું છે, જે આ ગુરુઓ પાસે તપની મૂડી રહી ન હોત, તો તેઓ વિકટ યવનકાળમાં હિંદુ ધર્મની રક્ષા માટે આટલું અદ્ભૂત કાર્ય કરી શકવામાં કદાપિ સમર્થ થઈ શક્યા ન હોત.

સમર્થ ગુરુ રામદાસે છત્રપતિ શિવાજી જેવા કેટલાય મહાપુરુષો તૈયાર કર્યા હતા. ઈતિહાસના પૃષ્ઠો પર તેમનામાંથી એકલા શિવાજી જ ચમક્યા, પરંતુ એમણે તેમના જેવા સેંકડો ધર્મસૈનિકો બનાવી દીધા હતા. આ નિર્માણમાં તેમનો આત્માનો પ્રભાવ જ મુખ્ય રૂપે કામ કરતો હતો. સ્વામી દયાનંદ ઓગાડીસ વર્ષની ઉંમરે ઘરમાંથી નીકળ્યા અને બેતાળીસ વર્ષની ઉંમરે પોતાને ધર્મપ્રસાર કરવા માટે યોગ્ય બનાવી શક્યા. સંવત ૧૯૨૪ના કુંભમાં હરદ્વારમાં એમણે પાખંડ ખંડિગી પતાકા લહેરાવી અને ધર્મોપદેશ આપ્યો, પરંતુ તેમનો કોઈ પ્રભાવ ન પડ્યો. એનું કારણ એમણે પોતાના આત્મબળની ઉગ્રપ સમજ અને ત્રણ વર્ષ માટે ફરીથી તપ કરવા ઉત્તરાખંડના અજ્ઞાત સ્થળોમાં જતા રહ્યા. ગંગોત્રી પાસે કરાલીની ગુફાઓમાં રહીને એમણે તપસ્યા કરી અને જ્યારે અંદર પ્રકાશ જોયો, ત્યારે કર્મક્ષેત્રમાં ઊતર્યા. તે સમયે તેમની વાણીમાં દૈવી તેજ હતું. તેના જ બળે તેઓ એકલા જ એટલું કાર્ય કરી ગયા, જેટલું અનેક સંગઠિત સભાઓ ભેગી મળીનેય આજે કરી શકતી નથી.

રામકૃષ્ણ પરમહંસ ઓગાડપચાસ વર્ષની ઉંમરે સ્વર્ગવાસી થયા. ચાળીસ વર્ષની ઉંમર સુધી તેઓ વિશુદ્ધ રૂપે સાધનારત રહ્યા. એક દિવસ એમને લાગ્યું કે તેમને શિષ્ય પ્રાપ્ત થવાના છે. એક વર્ષ તેઓ શિષ્યોની પ્રતીક્ષા કરતા રહ્યા. અંતે તેમને બ્રહ્માનંદ, શિવાનંદ અને વિવેકાનંદ જેવા થોડા પ્રતિભાસંપન્ન શિષ્યો ઘેરબેઠા પ્રાપ્ત થયા અને તેમના જ સહારે તેમના આત્માએ સંસારને હિંદુ સંસ્કૃતિનો મહાન સંદેશ આપ્યો. સ્વામી વિવેકાનંદનું ધર્મપ્રચાર કાર્ય

પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ તે પહેલાં એમણે પણ રામકૃષ્ણ પરમહંસના બતાવ્યા અનુસાર કેટલાય વર્ષો સુધી તપશ્રય્યા કરીને આત્માને તપાવ્યો હતો.

યોગી અરવિંદ ઘોષ, મહર્ષિ રમણ, સ્વામી રામતીર્થની તપશ્રય્યા પ્રસિદ્ધ છે. વૈષ્ણવ આચાર્યોમાંથી રામાનુજચાર્ય, નિબાંકાચાર્ય, માધવાચાર્ય જેવા આચાર્યોએ જેટલો જ્ઞાનસંચય કર્યો હતો, તેટલી જ તપસાધના પણ કરી હતી.

સંસારના અન્ય મહાપુરુષો કે જેમણે લોકોના આત્માને ઉચ્ચ ભૂમિકા તરફ વધાર્યા, તેઓ નિશ્ચિતપણે તપસ્વી હતા. મહાત્મા ઈસુના જીવનમાં સત્તાવીસ વર્ષ તપશ્રય્યામાં લાગ્યા. મહમ્મદ સાહેબે પચ્ચીસ વર્ષની ઉંમરે સાધના તરફ કદમ ઉપાડ્યો અને ચાળીસ વર્ષ સુધી તેઓ એમાં જ લાગેલા રહ્યા. પાંસઠ વર્ષની ઉંમરે એમણે ધર્મોપદેશ અને ઈસ્લામની સ્થાપનાનું કાર્ય શરૂ કર્યું. યહૂદી ધર્મના સંસ્થાપક યહોવા અને પારસી ધર્મના દેવદૂત જરથુસ્તની દીર્ઘકાલીન કઠોર તપસ્યાઓ પ્રસિદ્ધ છે.

આ જ રીતે સંસારમાં આદિકાળથી માંડીને અત્યાર સુધી એક જ તથ્ય સમય-સમય પર સ્પષ્ટ થતું રહ્યું છે કે તપસ્યા દ્વારા આત્મબળ પ્રાપ્ત કરનાર આત્માઓ જ સંસારનું સાચું માર્ગદર્શન કરવામાં અને જનમાનસને શુદ્ધ કરવામાં સમર્થ થઈ શકે છે.

આજનું લોકમાનસ ઝડપી ગતિએ હલકામાં હલકા સ્તરે અધોગતિએ જઈ રહ્યું છે. તેને સંભાળવા અને સુધારવાની ખૂબ જ આવશ્યકતા છે. પરંતુ આ કાર્ય આત્મબળ રહિત, તપશ્રય્યા વિનાની વ્યક્તિઓ દ્વારા સંપૂર્ણ થઈ ન શકે, ભલે તેઓ એ માટે સભા-સોસાયટીઓ દ્વારા ભાષણો, લેખો, યોજનાઓ અને પ્રદર્શનો દ્વારા ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરતા રહે. આ મહાન કાર્ય મહાન આત્માઓ જ કરી શકશે અને મહાન આત્માઓના અનેક ગુણોમાં એક તપશ્રય્યા પણ છે, જેની ઉપેક્ષા કરી શકાય નહિ.

અતીતના ઈતિહાસના પૃષ્ઠો આપણને એ તરફ નિર્દેશ કરે છે યુગનિર્માણ થવાનું છે, પરંતુ તેનો ભાર વાચાળોના નહિ, તપસ્વીઓના ખભા પર રહેશે. યુગની આવશ્યકતા આજે આવા જ તપસ્વીઓની પ્રતીક્ષા કરી રહી છે.

ॐ स्वयं ईश्वर प्रगट यथा ए मनुष्यमां ॐ

સૃષ્ટિના આદિકાળમાં કાંઈ વિવિધતા ન હતી, પૃથ્વી, પહાડ, જળ, સ્થળ, આકાશ, તારા, વીજળી, વૃક્ષ, ફળ, ફૂલ, ખેતરો વગેરે જેવું આ સ્થૂળ આંખોથી જોઈ શકાય એવું કાંઈ ન હતું. એક પરમાત્મા જ તત્ત્વરૂપે સર્વત્ર વ્યાપ્ત હતા. તે વિશ્વવ્યાપી સત્તાએ સૃષ્ટિના સર્જનની ઈચ્છાથી તપ કર્યું. તપથી અંડની ઉત્પત્તિ અને તે અંડમાંથી જ શરીરના વિભિન્ન અવયવોનો વિકાસ થયો, એમ ઐતરેય ઉપનિષદમાં જાણાવ્યું છે.

સર્જનની આ વિશાળ પ્રક્રિયાનું વર્ણન કરતાં ઉપનિષદકાર આગળ જાણાવે છે (ઐતરેય ઉપનિષદ દ્વિતીય-તૃતીય ખંડ) કે પરમાત્માએ પોતાના પ્રાણ શરીરમાંથી દેવતાઓ ઉત્પન્ન કર્યાં. તે બધા દેવતાઓ સમુદ્રમાં આવી પડ્યા. પછી તેમનામાં ભૂખ ઉત્પન્ન થઈ. તેઓએ પરમાત્માને કહ્યું, “અમારે માટે એવું શરીર બનાવો, જેમાં રહી અમે અન્ન વગેરે ખાઈ શકીએ”. પરમાત્માએ એમને ગાય, ઘોડા, વગેરેનાં શરીર બતાવ્યા પરંતુ તેઓને તે પસંદ ન આવ્યા. અંતે તેઓને મનુષ્ય શરીર બતાવ્યું, તે દેવતાઓને પસંદ આવ્યું અને તેમાં તેઓએ પ્રવેશ કર્યો. અગ્નિએ વાણી બનીને મુખમાં, વાયુએ પ્રાણ બનીને નાસિકામાં અને સૂર્યએ ચક્ષુ બનીને કીકીમાં પ્રવેશ કર્યો. દિશાઓ શ્રોત્ર બનીને કાનમાં ધૂસી. ઔષધિઓએ ડુંવાટાં બનીને ત્વચામાં સ્થાન લીધું. ચંદ્રએ મન બનીને હૃદયમાં સ્થાન લીધું. મૃત્યુ અપાન બનીને નાભિમાં અને જળ રેત બનીને ઉપસ્થમાં સ્થિત થયું. પછી પરમાત્માએ ક્ષુધા અને તરસને બધા દેવતાઓના અંશોમાં વહેંચી દીધાં અને તેઓ હવે ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. ત્યારપછી પરમેશ્વરે જળને તપાવ્યું અને અન્નની ઉત્પત્તિ કરી, અન્નને કેવળ અપાન વાયુ જ ગ્રહણ કરી શક્યો અને તેના દ્વારા જ

પ્રત્યેક દેવતાઓને વાંછિત હવિ મળવા લાગ્યો.

હવે પરમાત્માને વિચાર આવ્યો કે ઈન્દ્રિયોમાં બેઠેલા દેવતાઓએ પોતપોતાનો વિષય ગ્રહણ કરી લીધો તો પછી તેમના માટે હું કોણ ? જો હું ન હોઉં તો દેવતાઓની શક્તિનું નિયંત્રણ કોણ કરશે ? ત્યારે પરમેશ્વરે મનુષ્યના બ્રહ્મરંધ્રને ભેદીને દેહમાં પ્રવેશ કર્યો. આ દ્વાર ‘વિહતિ’ કહેવાય છે. અને તેને પ્રાપ્ત કરનાર આનંદનો સ્વામી બની જાય છે. તે પરમાત્માના ત્રણ આત્રય છે, પ્રથમ હૃદય, બીજું બ્રહ્મધામ અને ત્રીજું બ્રહ્માંડ. દેવતાઓને જ્યારે ભોગથી પાણ તૃપ્તિ ન થઈ તો તેઓને વિચાર આવ્યો કે અહીં મૂળ કોણ છે ? ત્યારે તેઓએ પરમેશ્વરને ઓળખ્યા અને તેમના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રમાણે શરીરમાં સ્થિત દેવ-શક્તિઓને, ગર્ભમાં રહીને ઋષિઓએ જાણ્યું કે જ્ઞાનશક્તિ, આદેશશક્તિ, વિજ્ઞાન-પ્રદાન, મેઘા, દષ્ટિ, ધૈર્ય, બુદ્ધિ, પ્રાણશક્તિ વગેરે બધા તે પરમાત્માની સત્તાનું જ્ઞાન કરાવનારાં છે. જે પરમાત્માને જાણી લે છે, તે આ લોકમાંથી ઉર્ધ્વગતિ પામીને સ્વર્ગલોકમાં બ્રહ્મની સાથે બધા દિવ્ય ભોગો પામે છે. તે જ્ઞાની અમૃતત્વ પ્રાપ્ત કરે છે.

ઐતરેય ઉપનિષદના આ મંત્રોમાં મનુષ્યજીવનની ઉત્પત્તિ, વિકાસ અને તેના વિજ્ઞાનના એવા ગૂઢ રહસ્યો છુપાયેલા છે. જેને જાણી લેનાર સાચે જ મહાન ઐશ્વર્યનો સ્વામી બની શકે છે. મનુષ્ય શરીર દેવશક્તિઓનો આત્રય છે. દેવશક્તિઓને એક જ ગુણવાળા બ્રહ્માંડમાં સંનિહિત શક્તિઓનો સ્ત્રોત કહી શકાય. આ બધી શક્તિઓ શરીરમાં વિદ્યમાન રહેવાથી મનુષ્યને અભાવગ્રસ્ત અને અસમર્થ રહેવાનું કોઈ કારણ નથી. પરમાત્માની ઉપસ્થિતિને કારણે તો તે પોતે બ્રહ્મરૂપ છે, પરંતુ અજ્ઞાનવશ તે એ શક્તિઓને

ઓળખતો નથી અને એવા કર્મો કરે છે, જેનાથી તેને દેવશક્તિઓનું વરદાન મળવાને બદલે દુઃખ દારિદ્ર્ય જ હાથ લાગે છે. મનુષ્ય અનંત શક્તિઓ અને સાધનોથી સંપન્ન થઈને પણ ડગલે ને પગલે રોગ, શોક, પીડા, કષ્ટ, બીમારી, દુર્બળતાનો શિકાર થતો રહે છે. શરીર પ્રત્યેની આસક્તિને કારણે તે દીનહીન બનીને પડ્યો રહે છે.

ભારતીય દર્શનના આ ઉચ્ચ આદર્શોને હવે લોકો અસંગત વાત કહીને ટાળે છે, પરંતુ પૃથ્વી પર જીવન-વિકાસના વર્તમાન સિદ્ધાંતો જે વિદ્યાલયોમાં આજે ભણાવવામાં આવે છે અને જે વિજ્ઞાનના મુખ્ય સૂત્રો છે, તેને જે તર્કની કસોટી પર કસવામાં આવે તો જેવા મળશે કે તે બુદ્ધિસંગત નથી કે જીવનના આદિ સ્રોતને પ્રભાવિત પણ કરતા નથી. વિશ્વ વ્યવસ્થાની જેમ પૂર્ણ પુરુષનો પ્રાદુર્ભાવ પણ ઈશ્વરની રહસ્યમય ક્રિયા છે.

પહેલી માન્યતા એ હતી કે મનુષ્યનો વિકાસ અમીબામાંથી થયો છે. અમીબા એકકોષીય જીવ છે, જે પાણીમાં રહે છે અને તેનામાં પ્રાણધારીના તમામ ગુણ જેવા મળે છે. અમીબાને કાયની સ્વાઈડ પર રાખીને સૂક્ષ્મદર્શક ચંત્રની મદદથી જોતાં તેના ગુણોની જાણકારી મેળવી શકાય છે. અમીબાની પ્રજનન ક્રિયા ખૂબ વિચિત્ર છે. તેની કોષિકા જે પ્રોટોપ્લાઝમની થેલી હોય છે અને આંગળીની જેમ અનેક દિશાઓમાં નીકળતી રહે છે. જ્યારે કોઈ આંગળી સારી એવી આગળ વધી જાય છે તો તે પ્રોટોપ્લાઝમ છૂટું પાડીને એક નવો અમીબા બની જાય છે. તેની તરફ વિદ્યુતપ્રવાહ કે ગરમાવો રાખવામાં આવે તો તે તરત પાછળ ખસીને પોતાનું રક્ષણ કરે છે. કોઈ ખાદ્યપદાર્થ રાખવામાં આવે તો તે બે આંગળીઓની ચપટી બનાવીને તે પદાર્થ લઈ લે છે તેને એવી રીતે રસમાં બદલી નાંખે છે કે નવો પ્રોટોપ્લાઝમ તૈયાર થઈ જાય. આ રીતે તેને શક્તિ મળે છે. અન્ય જીવોની જેમ તે ઉન્સર્જન પણ કરે છે. પેટના મળને તે પાણીમાં છોડતો રહે છે. અમીબા પોતાની સંતતિને એકમાંથી

બે, બેમાંથી ચાર અને ચારમાંથી આઠના ક્રમમાં નિરંતર વધારતો રહે છે. જીવનવિકાસનો આ સિદ્ધાંત આ અમીબામાંથી માનવામાં આવ્યો અને એવું કહેવાયું કે આ એકકોષી જીવે જ અંતે બહુકોષી જીવના રૂપમાં પોતાને પરિણત કર્યો.

પરંતુ જ્યારે મનુષ્ય શરીરના કોષોનું અધ્યયન કરવામાં આવ્યું તો જીવનવિકાસની અનેક નવી વાતો સામે આવી અને વિજ્ઞાન એમ માનવા લાગ્યું કે અમીબા મનુષ્યની વિકાસશૃંખલાનો મૂળ જે પોતે જ પ્રોટોપ્લાઝમથી બને છે તે છૂટા પાડીને એક સ્વતંત્ર જીવ બનાવવાનું શક્ય બનત. જ્યારે હકીકતમાં નવા બાળકનો જન્મ ગર્ભાધાનની વિલક્ષણ પ્રક્રિયાથી થાય છે.

૧૯મી અને ૨૦મી શતાબ્દીમાં આ બાબતમાં વ્યાપક સંશોધન થયાં, પરંતુ તે બધાં જ સંશોધનો પોતપોતાની રીતે એકાંગી ઉકેલ રજૂ કરે છે. વૈજ્ઞાનિક ચેતનાના અત્યંત સૂક્ષ્મ સ્વરૂપનું અધ્યયન તો કરી શક્યા છે, પરંતુ તેની વિશ્વવ્યાપી શક્તિ સાથે કોઈ સામંજસ્ય સાધી શક્યા નથી. જે મનુષ્ય અમીબા, અમીબામાંથી માછલી, માછલીમાંથી ભૂંડ, ભૂંડમાંથી વાંદરો, વાંદરામાંથી ગોરીલા અને ગોરીલામાંથી વર્તમાન મનુષ્યના રૂપમાં આવ્યો હોત તો વિકાસની આ ગતિએ આગળ વધતા રહેવું જોઈતું હતું અને એ મૂળ પ્રક્રિયાએ પણ ચાલતા રહેવું જોઈતું હતું અને આપણે લાખો વર્ષમાં મનુષ્યયોનિથી આગળ વધીને બીજા પ્રકારની શરીર સ્થિતિમાં બદલાઈ જવું જોઈતું હતું. આપણે આ લાંબાગાળા સુધી મનુષ્ય જ કેમ બની રહીએ ? પરંતુ સ્થિતિ એવી ઉલટી થઈ રહી છે કે ધરતી પર જેટલાં જીવિત પ્રાણીઓ છે તેમની શક્તિ ઘટી રહી છે. વિકાસને બદલે જીવ વિનાશની દિશામાં જઈ રહ્યો છે એટલા માટે વિકાસની થિયરી ગળે ઉતરતી નથી.

ચેતના જે રસાયણની દેન હોત, તો તેને પ્રયોગશાળામાં બનાવી શકાત અને હવે જે રોબોટ તથા કોમ્પ્યુટર તૈયાર કરવામાં આવે છે. તેના બદલે

મનુષ્ય શરીર તૈયાર કરવાના કારખાના ચાલતા હોત. મનુષ્યના શરીરમાં જે ભાવવિજ્ઞાન છુપાયું છે, તેનાથી સ્પષ્ટ છે કે મનુષ્યની ઉત્પત્તિ પાણ તેની આંતરિક શક્તિઓ જેટલી જ રહસ્યપૂર્ણ છે, ભૌતિક શરીર તૈયાર થઈ પાણ જાય, પાણ એમાં ભાવનાઓ કેવી રીતે રોપી શકાય ?

હવે આપણે આપણા પ્રાચીન દર્શન તરફ પાણ વળીએ છીએ, જેમાં પરમાત્માની ઈચ્છાથી અંડનું નિર્માણ, અંડમાંથી અને અવયવોનો વિકાસ અને તેમાં દેવતાઓની, પરમાત્માની પ્રતિષ્ઠા થઈ. સૂર્ય અને ચંદ્ર વગેરેનું વર્તમાન સ્વરૂપ ગમે તેવું હોય, પરંતુ તેમનું નિર્માણ એકાએક થયું છે. વિકાસ અને વિઘટન સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ બંનેમાં થાય છે, પરંતુ તેમનો આદિ આવિર્ભાવ કોઈ પરાશક્તિનો જ મહાન ચમત્કાર હોઈ શકે છે. આ વાતને હવે શરીર વિજ્ઞાનના વિદ્વાનો પાણ માનવા માંડયા છે. ઓકલ્ટ એનેટોમીના મુર્ધન્ય વિદ્વાન એરિક એરિકસને ઉપર્યુક્ત ભારતીય દર્શન સંબંધે જે કાંઈ કહ્યું છે તે બીજી રીતે પૌર્વાત્ય માન્યતાઓને જ પુષ્ટિ આપે છે. તેઓ કહે છે, “જે આપણે એટલા બુદ્ધિમાન હોત કે વિશ્વવ્યવસ્થાને સારી રીતે સમજી શકીએ, તો એ જોઈ શકત કે સૂર્ય, ચંદ્ર તથા અન્ય ગ્રહોનો શરીરના સમસ્ત અવયવો તથા તેના કાર્યો પર કેટલો હસ્તક્ષેપ કરે છે.”

“દો મસ્તિષ્ક પ્રાણાલી એવં ઉનકા આત્મિક ઉત્થાન સે સંબંધ”નામના પુસ્તકના રચનાકાર ડો. કોરિન હેલિને શરીરની જટિલ પ્રક્રિયાઓનું વિસ્તૃત અધ્યયન કરીને લખ્યું છે, ખૂબ આશ્ચર્યની વાત છે કે તમામ પ્રાકૃતિક કલા અને જ્ઞાન મનુષ્ય સમાજને નક્ષત્રો દ્વારા પ્રાપ્ત થયું છે. આ દષ્ટિએ નક્ષત્ર ગુરુ અને બધા બુદ્ધિજીવી પ્રાણીઓ તેમના શિષ્યો થયા. ઓકલ્ટ એનેટોમી એ માને છે કે મનુષ્યના બે શરીરો છે, એક પંચતત્ત્વોથી બનેલું સ્થૂળ શરીર. બીજું સૂક્ષ્મ છે જે નક્ષત્રોથી (નક્ષત્રોનો અર્થ સ્પષ્ટરુપે તે દેવશક્તિઓ જ છે, જેમનું વાર્ગન એતરેય ઉપનિષદમાં છે) બન્યું છે.

આપણા શરીરનો સ્થૂળ ભાગ, જે દૃશ્ય અને સ્પૃશ્ય છે તે પૃથ્વીમાંથી બન્યો છે. કેટલા આશ્ચર્યની વાત છે કે અન્ય લોકોમાં તથા ચંદ્ર-સૂર્ય-બુધ-બૃહસ્પતિ વગેરેમાં જે સ્થૂળ તત્ત્વો છે, તે પૃથ્વીની દેન છે. પૃથ્વી પાણ પોતાના આગુઓને સૂર્ય અને ચંદ્રની જેમ જ વિખેરે છે. તાત્પર્ય એ છે કે જેમ નક્ષત્રોએ પોતપોતાની શક્તિધારાઓ દ્વારા પૃથ્વીને આચ્છાદિત કરી છે, તેવી જ રીતે પૃથ્વી પાણ બધા નક્ષત્રો પર છવાયેલી છે. બધા એકબીજા પર આધારિત છે.

આ જટિલ પ્રક્રિયાને મનુષ્યશરીરમાં દ્વિ-મન પ્રાણાલી તરીકે સમજીને અનુભવ કરી શકાય છે. મગજના કોષ બે આવરણોના બનેલા છે, સફેદ (વહાઈટ) અને ભૂરા (ગ્રે). શ્વેત તત્ત્વ ચેતાતંતુઓ બનાવે છે અને ભૂરું તત્ત્વ નસોમાં ગ્રંથિઓ (ગેંગ્લિયન) બનાવે છે. ગેંગ્લિયનમાં ન્યૂકિલયસવાળી નસો જોવા મળે છે, જે પ્રોટોપ્લાઝમના મૂળ સુધી ફેલાયેલી હોય છે અને ફોસ્ફરસ તત્ત્વથી ભરેલી હોય છે. ફોસ્ફરસ અગ્નિ તત્ત્વ છે અને તેનું જીવનમાં મહત્ત્વપૂર્ણ સ્થાન છે. શરીરમાં અગ્નિ તત્ત્વની ઊણપ જ અપચો, અજીર્ણ, કાંતિહીનતા, દુર્બળતા અને રોગોનું કારણ બને છે. અગ્નિ ન હોય તો મનુષ્ય નિર્બળ અને અશક્ત પડી જાય આ અગ્નિ તત્ત્વ સૂર્ય નક્ષત્રનો જ અદૃશ્ય ભાગ છે. ફોસ્ફરસ તત્ત્વ શરીરમાં આહાર પ્રક્રિયા કરતાં મગજની ઉત્થાન પ્રક્રિયા પર વધારે આધારિત છે. ભૌતિક વિજ્ઞાન હજી તો કેવળ સ્થૂળ રચનાને જ જુએ છે, પરંતુ આગામી સમયમાં ફિઝિક્સ એને મેટાફિઝિક્સના સમન્વયથી વૈજ્ઞાનિકો એ સમજી શકશે કે બ્રહ્માંડવ્યાપી ઊર્જા શારીરિક તત્ત્વોમાં કેવી રીતે પરિવર્તિત થાય છે અને તેની શક્તિની સાથે-સાથે બુદ્ધિ, મેઘા, પ્રજ્ઞા કેવી રીતે પ્રદાન કરે છે.

શરીરમાં હાથ, પગ, લોહી, માંસ, મજ્જાને સ્થૂળ પદાર્થોની રાસાયણિક ક્રિયા કહી શકાય. મનુષ્યજીવન મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ, ઈચ્છા, જ્ઞાન વગેરેથી જ સધાયું હોવા છતાં આ સૂક્ષ્મ ગુણોને પદાર્થ કહી શકાય નહિ.

જ્યારે માણસ મરી જાય છે, લાશ પડી રહે છે, તો પાણ તે ગતિ કરી શકતી નથી. ગતિ અને ક્રિયાશીલતા પ્રકાશના ગુણ છે, પછી તે કોઈપણ આકૃતિ-પ્રકૃતિના કેમ ન હોય. જે અન્નથી જ મન, પ્રાણ, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકારનું નિર્માણ થતું હોય તો તે તેના સ્થૂળ દૃશ્ય બની રહેતા આણ્વિક જ હોવા જોઈએ અને આ 'આણ્વિક' આચ્છાદિત આકાશના કોઈ નક્ષત્ર દ્વારા આકર્ષિત શક્તિકણ જ હોવા જોઈએ. તેઓ શરીરમાં પહોંચીને પોતપાતાનું સ્થાન લઈ લે છે. મનને ચંદ્રની તેજસ શક્તિ કહે છે. ચંદ્ર કેવી રીતે વનસ્પતિનું અને વનસ્પતિ કેવી રીતે મનનું નિર્માણ કરે છે તે અંગે શાસ્ત્રોમાં વિશદ ચર્ચા છે. અહીં તેનો ઉલ્લેખ એટલા માટે કરવામાં આવ્યો છે કે જેથી શરીરસ્થ દેવતાઓ પર પ્રકાશ પડી શકે. આ એ નિષ્કર્ષ છે, જેને વૈજ્ઞાનિકો જાણી ચૂક્યા છે. અન્ય દેવતાઓનું સ્થાન શરીરમાં ક્યાં અને કેવા પ્રકારે છે, તે વિજ્ઞાન જ્યારે મગજમાંથી ફેલાયેલી નાડીઓની જળ અને તેમની અંદર ચાલતી રહસ્યમય પ્રક્રિયામાં પ્રવેશ કરશે, ત્યારે જાણી શકાશે.

અત્યાર સુધીમાં જેટલું સમજી શકાયું છે તે ખૂબ ગંભીર અને ભારતીય દર્શનને પુષ્ટિ આપનારું છે.

મગજનો અભ્યાસ કરનારા ડૉક્ટરો અને વૈજ્ઞાનિકોનું માનવું છે કે શરીરમાં બે પ્રકારના ચેતાતંતુઓની જળ બિછાયેલી હોય છે, (૧) સિમ્પથેટિક ચેતાતંતુઓ, જે શરીરગત ભાગના ચેતાતંતુ છે. તેનાથી પાચનક્રિયા થાય છે. ખોરાકમાંથી શક્તિનું શોષણ અને લોહીનું પરિભ્રમણ પાણ આજ ચેતાતંતુ કરે છે. ગ્રંથિઓમાંથી થતા સ્રાવનું નિયંત્રણ પાણ આજ ચેતાતંતુ કરે છે. શરીરની ઈજા (ભાંગ-તોડ) મટાડવાનું અને મળ-મૂત્ર બહાર ફેંકવાનું કામ પાણ આજ ચેતાતંતુ કરે છે. જ્યારે મગજની સુષુમ્ન્યા, જ્ઞાનતંતુ મંડળ ચેતાતંતુ વિશ્રામ કરે છે, ત્યારે આ જ સિમ્પથેટિક જ્ઞાનતંતુ મંડળ ઈજા મટાડતી, માંસ-પેશી અને અન્ય શરીર કોશોમાં જે ક્ષતિ હોય, તેને સુધારતી રહે છે. બીજા પ્રકારના ચેતાતંતુઓને પેરાસિમ્પથેટિક કહે છે. તે શરીર-મનમાં સ્થિરતા, પ્રસન્નતા, શાંતિ પેદા કરે છે અને એવા રસ-રસાયણો પ્રવૃત્ત કરે છે, જે

બાલિક રાજાએ પોતાના મુખ્યમંત્રી વિશ્વદર્શનને પદભ્રષ્ટ કરીને દેશનિકાલ કરી દીધો. વિશ્વદર્શન એક ગામમાં રહેતા હતા. પદભ્રષ્ટ થયા પછી તેઓ ત્યાં જઈને ખૂબ મહેનતભર્યું જીવન વિતાવવા લાગ્યા.

એક દિવસ બાલિક રાજાને વિશ્વદર્શનની દશા કેવી છે તે જાણવાની જિજ્ઞાસા થઈ. એથી તેઓ વેશ પલટી કરીને એ ગામ તરફ ચાલી નીકળ્યા. ત્યાં જઈને તેમણે જોયું કે વિશ્વદર્શનના ઘર આગળ વીસ-પચીસ માણસો બેઠાં બેઠાં આનંદથી વાતચીત કરી રહ્યા છે. વિશ્વદર્શન પોતે પણ આનંદમાં હોય એવું લાગતું હતું.

વેશપલટો કરેલા રાજા બાલિકે તેમને પૂછ્યું, “મહાશય, તમને તો રાજાએ હાંકી કાઢ્યા છે, તેમ છતાંય તમે આટલા પ્રસન્ન જણાવ છો તેનું રહસ્ય શું છે?” સહજમાં જવાબ મળ્યો “માનવતા”.

વિશ્વદર્શને રાજાને ઓળખી લીધો અને હસતાં હસતાં કહ્યું, “મહારાજ પહેલાં તો લોકો મુખ્યમંત્રીના કારણે મારાથી ડરતા હતા, પરંતુ હવે એવો ડર નથી તેથી લોકો મુક્ત રીતે મને મળે છે. તેમની સાથે વાતો કરવામાં, તેમની સેવા કરવામાં, તેમના પ્રત્યે હમદર્દી દાખવવામાં ખૂબ આનંદ આવે છે.” મહારાજ બાલિકે અનુભવ્યું કે લોકો પદથી ખરેખર ડરતા હોય છે. બાકી સાચું સન્માન તો માનવતાના સારા ગુણોનું જ થાય છે. રાજા પાછા ફર્યા અને વિશ્વદર્શનને પોતાની સાથે લઈ ગયા અને તેમને તેમના મૂળ પદ ઉપર પુનઃ સ્થાપિત કર્યા.

આપણા ઉપર ઈશ્વરના જે અનંત ઉપકાર છે, તેની જે દરરોજ હજાર વાર પાણ પ્રશંસા કરવામાં આવે તો ઓછી છે. નામ જપ કે ઈશ્વર સ્મરણનું એક મોટું પ્રયોજન એ પાણ છે કે કૃતજ્ઞતાવૃત્તિનો વિકાસ થાય. આ મનોવૃત્તિ સંસારમાં જેટલી વધશે, તેટલો જ સદ્ભાવ અને સહકાર વધશે. પરસ્પર એકબીજાનું સન્માન કરશે અને સુખી થશે. ઉપાસના દ્વારા વ્યક્તિ અને સમાજ માટે પરમ હિતકારી આ કૃતજ્ઞતાની સત્પ્રવૃત્તિનું સંસારમાં અભિવર્ધન જ થાય છે.

ઉપાસકે પરમાત્માનું ધ્યાન કરતા રહી એક સમગ્ર સુનિશ્ચિત પરમપુરુષની કલ્પના કરવાની હોય છે. રામ, કૃષ્ણ, શિવ, સરસ્વતી, દુર્ગા, ગાયત્રી વગેરેના રૂપમાં આપણે એક સર્વાંગપૂર્ણ, સદ્ગુણસંપન્ન વ્યક્તિત્વનું ધ્યાન કરીએ છીએ, તેને પોતાનું ઈષ્ટ માનીએ છીએ. આપણે જેનું તન્મયતાપૂર્વક ધ્યાન કરીશું, તેને અનુરૂપ જ આપણું વ્યક્તિત્વ પાણ બનતું જશે.

સમસ્ત સદ્ગુણો અને સત્પ્રવૃત્તિઓથી સુસંપન્ન એક પરિપૂર્ણ વ્યક્તિત્વના રૂપમાં જ્યારે પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરવામાં આવે છે, તેને પોતાનામાં અને પોતાને તેનામાં જોવાનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનું પરિણામ એ આવે છે કે તે ઈષ્ટદેવની વિશેષતાઓ આપણી અંદર બીજરૂપે વિકસિત થાય અને આગળ જતાં તે સાકાર બની જાય છે. આત્મવિકાસની દૃષ્ટિએ આ ઈષ્ટદેવના ધ્યાનની પ્રક્રિયા ખૂબ જ ઉત્તમ છે. ઉપાસના દ્વારા આત્મા પર ચઢેલા આવરણો હટ્ટે છે અને તે રાખ હટાવતાં અંગારાની જેમ તેના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે. ઉપાસના મનુષ્યના આત્મવિકાસનું મહત્ત્વનું માધ્યમ છે.

વિશ્વમાં જે આધારો પર સ્થાયી શાંતિની સ્થાપના શક્ય છે, તેમાં આસ્તિકતા સૌથી મુખ્ય છે. સંસારમાં

જેટલા કુકર્મો વિકસશે, તેટલા જ દુઃખો પાણ વધતા રહેશે. તેથી આપણે શાંતિની સ્થાપના કરવાની છે, તો કુકર્મોને હટાવવા પડશે. કુકર્મોને મિટાવવા માટે કુવિચારો પર પ્રહાર કરવો જરૂરી છે, જે કુકર્મોના ઉત્પાદક છે. કુવિચારો પર અંકુશ રાખવાનું કોઈ આંતરિક અને ભાવનાત્મક આધારે જ શક્ય છે. ઈશ્વરની સર્વજ્ઞતા તથા નિષ્પક્ષ ન્યાયપ્રિયતાની વાત જ્યાં સુધી નહિ જાગે, ત્યાં સુધી બીજા કોઈ આધારે માનસિક દુર્ભાવનાઓને રોકી ન શકાય. જેનો કર્મફળ, સ્વર્ગ-નરક, પરલોક અને પુનર્જન્મ પર વિશ્વાસ છે, તે કુમાર્ગે જતા અચકાશે. જેનું અંતઃકરણ કુમાર્ગે ચાલતા રોકે છે, ફક્ત તે જ કુમાર્ગેથી બચી શકે છે. આંતરિક અંકુશ જ મહત્ત્વનો છે. સત્કર્મનો કોઈ તાત્કાલિક પ્રત્યક્ષ લાભ ન મળે, અથવા તે માર્ગમાં કષ્ટો સહન કરવા પડે તો પાણ આસ્તિક વિચાર ધરાવતી વ્યક્તિ સર્વજ્ઞ ઈશ્વરની ન્યાયશીલતા નિશ્ચિત છે, તો આજે નહિ તો કાલે મારા સત્કર્મોનું ફળ મળશે એમ વિચારીને સંતોષ વ્યક્ત કરી શકે છે. પરંતુ જે કોઈને ઈશ્વર પર આસ્થા ન થાય, કર્મફળ વિશે શંકા રહે, તો પછી સત્કર્મ માટે કષ્ટો સહન કરવાનું કે ત્યાગ કરવાનું ચોક્કસ કઠિન બની જશે.

સામૂહિક નિંદા, રાજદંડ અને સમાજનિષ્ઠા આ ત્રણે વાતો સારી છે અને આ ત્રણેયની ઉપયોગિતા પાણ છે, પરંતુ મનુષ્યના આંતરિક સ્તરને સદ્વિચારોથી ઓતપ્રોત રાખવા તથા સત્કર્મો માટે કોઈ પાણ કષ્ટો ભોગવવાની સુદઢ પ્રેરણા એમાં નથી. એ તો ઈશ્વરનિષ્ઠામાં જ છે. ઈશ્વર પરનો વિશ્વાસ જ એવો એકમાત્ર ઉપાય રહી જાય છે, જે સત્પ્રવૃત્તિઓને કોઈ નીતિના રૂપમાં નહિ, પરંતુ માનવજીવનનો મૂળભૂત પાયો માની હૃદયંગમ કરવાની પ્રેરણા આપી શકે છે. ધર્મ અને કર્તવ્યપાલન આસ્તિકતાની બે

ભુજઓ છે. સાચા ઈશ્વરવિશ્વાસી માટે એ જરૂરી છે કે તે પોતાની ધર્મશીલતા અને કર્તવ્યપરાયણતાના આધારે પરમાત્માને પ્રસન્ન કરે. બધા પ્રાણીઓમાં પરમાત્માની જ્યોતિ જુએ અને સૌની સાથે શિષ્ટતા, સજ્જનતા અને આત્મીયતાનો વ્યવહાર કરે. પાપનો દંડ મળવાની અને પુણ્યનો પુરસ્કાર પ્રાપ્ત થવાની માન્યતા તેની ધીરજને ટકાવી રાખી શકે છે. આ અવળી દુનિયામાં સન્માર્ગે ચાલતા રહી કષ્ટો ભોગવવા પડે, તો પરલોક કે આગલા જન્મમાં ફળ મળી જવાની આશા પાણ તેને કઠિન અવસરો પર વિચલિત થવામાંથી રોકી શકે છે.

આસ્તિકતાના આધ્યાત્મિક લાભ ઘણા છે. સ્વર્ગ અને મુક્તિનો આનંદ પ્રાપ્ત થવો, ભવબંધનોમાંથી છૂટવું, જીવનનો આનંદ લેવો, રિદ્ધિ-સિદ્ધિઓની ઉપલબ્ધિ. ઈશ્વરની કૃપા દ્વારા કષ્ટોમાંથી છુટકારો, આત્મબળ વૃદ્ધિ વગેરે અગણિત લાભો આસ્તિકતા અને ઉપાસના સાથે સંબંધિત છે, પરંતુ સામાજિક તથા લૌકિક દષ્ટિએ આસ્તિકતાનો સૌથી મોટો લાભ એ છે કે તે મનુષ્યને કુકર્મ કરવામાંથી જ નહિ, કુવિચારોથી પાણ દૂર રહેવાની પ્રેરણા આપે છે. આત્મનિયંત્રણ જ એક એવો ઉપાય છે જે આપણા નૈતિક મૂલ્યોની પ્રતિષ્ઠાને જનમાનસમાં ઊંડે સુધી ઉતારી શકે છે. પોતાનો સુધાર અને બીજાઓ સાથે સદ્વ્યવહારની જે પ્રક્રિયા ઉપર વિશ્વશાંતિની સંભાવનાનો આધાર છે, તે માટે આસ્તિકતા જ એક પ્રેરક શક્તિકેન્દ્ર બની શકે છે. જીવ લઘુમાંથી મહાન બને, અણુમાંથી વિભુના રૂપમાં વિકસિત થાય, આત્માને પરમાત્માના રૂપમાં પલટાવી દઈએ, આ આકાંક્ષા આસ્તિકતાના આધારે જ જાગૃત થશે અને આ આકાંક્ષાની પૂર્તિ માટે તેને ધર્મનિષ્ઠા, આત્મસંયમ, પરોપકાર તથા સદાચારનો અનિવાર્ય રૂપે આધાર લેવો પડશે. આ એક જ માર્ગ હોઈ શકે છે કે જે આપણી વ્યક્તિગત તથા સામાજિક ખરાબ સ્થિતિનું સમાધાન કરીને એવી પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે

જેમાં બધા લોકો સુખપૂર્વક રહી શકીએ અને વિશ્વવ્યાપી શાંતિનો સુખદ આનંદ અનુભવી શકીએ.

જીવ અન્ય ક્ષુદ્ર યોનિઓમાંથી ક્રમશઃ વિકાસ કરતો માનવયોનિના ઉચ્ચ સ્તર સુધી આવી શક્યો છે. હવે તેને ઋષિત્વ તથા દેવત્વની કક્ષાઓ પાર કરી ઈશ્વરનું અનંત ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કરવાનું છે. આ કાર્ય અપૂર્ણતાઓને દૂર કરતા રહેવાથી જ શક્ય બનશે. પૂર્ણ પરમાત્મામાં પૂર્ણ જીવોનો જ લય થાય છે. જળમાં જ જળ ભળે છે, લોખંડ નહીં. ઈશ્વરની જેવી પ્રકૃતિ અને પ્રવૃત્તિ છે, તેવી જ અંતઃચેતના જ્યારે આપણી થઈ જશે, ત્યારે આપ પૂર્ણતાનું લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરી લેશો. ઉપાસના આપણને લઘુમાંથી મહાન બનવાની પ્રેરણા આપે છે. ઈશ્વરને પોતાનામાં ધારણ કરવો અથવા પોતાનું ઈશ્વરમાં સમર્પણ કરવું આ બે જુદી રીતે કહેવાતી વાતો વાસ્તવમાં એક જ છે. આ પ્રયોજન વાણી વડે કરવાથી કે કલ્પના વડે વિચારવાથી સિધ્ધ થતું નથી, જેમાં અપૂર્ણતાઓ અને ત્રુટિઓ દૂર થતી રહે તથા મહાનતાનું સતત અભિવર્ધન થતું રહે. સવારના ઉઠવાના સમયે દિવસભરનો શ્રેષ્ઠતાયુક્ત કાર્યક્રમ બનાવવો અને રાત્રે સૂતી વખતે દિવસભરની ક્રિયાપદ્ધતિને તે પૂર્ણતાની દિશામાં પ્રગતિ કરાવે છે કે નહિ, તેની કસોટી કરવી તે ઉપાસનાનું આવશ્યક અંગ છે. આ આત્મનિરીક્ષણ, આત્મચિંતન તથા આત્મવિકાસનું હૃદયમંથન ભજનની જેમ જ ઉપાસનાનું અનિવાર્ય અંગ છે. આપણે જેમ-જેમ ઉદાર તથા મહાન બનતા જઈએ છીએ, તેમ-તેમ આત્મોત્કર્ષનો ઉદ્દેશ્ય પૂરો થાય છે. લઘુમાંથી મહાન, અણુમાંથી વિભુ, આત્માથી પરમાત્મા, નરમાંથી નારાયણ અને પુરુષમાંથી પુરુષોત્તમ બનવાની વિચારધારાનું નામ આસ્તિકતા છે. તથા તેનો દૈનિક અભ્યાસ અને ભાવનાત્મક વ્યાયામ કરવાની પ્રક્રિયાને ઉપાસના કહેવાય છે. સાચા આધારે કરવામાં આવેલી ઉપાસનાનો પ્રભાવ દિવસે-દિવસે સાંધકના જીવનમાં

પ્રખર થતો જાય છે. અને તેનું વ્યક્તિત્વ બીજા કરતાં વધુ પ્રકાશવાન બનતું જાય છે. જે આત્મવિકાસ કરી રહ્યો હશે, તેની જામતા, પ્રતિભા, ગરિમા, મહિમા બધું જ વધી રહ્યું હશે. તેને ઓળખવા તેના સંતુષ્ટ પ્રભાવ તથા સમુન્નત અંતઃકરણના રૂપમાં કોઈપણ સમયે જોઈ-પારખી શકાય છે. આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવામાં માનવજીવનની સાર્થકતાનો અનુભવ થાય છે.

આજે લાખો-કરોડો કહેવાતા આસ્તિકો અને ઉપાસકો જોવા મળે છે. પરંતુ તેમનો દૃષ્ટિકોણ ખરાબ હોવાને કારણે ચિરકાળ સુધી જપ-તપ કરતા રહેવા છતાં કોઈ લાભ કે પ્રભાવ દેખાતો નથી. જેનો આ લોક ઉજળવળ નથી, જેને આજે પ્રસન્નતા નથી, તેને મર્યા બાદ પ્રસન્નતા મળશે, એ કલ્પના બધી રીતે અસત્ય છે. સ્વર્ગ તો સદ્ભાવનાઓની માત્ર પ્રતિક્રિયા છે, જેને માટે મર્યા બાદ કે મરતા પહેલાં એવી સ્થિતિ બનાવી શકાતી નથી. એવી સ્થિતિ જેની જે વખતે થશે તે જ વખતે તેને આનંદનો અનુભવ મળી રહ્યો હશે. આજના કહેવાતા આસ્તિકો નથી લૌકિક દૃષ્ટિએ સમૃદ્ધ કે નથી આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સમુન્નત. આવી સ્થિતિમાં એ માનવું પડશે કે તેમની કાર્યપધ્ધતિમાં ક્યાંક દોષ છે. સાચી ઉપાસના સાચા હીરા કે સુવાર્ણ જેવી છે, જેના બદલામાં સહજ રીતે ઈચ્છિત વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જેમ કાચમાંથી બનેલ હીરો અને નકલી સોનું કોઈની સમૃદ્ધિ વધારતા નથી, તેમ ભ્રમિત આસ્તિકતા પણ કોઈ ઉપાસકની પ્રગતિમાં કોઈ રીતે સહાયક બનતી નથી.

લોકો આજે જે દસ-વીસ મિનિટ દેવદર્શન, જપ-ધ્યાન, સ્તોત્ર-પાઠ, વંદના-અર્ચનામાં લગાડતા હોય છે, તેની પાછળ હલકાં પ્રયોજનો રહેલાં હોય છે. તેઓ વિચારે છે કે આટલાથી જ ઈશ્વર પ્રસન્ન થઈ જશે અને તેમણે ઈચ્છેલી જેટલી સાંસારિક કામનાઓ છે, તે બધી પૂર્ણ કરી દેશે. આ રીતે તેઓ સતત

દુર્ભાવગ્રસ્ત અને પાપથી ઘેરાયેલા રહે છે. તેનાથી મળતા દંડથી બચવા માટે પણ ઈશ્વર પાસે આશા રાખે છે. આ બંને માન્યતાઓ એવી છે, જે ઉપાસકની આત્મિક પ્રગતિમાં ભારે અવરોધ પેદા કરે છે. જો કોઈ વ્યક્તિ પોતાના હીન વ્યક્તિત્વને તો વિકસિત કરતી નથી, પરંતુ જે લાભ પુરુષાર્થીઓને મળવો જોઈએ, તે મહેનત વિના જ થોડી પૂજાપાઠ દ્વારા જ પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છે છે, તો તે એક રીતે ઈશ્વરની મહાન વ્યવસ્થાને ઉલટાવી નાંખવાની જ કલ્પના કરે છે. સદ્ભાવનાઓ અને સત્પ્રવૃત્તિઓને વધાર્યા વિના ઈશ્વરની પ્રસન્નતા શક્ય નથી. ભજન-પૂજન તો આ માર્ગ પર વધવા માટેનો ફક્ત એક આધાર છે. સ્લેટ-પેન્સિલ તો ગણિત શીખવાનો આધાર છે. હાથમાં ફક્ત સ્લેટ-પેન્સિલ લઈ લેવાથી કોઈ ગણિતમાં પ્રવીણ થઈ શકતો નથી. એ જ રીતે માળા જ્યારે સદ્ગુણોના વિકાસનો માર્ગ પ્રથક્ત કરે છે, ત્યારે

એમના જમાનામાં પ્રખ્યાત લેખિકા અને નારી સ્વાતંત્ર્યનાં હિમાયતી મેરી સ્ટો કિશોરાવસ્થામાં ખૂબ સુંદર હતાં. તેમની વાતો અને પ્રશંસા પણ ખૂબ થતી હતી. તેનાથી તેમને ગર્વ થયો અને ગુમાન રાખવા લાગ્યાં. તેમના પિતાને આ વાતની જાણ થતાં, તેમણે દીકરીને બોલાવીને વડાલથી કહ્યું, “બેટા, કિશોરાવસ્થાનું સૌંદર્ય પ્રકૃતિની દેન છે. પ્રકૃતિની સોગાદ માટે તેની જ પ્રશંસા થવી જોઈએ.”

“તારે ગર્વ કરવો હોય તો સાઠ વર્ષની ઉંમરે અરીસામાં જોઈને કરજે કે તું તે પ્રકૃતિની દેનને લાંબા સમય સુધી અકબંધ રાખીને પોતાની સમજદારીનો પરિચય આપી શકે કે નહિ.” આ શિખામણને પરિણામે પોતાનો અહંકાર ઓગાળી નાખીને મેરી સ્ટો એક સમાજસેવિકા રૂપે વિકસિત થયાં.

તેનાથી સમૃદ્ધિની પરિસ્થિતિઓ ઉત્પન્ન થાય છે. આ જે વચ્ચેની પ્રક્રિયા છે તે પૂર્ણ કરવામાં ન આવે, આત્મવિકાસની એ સાધના કે જેમાં દરેક આસ્તિકે પોતાના જીવનને ઓતપ્રોત કરવું પડે છે તેને છોડી દેવામાં આવે, તો પછી માળાથી કોઈ પ્રયોજન પુરુ થતું નથી. આજે આવા જ કહેવાતા ભક્તોનું પ્રમાણ વધારે છે. જે આત્મનિર્માણના જરૂરી કર્તવ્યોનો પરિત્યાગ કરી કોઈ ખૂણામાં બેસીને માળા જપતા રહે છે અને આ લોક તથા પરલોકમાં મોટા-મોટા લાભો મળવાની કલ્પના કરતા રહે છે.

એ જ રીતે આજે ગંગાસ્નાનથી માંડીને હનુમાન ચાલીસા પાઠ અથવા અગિયારસના ઉપવાસ સુધીના દરેક નાના-મોટા કર્મકાંડને સમસ્ત પાપોનો નાશ કરનાર પ્રમાણપત્ર માની લેવામાં આવે છે. જ્યારે આટલી સસ્તી રીતે પાપ કપાઈ જતા હોય છે, તો પછી પાપથી ગભરાવવાની શું જરૂર ? પછી ગમે તેટલા પાપ કરીને આ લોકની ખુશી કેમ લુંટી લેવામાં ન આવે? તે બધાનો દંડ તો આ કર્મકાંડોના માધ્યમથી નષ્ટ થઈ જ જશે, આ માન્યતાથી મનુષ્ય પાપથી ડરવાનું છોડી દે છે. આ કારણે જ આ કહેવાતા આસ્તિકોમાં દોષ-દુર્ગુણોના ભંડાર ભરાયેલા રહે છે અને તેઓ સામાન્ય લોકો કરતાં વધુ ખરાબ હાલતમાં જેવા મળે છે. આ શંકાથી જ શંકાયુક્ત થઈને લોકો કહે છે કે જે ઉપાસના વ્યક્તિત્વમાં નિખાર કે પરિષ્કાર લાવી ન શકે, તે પરલોકમાં સદ્ગતિનું પ્રયોજન કેવી રીતે પુરું કરશે ?

ભૌતિક કામનાઓની પૂર્તિ તથા પાપનાશ આ બન્ને પ્રયોજનો છોડીને આપણે સર્વશક્તિમાન સત્તાના સાન્નિધ્યથી પ્રાપ્ત થતી મહાનતા માટે જ ઉપાસના કરવી જોઈએ. આસ્તિકતાનો દૃષ્ટિકોણ અપનાવીને પ્રેમ-ભાવનાઓનો વિકાસ કરવો જોઈએ અને માનસિક તથા શારીરિક પાપોથી બચવું જોઈએ. આસ્તિકતા, માનવતા અને ઉત્કૃષ્ટતાનું જ બીજું રૂપ છે. ઈશ્વરનો ભક્ત ઈશ્વરની સામે જ શક્તિશાળી અને

મહાન બની જાય છે, એમાં જરા પાણ અતિશયોકિત નથી, પરંતુ તે ભક્તિ હોવી જોઈએ. ઢંગ વિનાની ભક્તિ તો આત્મપ્રવંચના અને લોક-વિડંબના જ કહેવાશે.

આપણામાંથી દરેકે આસ્તિક બનવું જોઈએ અને એ માટે દૈનિક જીવનમાં નિત્ય નિયમિત ઉપાસનાનો ક્રમ રાખવો જોઈએ. એક પરિપૂર્ણ વ્યક્તિત્વના રૂપમાં ઈશ્વરની કોઈ છવિનું ધ્યાન કરવું, તેના ગુણોનું ચિંતન કરવું અને એમાં જ તન્મય થઈ જવું, તેને પોતાનામાં ધારણ કરવાની ભાવના કરવી. વાણી દ્વારા જપ, મગજ દ્વારા સ્વરૂપનું ધ્યાન તથા હૃદય દ્વારા એકાત્મકતાનો પરસ્પર ભળી જવાના-મિલનના ઉલ્લાસનો અનુભવ, આ ત્રણે ક્રિયાઓ સાથે-સાથે ચાલતી રહેવી જોઈએ. ભજન વખતે ધ્યાનમાં કોઈ ભાવ ન આવે, એમ વિચારવું યોગ્ય નથી. વિચારો ન ઉઠવાં તે યોગાભ્યાસનું ચિત્તવૃત્તિનું સાધન તો છે, પરંતુ ભજનમાં એનો કોઈ ઉપયોગ નથી. ભજનમાં ભાવનાઓ તો રહેવી જ જોઈએ. જે ભાવનાથી તરંગિત ન હોય તે ભજન કેવું ?

આસ્તિકતાની ભાવનાનો એક મહત્ત્વનો અને ઉજ્જવળ પક્ષ સમાજ કલ્યાણની ભાવનાનો પ્રસાર પાણ છે. નાસ્તિક મનુષ્ય ઉદ્દંડ થાય તેવી સંભાવના વધુ રહે છે, જ્યારે ભગવાન પર વિશ્વાસ રાખનાર વ્યક્તિ દુષ્કર્મોથી બચવાની થોડીઘણી પ્રેરણા કોઈ ને કોઈ રૂપમાં પ્રાપ્ત કરતી જ રહે છે અને મોટા ભાગે તેનો લાભ પાણ ઉઠાવે છે. આસ્તિકતાનો વાસ્તવિક તાત્પર્ય થાય છે, અન્ય મનુષ્યોને એક જ ભગવાનના પુત્ર માની તેમની સાથે ભ્રાતૃભાવની ભાવના રાખવી. જે વ્યક્તિનો ઈશ્વરીય શક્તિ પર વિશ્વાસ છે અને જે માનવ માત્રમાં એક જ આત્મા રહેલો છે એમાં થોડો પાણ વિશ્વાસ રાખે છે, તે બીજને પીડા આપવામાં કાર્યને ખરાબ સમજે છે.

ધાણા લોકો પૂજા, પાઠ, ઉપાસના, ધ્યાન, ભજન, કીર્તન, તીર્થયાત્રા વગેરેમાં રુચિ ધરાવતા લોકોને

ઈશ્વરપ્રેમી અને આસ્તિક સમજે છે. સાથે જ જ્યારે તેઓ એમના સ્વાર્થભાવને કારણે બીજા લોકો સાથે ખરાબ વ્યવહાર કરતા જુએ છે, ત્યારે તેમને આસ્તિકતાના મહત્ત્વ પર શંકા થવા લાગે છે. એમાં ભૂલ એ થાય છે કે કેવળ પૂજાપાઠ કે ભજન-કીર્તનને આસ્તિકતાનું પ્રમાણ માની લેવામાં આવે છે, જ્યારે એ તેના માત્ર બાહ્ય લક્ષણો છે, જે વ્યક્તિ આ કાર્યો કરતા રહી વ્યવહારમાં વિપરીત માર્ગ ચાલતી હોય, તેમને માટે એવો નિકાય કરી લેવો જોઈએ કે તે આ કાર્યોના વાસ્તવિક તાત્પર્યને સમજતી નથી અને ફક્ત પરંપરાનું પાલન કરવાના વિચારથી તેવું કરતી રહે છે અથવા બીજી વાત એ છે કે ઘણા લોકો જાણીબૂઝીને અન્ય લોકોને ભ્રમમાં નાખવા માટે તેવું આચરણ કરે છે. તેઓ વિચારે છે કે આવું કરવાથી બધા લોકો એમને ઈશ્વરભક્ત સમજવા લાગશે અને આ રીતે વિશ્વાસ જમાવીને પોતાનો સ્વાર્થ સિધ્ધ કરતા રહેશે. તેથી આસ્તિકતાના પ્રભાવનો નિર્ણય કરવા માટે આપણે આ બન્ને પ્રકારની વ્યક્તિઓના નક્લીપાણને સારી રીતે સમજી લેવું જોઈએ.

આસ્તિકતાની સચ્ચાઈનું સૌથી પહેલું પ્રમાણ એ જ છે કે તે વ્યક્તિમાં લોકકલ્યાણની આંતરિક ભાવના હોવી જોઈએ. જે મનુષ્ય બીજાના સુખદુઃખમાં સહભાગી થાય છે અને બીજાના હિત માટે પોતાની જાતનું બલિદાન આપવા માટે પ્રસ્તુત રહે છે, તેને જ વાસ્તવમાં આસ્તિકતાનો અનુયાયી માની શકાય છે. આ દષ્ટિએ અમે તો પ્રત્યક્ષમાં ઈશ્વરની ઉપાસના કરનાર, પરંતુ સંસારના અંધકારમાં સહભાગી રહેતી વ્યક્તિઓને નાસ્તિક કહીશું. એથી ઊલટું જિંદગીભર મંદિરમાં ન જનારા અને ભજન ન કરનારા છતાં પોતાનું જીવન લોકસેવા અને પરોપકાર માટે ખર્ચી નાંખતા લોકોને આસ્તિક માનીશું.

નિયમિત ઉપાસના સિવાય દરેક સમયે ભગવાનનું ધ્યાન રાખવામાં આવે, તેને ચોવીસ કલાકના

સાથીની જેમ વિશ્વાસુ, આત્મીય સમજવામાં આવે, તેને પ્રસન્ન કરવા માટે આદર્શવાદિતાથી પરિપૂર્ણ આચરણ કરવામાં આવે અને જે કુવિચારો અને દુષ્કર્મોથી ઈશ્વર નારાજ થાય છે તેમનાથી દૂર રહેવામાં આવે. એ ભૂલવું ન જોઈએ કે જીવનના કાળ-કાળમાં આસ્તિકતાનો સમાવેશ કરવો અને દિવ્ય જીવનની પ્રેરણા ગ્રહણ કરવી એ પૂજા-અર્ચનાનો ઉદ્દેશ છે. જીવન ધૃણાસ્પદ અને અવ્યવસ્થિત બની જાય તો સમજવું જોઈએ કે આપણે પ્રાણરહિત કલેવર માત્રની પૂજા કરી છે. આસ્તિક વ્યક્તિનું દરેક કાર્ય અને વિચાર ઉત્કૃષ્ટ જ હોવાં જોઈએ. આ કસોટીએ આપણી પોતાની ઉપાસનાને સાચી સિધ્ધ કરતા રહી ભજન ધ્યાન કરીએ તો તેનાથી ઈશ્વરની સાચી પ્રસન્નતાનો લાભ મળવાનું સુનિશ્ચિત છે.

.....
 •••••
 ••••• યુધિષ્ઠિર પાંડવોમાં સૌથી મોટા
 ••••• હતા. તેઓ હંમેશાં પોતાનાથી
 ••••• મોટાંઓનું ખૂબ સન્માન કરતા
 ••••• હતા. એટલે સુધી કે મહાભારતનું
 ••••• યુદ્ધ શરૂ થતાં પહેલાં પાુગ તેઓ
 ••••• યુદ્ધસ્થાન પર ભીષ્મ પિતામહ અને
 ••••• ગુરુ દ્રોણને પ્રાગામ કરવા, આજ્ઞા
 ••••• લેવા ગયા. તેમના આચરણનો
 ••••• પાંડવો પર એવો પ્રભાવ પડ્યો કે
 ••••• તેમણે ક્યારેય સ્વપ્નમાં પાુગ
 ••••• પોતાના અગ્રજ યુધિષ્ઠિરની
 ••••• આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન ન કર્યું. આ
 ••••• સુમેળને કારણે તેઓ એક રહી
 ••••• શક્યા અને અજયે રહ્યાં.
 •••••

બુદ્ધિવાદીઓનો એક વર્ગ ધણા સમયથી એ કહેતો આવ્યો છે કે બધા પ્રકારની વિપત્તિઓ આર્થિક મુશ્કેલીઓને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે. જે આર્થિક સુવિધા હોય, સમૃદ્ધિ વધે, તો પછી ન તો કોઈને પછાત રહેવું પડે કે ન ચોરી, બેઈમાની અપનાવવી પડે. આ વર્ગના લોકો સમ-વિતરણ પર જેટલો ભાર મૂકે છે તેટલો ઉત્પાદન વધારવા અને ખર્ચ ઓછો થાય તેના પર મૂકતા નથી. તેમનું કહેવું છે કે જેમની પાસે પૈસા છે, તેમની પાસેથી લઈને બધાને વહેંચી દેવામાં આવે તો અમીરી વહેંચાઈ જશે, બધા લોકો સમૃદ્ધ બની જશે, પરિણામે અન્ય સમસ્યાઓની સાથે નૈતિક સમસ્યાઓનું પણ સમાધાન થઈ જશે. આ વર્ગના લોકો પોતાને સામ્યવાદી કહે છે.

બીજે વર્ગ નિરક્ષરતાને પછાતપણાનું કારણ બતાવે છે. આ વર્ગ શિક્ષણની વૃદ્ધિની સાથે સાથે નૈતિકતા સહિત રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સમસ્યાઓના સમાધાનનું સ્વપ્ન જુએ છે. ત્રીજે વર્ગ શાસન પદ્ધતિ વિશે એ કહે છે કે રાજ્યના હાથમાં અસીમ શક્તિ હોય છે. તે કઠોર દંડ વ્યવસ્થાની મદદથી અપરાધી તત્ત્વોને રોકી શકે છે. રાષ્ટ્રીય સંપત્તિનો મન ફાવે તેમ ઉપયોગ કરીને તે સમૃદ્ધિ અને પ્રગતિના દ્વાર ખોલી શકે છે. કેટલાય લોકો દેશો અને વર્ગોની સંકુચિતતાને પરસ્પર વિગ્રહનું કારણ માને છે અને એકતા માટે આ બધા વિભેદોને મિટાવી વિશ્વ-રાજ્ય, વિશ્વ-ધર્મ, વિશ્વ-વ્યાપારનું સર્જન થવાથી સુખશાંતિની મુશ્કેલીઓ દૂર થવાની વાત વિચારે છે.

સમાધાનના ઉપર્યુક્ત સૂચનોમાંથી બધા આંશિકરૂપે સાચા છે. એ બધા પ્રતિપાદનોને અમલમાં મૂકવાથી મનુષ્ય જાતિ સામે પ્રસ્તુત ધણી મુશ્કેલીઓનું એક હદ સુધી સમાધાન થઈ શકે છે, પરંતુ તે આંશિક અને સામયિક જ હશે, કારણ કે એમાં નજર સમક્ષ દેખાતી

ધણી વિપત્તિઓ અને મુશ્કેલીઓને કારણે પ્રતીત થતા ભૌતિક કારણોનું જ નિરાકરણ સૂચવવામાં આવ્યું છે. આ ફોલ્લા પર મલમ લગાડવા જેવું જ છે. સામાન્ય બુદ્ધિથી વિચારીએ તો ફોલ્લો પોતે જ કષ્ટનું કારણ છે, જ્યારે વાત કંઈક જુદી જ હોય છે. રક્તવિકારથી ફોલ્લાઓ થાય છે. રક્તવિકારના કારણોમાં પેટમાં જામી ગયેલી વિષમયતા પણ મોટું કારણ હોય છે. જે જુલાબ આપી દેવામાં આવે અને લોહી સુધારવાના ઉપાયો કરવામાં આવે, તો ફોલ્લાઓ આપોઆપ સુકાવા લાગે છે. પછી તે બાહ્ય ઉપચારથી અથવા સામાન્ય મલમથી પણ સારા થઈ જાય છે. આથી વિપરીત જે લોહીવિકાર ચાલુ રહે, તો મલમ લગાડતા રહેવા છતાં તે ધણા દિવસો પછી સારાં થાય છે. અને એક મટતાં જ બીજા નવા ફૂટી નીકળે છે. ફોલ્લાઓનું સ્થાયી રૂપે નિરાકરણ કરવું હોય તો એ મૂળ કારણ સુધી જવું પડશે, જ્યાંથી અનેક પ્રકારના રોગો પેદા થાય છે. અને રૂપ બદલીને સામે આવતા રહે છે. દાદર, ખાજ, ઓરી, સોજા, અંગોનું જકડાઈ જવું વગેરેમાં મુખ્યત્વે રક્તવિકાર જ કારણભૂત હોય છે. જેકે આ બધા રોગોના લક્ષણો, સ્વરૂપ અને કષ્ટના અનુભવો ભિન્ન-ભિન્ન પ્રકારના હોય છે. એમનો ઉપચાર જુદી-જુદી રીતે પણ થઈ શકે છે, પરંતુ પૂરેપૂરી નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત કરવાની હોય તો રક્તશોધન માટે પ્રયત્ન કરવો પડશે અને જ્યાં તેના મૂળ હોય છે તે ઉદ્ગમસ્થાનને જ સુધારવું પડશે.

મનુષ્યની મૂળ સત્તા 'ચેતના' છે. આ ચેતનાનું ઉદ્ગમ આસ્થાઓ, માન્યતાઓ અને ઈચ્છાઓ હોય છે. એમાંથી જ વ્યક્તિત્વનું સ્વરૂપ બને છે. વ્યક્તિત્વનું વિશ્લેષણ કરવાથી જાણવા મળશે કે તે આસ્થાઓ અને અભિરૂચિઓના આધારે બનેલું છે. ઈચ્છાની પૂર્તિનો આદેશ મગજને મળે છે તો તે વફાદાર નોકરની જેમ ઈચ્છિત વસ્તુ કે પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે જળ ગૂંથવા

લાગે છે. શરીરની હિલચાલો મગજના નિર્દેશથી ગતિશીલ થાય છે. સામાન્ય દષ્ટિથી તો શારીરિક કાર્યોને જ જોઈ શકાય છે. ચામડાની આંખો તો ઘટનાઓ, હિલચાલો, પદાર્થો અને પ્રાણીઓને જ જુએ છે, તેથી તે કાર્યોને જ મહત્ત્વ આપે છે. તેમના આધારે જ નિંદા અને પ્રશંસા થાય છે. દંડ અને પુરસ્કાર તેના જ આધારે મળે છે. લૌકિક દષ્ટિ એ જ શક્ય છે અને એ જ ઉચિત પાણ છે.

જે થોડા ઉંડાણથી જોઈએ, તો વસ્તુસ્થિતિ જુદી જ જોવા મળશે. વિચારોની શક્તિ અતિ પ્રચંડ છે. તે જ મનુષ્યને કોઈ નિષ્કર્ષ પર પહોંચાડે છે. ત્યાં જ નિર્ણયો નિર્ધારિત થાય છે. શું કરવાનું છે અને શું કરવાનું નથી તેનો ફેસલો કરવાનું પૂર્ણપણે મગજના હાથમાં છે. એમાં શરીરના અન્ય કોઈ અવયવનો કોઈ હસ્તક્ષેપ હોતો નથી. પંચતત્ત્વોથી બનેલી કાયા તો માત્ર એ નિર્દેશનું પાલન કરે છે, જે મગજ દ્વારા આપવામાં આવે છે. શરીર એક ફક્ત ઉપકરણ છે, તેને જ કંઈક કરતા જોઈએ છીએ, પરંતુ વાસ્તવમાં તે જડ તત્ત્વોનું બનેલું હોવાથી કશું વિચારવા બધી રીતે અસમર્થ હોય છે. તેને તેના માલિકની આજ્ઞા મુજબજ ચાલવું પડે છે.

સમસ્યાઓ અને મુશ્કેલીઓ સાતમા આસમાનેથી આપોઆપ આવતી નથી. તે મનુષ્યની પ્રવૃત્તિઓથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રવૃત્તિઓ-હિલચાલો હાથપગની જ દેખાય છે. એમનામાં મગજની સ્થિતિ અને પ્રેરણાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થતું નથી, તેમ છતાં તેમના માટે તે પૂર્ણપણે જવાબદાર હોય છે. વિષમ પરિસ્થિતિઓને સુધારવા માટે અનિચ્છનીય હિલચાલોને રોકવી જોઈએ, પરંતુ એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે આ પ્રતિબંધ ફક્ત શારીરિક પ્રતિબંધોથી શક્ય નથી. રોકવાની કોઈપણ રીત અપનાવવામાં આવે, જે મગજ દ્વારા તેનો સ્વીકાર ન થાય, તો કોઈ બીજો રસ્તો શોધી કાઢવામાં આવશે અને પહેલા જેવી જ અનિચ્છનીયતા અને તેને મળતી આવતી હરકતો થવા લાગશે. મનુષ્યની ચતુરાઈ સર્વવિદિત છે. તે બાહ્ય પ્રતિબંધોને તોડવા માટે કોઈને

કોઈ રીતે રસ્તો શોધી જ કાઢે છે.

દરેક ખરાબ કાર્યની વિરુદ્ધ કાયદાઓ બન્યા છે. અને તેમને કરનારા અપરાધીઓ માટે જેલ, પોલીસ, કચેરીની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા છે. તપાસ માટે ઈન્સ્પેક્ટરો અને ગુપ્તચરોનું સરકારી તંત્ર કામ કરે છે. તે તંત્રને અટકાવવા માટેના સાધનો પાણ આપવામાં આવે છે તથા તેના પર ખર્ચ પાણ ધાણો થાય છે. આટલું હોવા છતાં દરેક અપરાધ તેની ગતિએ ચાલતો જ રહે છે. દસ ટકા પાણ તેની પકડમાં આવતા નથી. જેઓ પકડાઈ જાય છે તેમનામાંથી ત્રણ ચતુર્થાંશ ગમે તેમ છૂટી જાય છે. જેમને દંડ મળે છે તેમની સંખ્યા સંપૂર્ણ ગુનાઓનો એક ટકો પાણ હોતી નથી. પછી દંડ ભોગવ્યા બાદ તેઓ વધુ રીઠા બની જાય છે. જેલમાં જઈને ત્યાંના અન્ય સાથીઓ પાસેથી પુરૂં પ્રશિક્ષણ મેળવી પાછા આવે છે અને સુધરવાની જગ્યાએ તેમના હુનરમાં પ્રવીણ જોવા મળે છે. આવા લોકો શીખાઉ ન રહેતાં પૂરા ઉસ્તાદ બની જાય છે. અહીં જેલ કે પોલીસને ન તો વ્યર્થ બતાવવામાં આવી રહ્યું છે કે ન તેમનો ઉપહાસ કરવામાં આવી રહ્યો છે. કહેવાનું એટલું જ છે કે સંસારમાં અસંખ્ય પ્રકારની વિપત્તિઓ ઉત્પન્ન કરવા માટે જે દુષ્પ્રવૃત્તિઓ મૂળ કારણ છે, તેમને મિટાવવા માટે, હિલચાલો રોકવા માટે પ્રતિબંધાત્મક કારવાઈઓ પર્યાપ્ત નથી. મુખ્યત્વે મનુષ્યના ચિંતનને શુદ્ધ બનાવવું જોઈએ. દષ્ટિકોણ એ રીતે બદલવો જોઈએ કે જેથી તેની નીતિમત્તાના લાભો પ્રત્યક્ષ દેખાવા લાગે. મનુષ્ય અંગત વિવેકના આધારે એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચે કે તેનું ગૌરવ તથા લાભ નીતિમત્તા અપનાવવામાં છે. દુષ્પ્રવૃત્તિઓ અપનાવવાથી તેને જે તકલીફો વેઠવી પડશે તેનું કલ્પનાચિત્ર જે સાચા રૂપમાં સામે હોય તો તેના નિર્ણયો નીતિને સમર્થન આપનારા હશે. આ રીતે સ્વેચ્છાએ છોડી દીધેલી દુષ્પ્રવૃત્તિઓ જ છૂટે છે.

જેટલો પ્રયાસ પ્રતિબંધો અને નિરીક્ષણો દ્વારા દુષ્પ્રવૃત્તિઓ રોકવા માટે કરવામાં આવે છે, તેનાથી અનેકગણી વ્યવસ્થા વિચારોના સ્તર અને પ્રવાહને

પરિષ્કૃત કરવા માટે થવી જોઈએ. જે આવું થઈ શકે, તો પછી દરેક વ્યક્તિ સ્વયં પોતાનો પહેરેદાર, નિરીક્ષક, મેજિસ્ટ્રેટ, જેલર વગેરે બની જાય. પોતે જ પોતાનો માર્ગદર્શક, પુરોહિત, ધર્મોપદેશક રહેશે અને કોઈની પાસેથી પોતાની ચોકીદારી કરાવવાને બદલે બીજાની ચોકીદારી કરવા લાગશે. જે ચિંતનનું સ્તર ઊંચુ લાવી શકાય, દષ્ટિકોણમાં ઉત્કૃષ્ટતાનો સમાવેશ થક્ય અને તો ચોક્કસપાણે ક્રિયાકલાપમાં સજ્જનતા અને શાલીનતાની જ ઝલક જોવા મળશે. તે સ્થિતિમાં આદર્શવાદી અને માનવીય ગરીમાને વધારતા પ્રશંસનીય અને અનુકરણીય આચરણ જ થઈ શકશે. જેનું ચિંતન ઉચ્ચ છે, તે હલકી પ્રવૃત્તિઓ અપનાવી જ નહિ શકે. પતનની દિશામાં તેના કદમ વધશે જ નહિ. શારીરિક સુખસગવડોમાં વધારો કરવાની તુલનામાં માનસિક સ્તરને સુસંસ્કારી અને નીતિવાન બનાવવાનું વધારે મહત્ત્વનું છે. આકાશ-પાતાળ જેટલી સુખસગવડો વધારી લઈએ તો પાણ અંતરિક દુર્ભુક્ષિ કાયમ રહે, તુચ્છ ઈચ્છાઓ મન પર સવાર રહે, તો પછી રાવાણ, કંસ, હિરણ્યકશ્યપ, ભસ્માસુર, વૃત્તાસુર, દુર્યોધન વગેરે જેટલું જ વૈભવ પ્રાપ્ત કરી લેવા છતાં પોતાના માટે અને બીજાઓ માટે દુર્ભાગ્યપૂર્ણ પરિસ્થિતિઓ જ ઉત્પન્ન થતી રહેશે.

અહીં એક વાત સમજવા જેવી છે કે મન પાણ પોતે સ્વતંત્ર નથી. જેમ શરીર પર મનનો અધિકાર છે, તેવી જ રીતે મનની કંઈપુતળી નચાવનાર મદારી અંતઃકરણ છે. છોકરાં હાથમાં દોરી પકડીને રહે છે અને તેમના ઈશારાઓ પર પતંગ આકાશમાં તરતો, ઉછળતો અને ફૂદતો દેખાય છે. તે જ રીતે મગજને અંતઃકરણના નિર્દેશ મળે છે અને તે કુશળ વકીલની જેમ પોતાના અસીલના લાભ માટે જાતજાતની રીતો શોધવાનું, સામગ્રી એકઠી કરવાનું અને સાધન બનાવવાનું શરૂ કરી દે છે. અંતઃકરણ એ છે જેમાં ભાવનાક્ષેત્ર આવેલું છે અને એમાં જ માન્યતાઓ, આસ્થાઓ અને આકાંક્ષાઓનું નિર્માણ થાય છે. તર્કો, તથ્યો, પ્રમાણો અને ઉદાહરણોના

આધારે વિચારો સરળતાથી બદલી શકાય છે, પરંતુ આસ્થાઓની વાત જુદી છે. તેમનાં મૂળ ખૂબ ઊંડાં હોય છે અને તે વિવશતામાં ચૂપ રહેવા છતાં બદલાતી નથી. અંદર ને અંદર પોતાનું કામ કરતી રહે છે અને મોકો મળતાં જ ઉછળી પડે છે. વાસ્તવમાં કોઈની આંતરિક આસ્થા નીતિનિયમો પર આધારિત ન હોય તો બહારથી તે ધર્મોપદેશકનું કામ કરતી રહેવા છતાં અંદરથી જ પૂર્ણ નાસ્તિક જેવો બની રહેશે અને ગુપ્ત રૂપે છળકપટ રચીને પોતાના અનેતિક સ્વાર્થોને પૂર્ણ કરતો રહેશે. આવી સ્થિતિમાં મગજ તેને પૂરેપૂરો સહકાર આપશે. કુટિલતાથી ભરેલા કુચકો રચવાની અને છળયુક્ત દુષ્કર્મો કરતા રહેવાની સુવિસ્તૃત ભૂમિકા બનાવીને ઊભી કરી દેશે.

આસ્થાઓ વ્યક્તિત્વના અતિ ઊંડા મર્મસ્થળમાં જામેલી હોય છે. ચેતનાની આ ભૂમિકાને અંતઃકરણ કહે છે. મનોવિજ્ઞાનની દષ્ટિએ આ અચેતનનો ઊંડો પડ છે. તર્કો મગજને પ્રભાવિત કરે છે. અંતઃકરણ તેમનાથી અપ્રભાવિત રહે છે. આ ક્ષેત્રને ખોદવા, સુધારવા, બદલવા અને વિકાસ કરવા માટે કંઈક વધુ ઉચ્ચ સ્તરની, આસ્થા વર્ગની વિચાર-પ્રક્રિયા જ કાર્ય કરે છે. આ સ્તરનું ચિંતન અધ્યાત્મ કહેવાય છે. એ માટે સામાન્ય જ્ઞાન પર્યાપ્ત હોતું નથી. તે માટે તત્ત્વજ્ઞાન તથા બ્રહ્મજ્ઞાનની આવશ્યકતા હોય છે. આ પ્રકારની દાર્શનિકતાને બ્રહ્મવિદ્યાનું નામ આપવામાં આવતું રહ્યું છે. આત્મવિજ્ઞાનનું, અધ્યાત્મનું કાર્યક્ષેત્ર આ જ છે.

આસ્થાઓનું પરિમાર્જન અને પરિષ્કાર કરનાર તત્ત્વજ્ઞાનને યોગ તથા તેમાં ફેરબદલ કરનાર સમર્થ ક્રિયાકલાપને, પ્રયંડ ઉપચારને તપ કહે છે. યોગને સિદ્ધાંત અને તપને વ્યવહાર કહી શકાય છે. બન્ને મળીને સમગ્ર અધ્યાત્મવિજ્ઞાન બને છે.

સામાન્ય દષ્ટિ અધ્યાત્મને ઉપેક્ષિત અને મહત્ત્વહીન માનતી રહે છે. આ તેની ભારે ભૂલ છે. આ તે ચાવી છે જેની મદદથી માનવી સત્તાની ધરિયાળના બધા પુર્ણો ફરતા હોય છે. આસ્થાઓને અનુરૂપ મગજ કામ કરે છે.

મગજના નિર્દેશ પર શરીર ચાલે છે. શરીરની પ્રવૃત્તિઓ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરે છે. આ પરિસ્થિતિઓ સગવડો અને વિપત્તિઓ બનીને સામે આવે છે. તથ્યોને સમજવામાં આવે તો એ નિર્ણય પર પહોંચવું પડશે કે ગૂંચવાયેલી પરિસ્થિતિઓને સુધારવા માટે મનુષ્યોની પ્રવૃત્તિઓ સજ્જનને શોભે તેવી હોવી જોઈએ. જ્યારે વિચારપદ્ધતિનો પરિષ્કાર અને દષ્ટિકોણનો ઉત્કર્ષ કરવામાં આવે તો જ આ શક્ય છે. આ કાર્ય વિચારો વડે વિચારોને કાપવાથી જ એક હદ સુધી પૂર્ણ થાય છે, પરંતુ સમગ્ર સમાધાન આસ્થાઓમાં ઉત્કૃષ્ટતાના તત્વો ભરી દેવાથી જ ચિરસ્થાયી બની શકે છે. ઉપરછલ્લા સ્તરના સુધારો સામયિક જ સિદ્ધ થાય છે અને થોડો અવસર મળતાં જ જૂની દુષ્ટતા ફરી પોતાનો પરિચય આપવા લાગે છે.

અંતઃકરણનું સ્તર ઊંચે ઉઠાવનાર વિજ્ઞાન 'અધ્યાત્મ' છે. પ્રાચીનકાળમાં તેની મદદથી જ આ દેશના નાગરિક દેવસંજ્ઞામાં પહોંચી ગયા હતા અને તેમાર્ગે પોતાના કાર્યક્ષેત્રને સ્વર્ગોપમ બનાવ્યું હતું. હવે અમને એ જ પ્રકારના ઉજ્જવળ ભવિષ્યની આકાંક્ષા ઊઠી છે. ફરીથી એ જ મહાન પરંપરાઓનું અનુકરણ કરવું પડશે, જેના આધારે આપણા મહાન પૂર્વજો પોતે શાંતિથી રહેતા હતા અને સમુન્નત બનતા હતા. સાથે જ પોતાના અનુભવોથી સમસ્ત સંસારને સુસંપન્ન અને સુસંસ્કારી બનાવવામાં મહાન યોગદાન આપતા હતા. અધ્યાત્મવિજ્ઞાનને અપનાવવામાં જ આજની વિપત્તિઓ અને સામાજિક પરંપરાઓનું ચિરસ્થાયી સમાધાન છે. તેની જ મદદથી ઉજ્જવળ ભવિષ્યના સુવાર્ણમય સતયુગના અવતરણનો, ભવ્ય સમાજના નિર્માણનો ઉદ્દેશ્ય પૂર્ણ થઈ શકે છે.

જોકે સમાજમાં ફેલાયેલી હાનિકારક બુરાઈઓને દૂર કરવા માટે કાયદો, અદાલત, પોલીસ, જેલ વગેરેના અનેક ઉપાયો કરવામાં આવી રહ્યાં છે. પરંતુ હાલત દિવસે-દિવસે બગડતી જ જાય છે. તેથી હવે માર્ગ

બદલવાની જરૂર છે. એ માટે આપણે આપણી ભાવનાઓ, માન્યતાઓ અને તર્કોને બદલે અંતઃકરણના અવાજ પર ધ્યાન આપવું પડશે. આપણે જ્યારે સ્વાર્થ અને પરમાર્થ તથા ભોગ અને ત્યાગનો સમન્વય કરીને પ્રવૃત્તિઓ અપનાવવા લાગીશું ત્યારે જ અત્યારની વિપત્તિઓથી છુટકારો મળી શકશે. એ જ અધ્યાત્મવાદી માર્ગ હશે.

ક્ર્ ક્ર્ ક્ર્

એક નિર્ભળ કુતરો તળાવ કિનારે
પાણી પીવા આવ્યો. પરંતુ
પાણીમાં બીજો કુતરો દેખાયો
(પડછાયો) તેથી ઉભો રહી ગયો.
ઘાગો સમય ઉભો રહ્યો, તરસ બહુ
વધી ગઈ તેથી થવું હશે તે થશે
એવું વિચારી હિંમત કરીને
પાણીમાં ધુસ્યો. ત્યાં તો પેલો
સામેવાળો કુતરો ગાયબ. પછી
પાણી ધરાઈને પીધું. કોઈ પાણ
પ્રકારનો ડર વાસ્તવમાં પોતાનો જ
પડછાયો છે. જ્યાં સુધી ગભરાયા
કરીએ ત્યાં સુધી તે ડરાવ્યા જ
કરશે. ડર છોડી કદમ ઉઠાવો પછી
ડર બર કશું જ રહેતું નથી. જે
પહેલાં લાગતો રહે છે.

સાચું અધ્યાત્મ છે શું ?

(શાંતિકુંજ પરિસરમાં ૩૦-૭-૭૨ના દિને પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે આપેલું પ્રવચન)

ગાયત્રીમંત્ર અમારી સાથે સાથે,
ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય
ધીમહિ ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ, ભાઈઓ! મનુષ્યને આ સાંસારિક જીવનની સફળતા માટે બે ચીજોની આવશ્યકતા છે, એક છે, શ્રમ અને બીજું છે જ્ઞાન. શ્રમ દ્વારા આપણે મહેનત કરીએ છીએ, મજૂરી કરીએ છીએ તથા આપણી આવશ્યકતાઓ પૂરી કરીને સંતોષ અનુભવીએ છીએ. બીજી ચીજ છે, જ્ઞાન. જ્ઞાનનો વિકાસ મનુષ્યના શ્રમ દ્વારા થાય છે, ત્યારબાદ મનુષ્યની ઉન્નતિ થાય છે. સાંસારિક જીવનમાં શ્રમ હોય અને જ્ઞાન ન હોય તો આપણી ભૌતિક પ્રગતિ, ભૌતિક સંપદા તુરંત બની જાય છે. મનુષ્ય પાસે જ્ઞાન હોય તો તે ઓન્નિનીયર બને છે, ડોક્ટર બને છે, કલાકાર બને છે. જ્ઞાન દ્વારા જ આપણો વિકાસ થાય છે. અને આપણા વિચારોમાં પરિવર્તન આવે છે. આથી આપણે સાંસારિક પ્રગતિ માટે શ્રમને વિકસાવવો જોઈએ. આપ ખેડૂતની જેમ, શ્રમિકની જેમ મહેનત કરીને ધન કમાઈ શકો છો. જાપાનમાં તમામ લોકો શ્રમનું મહત્ત્વ સમજે છે, શ્રમની જ પૂજા કરે છે.

શ્રમનો મહિમા

એકવાર સ્વામી રામતીર્થ જાપાન ગયા. એમણે વિચાર્યું કે આ જાપાન દેશ થોડાક જ સમયમાં આટલો બધો સંપત્તિવાન લક્ષ્મીવાન કેવી રીતે બની ગયો ? ભારતના લોકોએ હજારો વર્ષો સુધી લક્ષ્મીનું પૂજન કર્યું, લક્ષ્મી સ્તોત્રના પાઠ કર્યા, પરંતુ લક્ષ્મીવાન ન બની શક્યા, આનું શું કારણ છે ? આ જાણવા માટે સ્વામી રામતીર્થ જાપાન ગયા. જાપાન એશિયામાં સૌથી વધુ સંપત્તિવાન દેશ હતો. અમેરિકા તો પ્રથમ અને દ્વિતીય વિશ્વયુદ્ધ પછી સંપત્તિવાન બન્યો, પરંતુ પ્રથમ વિશ્વયુદ્ધ પહેલાં જાપાન એક જ દેશ એવો

હતો, જે સંપત્તિવાન હતો. જાપાન કેવી રીતે સંપત્તિવાન થયો તે જોવા તેઓ ગયા. ત્યાં તેઓ એક કારખાનામાં નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યા. એમણે જોયું કે એક બાજુ મશીનમાંથી તેલ ટપકી રહ્યું છે અને બીજી બાજુ શ્રમિકોના શરીરમાંથી પરસેવો નીતરી રહ્યો હતો. આ જોઈને તેઓ આભા બની ગયા અને સમજી ગયા કે આ જ કારણે જાપાનના લોકો સંપત્તિવાન બન્યા છે.

સન ૧૯૨૯ પહેલાંની વાત છે. ત્યાંના લોકો શ્રમને કારણે સમસ્ત દુનિયાની સંપત્તિ પોતાને ત્યાં ભેગી કરી લેવા ઈચ્છતા હતા. આપણને યાદ છે કે એ જમાનામાં જાપાનની સાયકલ ૨૨ રૂપિયામાં મળતી હતી. જાપાનથી તે લાવવામાં ભારતને ૧૦ રૂ. ખર્ચ થતું હતું. સમસ્ત દુનિયામાં એ એટલી બધી વેચાતી હતી, જેને કારણે જાપાન એશિયામાં સંપત્તિવાન બની ગયું. એ દિવસોમાં તેણે અમેરિકા પર પાગુ હુમલો કર્યો હતો. નાનકડો એ દેશ દુનિયામાં સૌથી વધુ શ્રીમંત-ભૌતિક દૃષ્ટિએ મહાન બનવા ઈચ્છતો હતો.

ભૌતિક ઉન્નતિ કેવી રીતે થઈ શકે ? તે દેવીની પૂજા, સંતોષી માતાના પૂજા-પાઠથી થઈ શકતી નથી. આ આધ્યાત્મિક વિષય છે. દેવતાનું કામ દોલત વહેંચવાનું નથી. દાન આપવાનું કામ શ્રમ-દેવતાનું છે. આપ રેલવે સ્ટેશન પર જઈને કહો કે મને રેલવે સ્ટેમ્પ આપો. અરે ! આપને એ પાગુ ખબર નથી કે કંઈ ચીજ ક્યાં મળે છે. આપને રેલવે સ્ટેમ્પ પોસ્ટ ઓફિસમાં મળશે. રેલવે સ્ટેશન પર તો આપને રેલવેમાં મુસાફરી કરવાની ટિકિટ મળશે.

સ્વામી રામતીર્થે જોયું કે શ્રમિક સવારના ૯ થી સાંજના ૪ વાગ્યા સુધી શ્રમ કરે છે. બાળકો, પત્ની અને ઘરના અન્ય સભ્યો પાગુ ત્યાં ૬ કલાક અચૂક શ્રમ કરે છે, જેને કારણે એ દેશ દોલતમંદ છે. આપ શ્રમ

કરશો, તો આપની ભૌતિક ઉન્નતિ થશે.

શિક્ષાગુ નહિ, જ્ઞાન

મિત્રો ! બીજી ચીજ છે, જ્ઞાન. એનો સંબંધ શિક્ષાગુ સાથે નથી. જ્ઞાનનો સંબંધ વિદ્યા સાથે છે, જેના દ્વારા મનુષ્યનો વિકાસ થાય છે, પ્રગતિ થાય છે. જ્ઞાન, જેને આપ શિક્ષાગુ કહો છો તેને અમે જાણકારી કહીએ છીએ. આપ રસ્તો બદલી નાંખો તો આપ પાણુ ધનવાન બની શકો છો. હજી આપને શ્રમ કરવાની ટેવ નથી, આપ શ્રમનો તિરસ્કાર કરો છો. આપણા આ દુર્ભાગી સમાજે શ્રમની અવહેલના કરી છે. જે માણસ શ્રમ કરે છે તેને આપણે ચમાર, ધોબી, મોચી કહીએ છીએ અને તેનો આપણે તિરસ્કાર કરીએ છીએ. આ દેશમાં જ્યાં સુધી શ્રમની અવહેલના થતી રહેશે ત્યાં સુધી તેનું ભવિષ્ય ઉજ્જવળ બની શકશે નહિ. મિત્રો, અમે શ્રમિક છીએ, ચોવીસ કલાક શ્રમ કરીએ છીએ. અમે શ્રમનું સન્માન કરીએ છીએ. અમારી દષ્ટિએ 'કામચોર', 'હરામખોર' એક ગાળ છે. તેથી જ આપ આનાથી બચવા અને ઉન્નતિ કરવા ઈચ્છતા હો તો આપે શ્રમ કરવો જોઈએ અને શ્રમ પ્રત્યે સન્માન જાગૃત કરવું જોઈએ. અમારો વિચાર એ જ છે કે ભારતના લોકો શ્રમ કરે અને સુખી રહે. આજે આપ આપની સંતતિને જુઓ, શ્રમના અભાવે તે શરાબી, માંસાહારી તથા વ્યભિચારી બની ગઈ છે, કારણ કે આપે ઢગલાબંધ સંપત્તિ એને માટે ભેગી કરી છે. એ મોજ-મસ્તીનું જીવન જીવે છે. આ રીતે તો આપનું સત્યાનાથ વળી જશે. આપે જેયું નથી કે રાજમહેલોનું શું થયું ? આપ શ્રમનું સન્માન કરશો તો આપનો વિકાસ થશે. આજે તો પંડિતજી, પુરોહિતજી જેવા હાથથી કાંઈ જ કામ ન કરનારાઓને સન્માન મળી રહ્યું છે. આપની દષ્ટિએ કામ ન કરનારને પંડિતજી, પુરોહિતજી, જગીરદારજી, સાહેબજી કહેવામાં આવે છે. આ એક ભૂલ છે, જેને સુધારવાની જરૂર છે.

મિત્રો ! આપે ધન પ્રાપ્ત કરવું હોય, ધનવાન બનવું હોય તો અમે આપને સાચી રીત બતાવી શકીએ છીએ. આપ શ્રમની શક્તિને વધારો. આ શક્તિ આપ ત્યારે જ વધારી શકશો જ્યારે આપ અમારી જેમ શ્રમનું સન્માન કરી શકશો. હાથ-પગથી મહેનત કરીને જ આપ પૈસા કમાયા હશો તો આપ

તેનો ઉપયોગ પાણુ સાચી રીતે કરી શકશો. આપની કમાણી જો દીકરો ખાઈ રહ્યો હોય તો તે અનેતિક કાર્ય છે, એ માંસ ખાવા બરાબર છે.

પ્રાચીનકાળમાં શ્રાધ્ધની પરંપરા હતી. આજે પાણુ એ કોઈ ને કોઈ રૂપે જીવિત છે. પહેલાંના જમાનામાં જ્યારે કોઈનું મૃત્યુ થતું હતું, તો પંચાયત બેસતી હતી અને એ નિર્ણય લેતી હતી કે, તેમનાં બાળકોનું ભરાણ-પોષણ મહેનત કરવાથી, શારીરિક શ્રમ કરવાથી થઈ શકશે કે નહિ ? જો તેઓ ઉંમરલાયક જાણાય, જો તે કમાતા હોય તો તેમના પિતાનું બધું ધન સમાજના કલ્યાણ માટે વાપરવામાં આવતું. તેનું જ નામ શ્રાધ્ધ હતું. જો તેઓની પાસે કાંઈ ન હોય, તો પંચાયત તે ધન બાળકોને આપી દેતી હતી. વાસ્તવમાં જો વ્યક્તિ શ્રમથી કમાય છે, તે જ સાચી રીતે ખર્ચ કરી શકે છે.

મિત્રો ! શારીરિક શ્રમથી જ આત્મવિકાસ તથા ભૌતિક પ્રગતિ શક્ય છે. ઘણીવાર લોકોને ફરિયાદ રહે છે કે શારીરિક શ્રમથી અમે થાકી જઈએ છીએ. બેટા ! એ જ વ્યક્તિ થાકે છે, જે શ્રમને નકામો સમજીને કરે છે. રમતવીરને ક્યારેય થાક લાગતો નથી, કારણ કે કામ કરતી વખતે તેનામાં ઉત્સાહ હોય છે. એટલે તેને થાક લાગતો નથી. કેદી થાકે છે, પરંતુ ખેડૂત થાકતો નથી. જે કામને પારકું માને છે, એ જ થાકે છે. અમે શારીરિક તથા માનસિક શ્રમ કર્યો છે. આજે જો આપ જોઈ રહ્યા છો, તે શ્રમનું ફળ છે. શ્રમ કરવાથી અમારામાં બમણો ઉત્સાહ પેદા થયો છે. અમારી માંસપેશીઓ, મગજ, શરીર સંપૂર્ણ સ્વસ્થ છે. પેન્શન મેળવનારા જલદી થાકી જાય છે, અસ્વસ્થ થઈ જાય છે. તેમની તબિયત બગડી જાય છે.

માણસે જન્મથી મૃત્યુ સુધી શ્રમિક થવું જોઈએ. રામપ્રસાદ વિસ્મિલને ફાંસી આપવાની હતી. તેઓ વીસ મિનિટ પહેલાં વ્યાયામ કરતા હતા. લોકોએ પૂછ્યું, કે આપને તો હવે ફાંસી આપવાની છે, આ શું કરો છો? તેમણે કહ્યું કે અમે જીવનભર મહેનત અને મજૂરી કરી છે. તેનો અભ્યાસ અમારે રોજ કરવાનો છે. અજગર પડ્યો રહે છે. આપ તો સસલા જેવા બનો અને દોડતા રહો. મહેનત કરવાથી જ લાભ થશે. તેમણે ચટાઈ ઉઠાવીને એક જગ્યાએ મૂકી દીધી અને કહ્યું કે જો બીજા કેદીઓ આવે તો તેઓ એમ ન કહે કે

કેવો ગંદો કેદી હતો. બધું કામ પુરું કર્યા પછી તેમણે ગીતા ઉપાડીને છાતીએ લગાડીને આ ગીત ગાતાં ગાતાં ચાલવા માંડ્યું, 'મેરા રંગ બસંતી ચોલા...' 'હું આત્મા છું, આત્મા જ રહીશ. બદલી નાંખીશ આ જૂનું વસ્ત્ર'

રોજિંદા જીવનની સિદ્ધિ

મિત્રો ! જે આપે ભૌતિક જીવનમાં તથા આધ્યાત્મિક જીવનમાં સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું હશે તો શ્રમ અને જ્ઞાન પ્રત્યે સન્માન હોવું જોઈએ. જે શ્રમ પ્રત્યે આપને માન હોય તો જેજે કે શું ચમત્કાર થાય છે. આપ શ્રમ કરશો તો લાંબુ જીવશો, તેના માટે ખોરાકની જરૂર છે, અમુક ચીજની જરૂર છે, તેની સાથે જ સૌથી વધારે આવશ્યક છે, મનુષ્યની મહેનત યાને શ્રમ! તેના વિના મનુષ્યને દીર્ઘજીવન પ્રાપ્ત કરવું સંભવ નથી. એશિયામાં એક રાજા છે. ત્યાંના લોકો સૌ વર્ષોથી ઓછું જીવતા જ નથી. એક માણસ હમણાં એકસો સાઠ વર્ષે મર્યો, તેણે સો વર્ષની ઉંમરે પાણી લગ્ન કર્યા હતાં, તેનાં સાઠથી વધારે બાળકો હતા. આ લાંબુ આયુષ્ય કેવી રીતે મળ્યું? એ ખાન-પાનથી થયું હતું. એ પાણી ઠીક છે. એ સંયમથી શક્ય બનતું હતું, એ પાણી ઠીક છે. પરંતુ એક બાબત તેનાથી પાણી આગળની છે અને તેનું નામ છે શ્રમ. તેના વિના અર્થાત્ મહેનત કર્યા વિના આપ દીર્ઘજીવન પ્રાપ્ત કરી શકો નહિ. વધારે ખોરાક લેવો એ જ પૂરતું નથી. જે આપ મહેનત નહિ કરો તો આપનું પેટ વધતું જશે, ચરબી વધતી જશે અને આપ મૃત્યુ પામશો. બેટા, આ ભૌતિકતાની વાત નથી, આ આધ્યાત્મિકતાનું શિક્ષણ છે, જેના વિના આપને ભૌતિક લાભ મળી શકે નહિ.

મિત્રો ! એક બીજી ચીજ છે, જેનું નામ શિક્ષણ છે. તેના વિના માનવીય વિકાસ શક્ય નથી. અમે યુરોપ ગયા હતા અને ત્યાં જોઈને આવ્યા. બિચારા ગરીબ લોકો, જે કોઈપણ રીતે પોતાનું પેટ ભરે છે, તેઓ પાણી એમ વિચારે છે કે અમારા શિક્ષણનો વિકાસ થવો જોઈએ. કેવળ શરીરના વિકાસથી જ બધું શક્ય નથી. તેમના મતે મનુષ્યના શારીરિક વિકાસની સાથે-સાથે માનસિક વિકાસ પણ જરૂરી છે. માનસિક વિકાસ વિના આપણે સાંસારિક જીવનમાં પ્રગતિ કરી શકીએ નહિ. તેઓ સાત કલાક શ્રમ કરે છે, પરંતુ બે

કલાક રાત્રિશાળામાં ભાગ લે છે, આપ તો પત્તાં રમવામાં બરબાદ કરી નાંખો છો. જે મિકેનિક હોય છે, તે પોતાના વિભાગના લોકો પાસેથી જાણકારી મેળવતો આગળ વધીને બી.ઈ. એમ.ઈ. થઈ જાય છે. નાનો-શો અમિક તેના ક્ષેત્રમાં એન્જિનિયર બની જાય છે. તેના ક્ષેત્રમાં નામ અને ખ્યાતિ પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્વામી વિવેકાનંદ અમેરિકા ગયા હતા, તે વખતે ત્યાંની જનતાને તેઓ વેદાંતનું શિક્ષણ આપવા લાગ્યા, તો તેઓએ એક પ્રશ્ન કર્યો કે શું આપે ભારતમાં આ શિક્ષણ પૂરું કરી લીધું? થોડી વાર તેઓ મૌન રહ્યા, પછી તેમણે કહ્યું કે આપ લોકોએ મેટ્રિક પાસ કરી લીધી છે. આપ લોકોએ પહેલી ચીજ શરીરબળ પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. આપે શ્રમ કરીને સંપત્તિ પણ મેળવી લીધી છે, જે આધ્યાત્મિકતાનું પ્રથમ ચરણ છે. આગળ હવે આપને વેદાંતની જરૂર છે. આ કારણે અમે અહીં આવ્યા છીએ. તેમણે કહ્યું કે ભારતમાં આ સ્થિતિ આવી નથી. ત્યાંના લોકોને અમે કર્મયોગ શીખવીએ છીએ. તેઓને અમે જાગૃતીએ છીએ કે આપ મહેનત કરો અને રોટી કમાવવાનું શીખો. આપે તમોગુણને પાર કરી લીધો અર્થાત્ આપ હવે જડ પ્રકૃતિના નથી રહ્યા. આપે પરિશ્રમ કરવાનું શીખી લીધું છે. ભારતમાં એવું છે કે પિતા પચાસ વર્ષના થઈ ગયા અને પુત્ર બાવીસ વર્ષનો થઈ ગયો અને નોકરી કરવા માંડ્યો, તો તેને પોતાને કામ કરવાનું ઠીક નહિ લાગે, આ કામચોરી-હરામખોરી છે. જે આપને ત્યાં નથી. માટે આપને વેદાંતનું શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે.

અમારું જીવન એક દષ્ટાંત

મિત્રો ! આપ ભજન નહિ, કામ કરો. ભજન તો એક કલાક થાય છે. બેટા! અમારું સિનેમા રાત્રે એક વાગ્યાથી શરૂ થઈ જાય છે. અમે ભજન પાણી કરીએ છીએ અને સોળ કલાક મહેનત પાણી કરીએ છીએ. આપ શ્રમ નહિ કરો, તો આપને હું નકામા, હરામખોર કહીશ અને તેનાથી વધારે જાણ પાણી આપીશ. જે મહેનત નથી કરતા, તેઓને હું ધૂગાની દષ્ટિએ જોઉં છું. બેટા ! અમારું સિનેમા રાત્રે એક વાગ્યાથી સવારે સાત વાગ્યા સુધી ચાલે છે. સાત વાગ્યાથી નવ વાગ્યા સુધી 'ઈંટરવલ' હોય છે. ત્યારબાદ જ્યાં સુધી આપને ધ્યાન ન કરાવી દઈએ ત્યાં

સુધી વિશ્રામ નથી કરતાં. અમે એક શ્રમિક છીએ. શ્રમિકની દષ્ટિએ અમારી ઉંમર સત્તર વર્ષની છે, આમ તો અમારી ઉંમર સિત્તર વર્ષની છે. 'સેવન્ટિન' અને 'સેવન્ટી'માં કોઈ ફર્ક નથી. સાધારણ રીતે દાંત ન હોય તો જીભથી આ પ્રકારની ભૂલ થઈ જાય છે, પાણુ શરીર અને મનથી અમે 'સેવન્ટીન'ના છીએ પરિશ્રમ અમારે માટે એક યોગાભ્યાસ છે, પ્રગતિ ઈચ્છનાર દરેક મનુષ્ય માટે આ જરૂરી છે.

મિત્રો ! શારીરિક શ્રમની સાથે જ માનસિક શ્રમ પાણુ જરૂરી છે. અમેરિકામાં ઘાણી સ્કૂલો છે, પરંતુ સ્કૂલોમાં એવા વિદ્યાર્થીઓ વધારે છે, જે શનિવાર અને રવિવારે ક્લાસ ભરે છે અને પોતાની પ્રગતિ કરે છે. આ કારણે એમની ઉન્નતિનો રસ્તો ખૂલી જાય છે. પાંચ દિવસ મહેનત-મજૂરી કરીને પેટ ભરે છે અને બે દિવસ રજા હોય છે, તો તેના આધારે તેમનો વિકાસ થતો જાય છે. જ્યાં સુધી તેમની આંખોમાં ઝાંખપ ન આવે ત્યાં સુધી તેઓ પોતાનું ભાણુતર અને આત્મવિકાસનું કાર્ય રોકતા નથી.

મિત્રો ! હું એ જાણાવી રહ્યો હતો કે આપના દેવતાઓ તો અનેક છે, પરંતુ એમાંથી બે દેવતાઓ શ્રમ અને જ્ઞાન મુખ્ય છે. જે આપ તેઓની પૂજા-ઉપાસના કરી શકશો, તો આપને ભૌતિકતાની બધી ઉપલબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થશે. આપ શેખચલ્લીની જેમ ઊડો નહિ, પરંતુ આધ્યાત્મિકતાના સાચા સ્વરૂપને સમજવાનો પ્રયાસ કરો ત્યારે વાસ્તવિક શ્રમના લાભ અને સત્પરિણામો આપને પ્રાપ્ત થશે. આપ ધન ઈચ્છો છો? તો આપ તે મેળવી શકો છો. અમને સ્વર્ગની કોઈ ઈચ્છા નથી, અમે પંડિતો પાસે સાંભળ્યું છે કે એક સ્વર્ગ છે, જે વાત ખૂબ વિચિત્ર છે. ત્યાં મોટાં મોટાં ઝાડ છે, ઈન્દ્રની અખસરાઓ નૃત્ય કરતી રહે છે. માણસના વિચાર વાસ્તવમાં જનવર જેવા છે.

બાંતિઓમાંથી નીકળો, વાસ્તવિકતાને જાણો

આપ હિંદુ હો કે મુસલમાન, આપના સ્વર્ગ કે જન્નતમાં બે જ ચીજો રાખેલી છે, શરાબ અને સુંદરીઓ. જન્નતમાં શરાબ અને મદ્ય રાખેલ છે. સુંદરીઓ અને ગુલામો છે. અરે! આપને પાણી પીવાની થી જરૂર ? આપ શરાબ પીઓ. ત્યાં અનેક સુંદરીઓ રહે છે અનેક ગુલામો છે જે આપની સેવા

કરશે- આપના ચંપલ ઉતારશે, પાણી પાશે, શરાબ પાશે, આપનાં કપડાં સાફ કરશે - સ્વર્ગની ઈચ્છા રાખનાર કામચોર, હરામખોર, વ્યભિચારી, હલકા લોકો એવું જ માને છે કે આ ચીજો જન્નતમાં મળશે અને આ સ્વપ્નમાં તેઓ રાચેલા રહે છે. આજના સંતો પર અમને ગુસ્સો આવે છે તેમને અહીં પાણુ એકાદશીના દિવસે ઉપવાસ અને ત્યાં સ્વર્ગમાં પાણુ એકાદશીનું વ્રત રાખશે અને કહેશે કે કલ્પવૃક્ષ ક્યાં છે -મેવા અને ફળ જોઈએ. સાવ નકામા, માત્ર સ્વર્ગની ઈચ્છા રાખે છે.

મિત્રો ! અમે આપના વાસ્તવિકતાનો પરિચય કરાવવા ઈચ્છીએ છીએ. જે આપને સાંસારિકતા પ્રત્યે લગાવ હોય તથા શરીરને નીરોગી અને પ્રસન્ન રાખવા ઈચ્છતા હો તો મહેનત કરો, શ્રમ કરો. સમજાણની પૂજા કરશો તો પાણુ બધી ચીજો મળી જશે. આપની ઈચ્છા પૂરી થઈ જશે. આપની તૃષ્ણા પૂરી થઈ જશે. તૃષ્ણાનું શું છે ? આપે પુત્રના લગ્નમાં પચાસ હજાર રૂપિયાનું ખર્ચ કર્યું, શા માટે ? એનું આપને વ્યાજ મળત. આ તો આપને ખોટ ગઈ. હા સાહેબ, ખર્ચ તો થઈ ગયું. બીજાને દેખાડવા માટે, રોક જમાવવા માટે, સિક્કો પાડવા માટે આમ કર્યું. આને જ તૃષ્ણા કહે છે. એક બાજુ આપણા મગજ પર ભૂત સવાર રહે છે, તેનું નામ 'અહમ્' છે. તેનું આપણે પ્રદર્શન કરીએ છીએ. મોટરમાં બેસીને બાદશાહની જેમ જઈએ છીએ. આ અહમ્ છે, જે સમાજને દેખાડવામાં આવે છે. આ અહમ્ જ પિશાચ છે, રાક્ષસ છે. આપણું બધી જ રીતે નુકસાન કરે છે. તેને પોષવા કોણ જાણે આપણે કેટલો આડંબર કરીએ છીએ. અહમ્, વાસના અને તૃષ્ણા જ મનુષ્યને પતનની તરફ લઈ જાય છે.

આપણી જીભમાં સ્વાદ છે. પરંતુ તેના માટે ખોરાક જોઈએ. પેટ ભરવા માટે રોટલી-શાક જોઈએ, અમુક-અમુક ચીજ જોઈએ. આ પૂર્ણ કરવા માટે મનુષ્યએ શ્રમ કરવો પડે છે. શ્રમ તથા બુદ્ધિને આધારે સાધન ભેગાં કરીએ છીએ. જે આપને ભૌતિક ચીજોની જ લાલસા હોય તો આપે આધ્યાત્મિકતા તરફ ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી. ભૌતિકતા માટે જ શ્રમ કરો.

મિત્રો ! શં કરવું ? આ દેવી-દેવતાઓ હત્યારા છે.

ચૂંકેલ છે, જેઓ બકરા ખાય છે અને મનોકામના પૂર્ણ કરે છે. આપની સમસ્યા બિલકુલ ભૌતિકવાદી છે. અધ્યાત્મવાદ સાથે આપનો કોઈ સંબંધ નથી. આપની ધોર ખોદાઈ ચૂકી છે. હવે અમારી ખોદાવાની છે. પછી અધ્યાત્મની ધોર ખોદાવવાની છે. અરે, આપણે એક નાવમાં બેઠા છીએ. આપ મરશો તો અમે પણ મરીશું. લોભી ગુરુ-લાલચુ ચેલો બંને મરશે.

એક મૌલવી સાહેબ હતા. એમને એક ચેલો હતો. ચેલાને સમજાવીને મૌલવી સાહેબ મક્કા-મદીના હજ કરવા ગયા. આ બાજુ ચેલાએ પોતાની કરામત દેખાડવી શરૂ કરી દીધી. તેને જે કાંઈ પણ ઈચ્છા થતી, તે ખાતો અને પોતાની પાસે રાખી લેતો. આ દરમિયાન તે ચેલો ખૂબ ખાઈ-પીને તગડો થઈ ગયો હતો.

ચેલાએ વિચાર્યું, જ્યારે મૌલવી સાહેબ આવી જશે, તો મારું શું ચાલશે અને મને કોણ પૂછશે ? તે ચાલ રમ્યો અને ગામના દરેક મુસલમાનને ઘેર ગયો અને સ્ત્રીઓ, બાળકો, વૃદ્ધો દરેકને એક જ વાત કહતો રહ્યો કે મૌલવી સાહેબ મક્કા-મદીનાથી આવવાના છે. તેઓ ખૂબ મોટા સિદ્ધ પુરુષ થઈને આવી રહ્યા છે. જે લોકો જે કાંઈ કહેશે તે તેઓ કરી આપશે, તેને લાભ મળશે. તેઓ ખૂબ ચમત્કારી બનીને આવી રહ્યા છે. ૨૯મી તારીખે મૌલવી સાહેબ આવી ગયા. ભીડ જમવા માંડી. ચેલાએ કહ્યું, આપ જાગતા નથી, મૌલવી સાહેબની દાઢીમાં ચમત્કાર છે. પહેલો વાળ સંપૂર્ણ ચમત્કારિક છે. બીજે, ત્રીજે ક્રમશઃ ૨૦ ટકા, ૧૫ ટકા લાભ આપશે. પછી તો હલ્લો મચી ગયો. પહેલા વાળ માટે ભીડ જમી ગઈ.

૨૯મી તારીખે સૌએ પોતપોતાના કારોબાર બંધ કર્યા અને પહોંચી ગયા મૌલવી સાહેબ પાસે. સૌએ તેમને માળા પહેરાવી. મૌલવી સાહેબ પ્રસન્ન હતા. તેઓ બેઠા પણ ન હતા ને અરે ભાઈ ! જરા થોભો, આ શું કરી રહ્યા છો ? કોઈ માન્યું નહિ અને તેમની દાઢી અને માથાના બધા વાળ ઉખેડી નાખ્યા. હવે, મૌલવી સાહેબે વિચાર્યું કે મારા બધા જ વાળ ઉખેડી ગયા. હવે હું ઘરે જઈશ તો ઘરવાળી રહેવા નહિ દે. આથી અહીંથી ભાગી જવું જ સારું છે. મૌલવી સાહેબ ચાલ્યા ગયા. ચેલાને હાથ થઈ ગઈ.

અસલી અધ્યાત્મ સમજો

મિત્રો ! હું શું કહી રહ્યો હતો ? મનોકામનાની વાત, સિદ્ધિઓની વાત કરી રહ્યો હતો. જે તેનું નામ અધ્યાત્મ છે, ગાયત્રી છે, અનુષ્ઠાન છે, તો હું આપને ખૂબ નમ્ર શબ્દોમાં કહું છું કે તેનાથી આપને કોઈ ફાયદો થવાનો નથી. આપને મહાત્મા પાસે જવાથી, આસપાસ આંટા મારવાથી કશું મળવાનું નથી. આપ બે જ દેવતાઓ-શ્રમ અને શિક્ષણની, જ્ઞાનની પૂજા કરો અને આપનું જીવન મહાન બનાવો. આ એક અધ્યાય આજે સમાપ્ત થયો. આના આધારે પણ આપ ભૌતિક જીવનમાં સુખ અને આનંદ મેળવી શકો છો.

મિત્રો! એક બીજો રસ્તો છે, જેને આપણે અધ્યાત્મ કહીએ છીએ. અધ્યાત્મ એ ચીજ છે, જે ભૌતિક શરીરની અંદર નિવાસ કરે છે. જેના દ્વારા મનુષ્યને સિદ્ધિઓ મળે છે. ભૌતિક શક્તિ અને આધ્યાત્મિક શક્તિને જ્યારે આપણે ભેગી કરીએ, ત્યારે આપણને એક નવી ચીજ મળે છે, જેને આપણે 'વિભૂતિઓ' કહીએ છીએ. વિભૂતિઓ એ છે, જે આપણને દેખાતી નથી. આપણી નસોમાં - નાડીઓમાં જે શક્તિ છે, તેને આપણે બતાવી શકતા નથી. આપણે નસ બતાવી શકીએ, પણ તેની શક્તિ નહિ, ના ભાઈ ! અમે તો એ શક્તિ જોવા માંગીએ છીએ, જેનાથી આપ કોઈને ધક્કો મારો છો અને પાડી દો છો. ભાઈ, આપણે આપણી ચેતનાને પણ બતાવી શકતા નથી. તે પણ તેવા જ પ્રકારની ચીજ છે. બ્રહ્માંડમાં જે જે ચીજો વિદ્યમાન છે, તે બધી જ ચીજો આપણા શરીરમાં પણ વિદ્યમાન છે. એટલું જ નહિ, આપણી અંદર દિવ્ય શક્તિ પણ વિદ્યમાન છે.

દિવ્ય શક્તિ કોને કહે છે ? તે દેવી-દેવતાઓની શક્તિ છે, જે આપણા અંગેઅંગમાં વિદ્યમાન છે. એ સિવાય આપણી ભીતર 'સુપ્રિમ પાવર' અર્થાત્ પરમાત્મા વિદ્યમાન છે. પરમાત્મા શું છે ? તે આસ્થા છે, સંવેદના છે. આપણે આપણી ચેતનાને આસ્થા અને સંવેદના સાથે જોડી દઈએ તો આપણે તમામ આનંદ મેળવી શકીએ. આપણી અંદર 'શિવોહ્મ'ની ભાવના જાગી શકે, જે ચેતનાને સુપ્રિમ પાવર સાથે જોડી દઈએ, તો મનુષ્ય ખૂબ વધારે સુખ અને આનંદનો અનુભવ કરી શકે.

મિત્રો ! આની સાથોસાથ આપણા શરીરના દરેક અંગના બે રૂપ છે. એક છે ભૌતિક રૂપ આંખોનું, જેના દ્વારા આપણે બાહ્ય ચીજોને જોઈ શકીએ છીએ. આંખોના આધ્યાત્મિક રૂપને આપણે આજ્ઞાચક કહીએ છીએ, દિવ્ય દષ્ટિ કહીએ છીએ, જેના દ્વારા દૂરની ચીજો, ભૂત, વર્તમાન, ભવિષ્યની ચીજો જોઈ શકીએ છીએ. આને આપણે માર્ઠકોસ્કોપથી પણ જોઈ શકતા નથી. આ વસ્તુનું સૂક્ષ્મ રૂપ છે. તે ટેલિફોન તથા ટેલિવિઝન જેવું છે. સંજયે પોતાની દિવ્ય દષ્ટિથી મહાભારતનાં તમામ દશ્યો જોયાં હતા અને ધૃતરાષ્ટ્રને પૂરેપૂરાં કહી સંભળાવ્યાં હતાં. આ દિવ્ય દષ્ટિ શું હતી ? મિત્રો ! આપણી ભીતર અનેક ચીજો ભરી પડેલી છે. એટલી બધી કે આપણે તેનું વર્ણન પણ કરી શકતા નથી. જે આપણે આપણી સમજ તથા શ્રમથી સારી રીતે કામ કરીએ તો તે ભીતરી ટેલિવિઝનથી આપણે તે તમામ ચીજો પ્રાપ્ત કરી શકીએ. આપણી ભીતર અતિન્દ્રિય ક્ષમતાઓ ભરેલી પડી છે. જે આપણે તેને જગાડીએ તો તમામ ભૌતિક ઉપલબ્ધિઓ પ્રાપ્ત કરી શકીએ.

જીવો બ્રહ્મૈવ નાપર :

મિત્રો ! જેમાં આધ્યાત્મિક શક્તિ ભરેલી પડી છે તે ચેતનાને આપણે સમજાવવા માધ્યમથી, શિક્ષણના માધ્યમથી, જ્ઞાનના માધ્યમથી જગાડી શકીએ અને લાભ મેળવી શકીએ તે વખતે આપણે મહાત્મા, સિદ્ધ પુરુષ, દેવાત્મા બની જઈએ છીએ. આપણે પરમાત્મા પણ બની શકીએ. પરમાત્મા પણ મનુષ્ય છે. તે મનુષ્યનું નિર્મળ સ્વરૂપ છે, બ્રહ્મ અલગ છે, જેનું સ્વરૂપ આપણે જોયું નથી, પરંતુ જેના ચોવીસ અવતાર થયા છે, તેમાંથી મોટા ભાગના મનુષ્યના સ્વરૂપમાં થયા છે. પરશુરામજી ત્રણ કળાના, રામચંદ્રજી બાર કળાના અને શ્રીકૃષ્ણજી સોળ કળાના અવતાર હતા. આ બધા કળાના મનુષ્ય હતા. ત્રણ કળાનો અર્થ શું થાય? મનુષ્ય કરતાં ત્રણ ગણી અધિક શક્તિ ધરાવતી વ્યક્તિ. આપણે બધા એક કળાના ભગવાન છીએ. અવતાર છીએ. આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરવા માટે આપણે આપણી ચેતનાને પુષ્ટ કરવી જોઈએ. આપણે એ

સમજવું જોઈએ કે એક દુનિયા એ છે, જે આપણી બહાર છે. એક દુનિયા એ છે, જે આપણી ભીતર એટલે કે 'એટમ'ની અંદર છે. તેને અધ્યાત્મ દ્વારા જ જાગી શકાય.

મિત્રો ! અમારે હવે એ જાગાવવું છે કે અંતરમાં જે તાકાત છે, તેને કેવી રીતે જગાડી શકાય. અંતરંગ જીવનમાં એક અનોખી અને શક્તિશાળી દુનિયા છે. તેમાં આપણી અંતઃચેતનાનો પ્રવેશ કેવી રીતે કરી શકાય, એ જાગાવવું છે. તેનો વિકાસ કેવી રીતે કરી શકાય, એ જાગાવવું છે. અધ્યાત્મથી ભૌતિક લાભ મળી શકે છે ? હા, બેટા ! એનાથી ભૌતિક લાભ મળી શકે છે. એનાથી આપણે સિદ્ધિઓ મેળવી શકીએ છીએ. સોના વડે કપડાં ખરીદી શકીએ છીએ, મકાન ખરીદી શકીએ છીએ, વિભૂતિઓ દ્વારા જ આધ્યાત્મિક સફળતા મળે છે.

આપણે આપણા અંતરના સામર્થ્યનો કેવી રીતે વિકાસ સાધી શકીએ, વિભૂતિઓ અને સિદ્ધિઓ કેવી રીતે મેળવી શકીએ, એ આવતીકાલથી અમે આપને જાગાવવાનો પ્રયાસ કરીશું. આજે તો અમે આપને ભૌતિક જીવનનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં સમય આપી દીધો હવે જ્યારે સમય મળશે ત્યારે આપની સાથે અધ્યાત્મની વિશદ ચર્ચા કરીશું અને જાગાવીશું કે બ્રહ્મવચ્ચેસની ઉપાસના-સાધનાનું, અધ્યાત્મનું જે શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે, તેનો હેતુ શો છે ? તેનો પ્રયોગ શેમાં કરી શકાય ? તેના સિદ્ધાંત જાગાવવાની સાથે-સાથે એ પણ જાગાવવાનો પ્રયાસ કરીશું કે અહીં જે ક્રિયાઓ અમે શીખવાડી છે, તેમાં આપ કેવી રીતે સફળ અને પારંગત થઈ શકો ? તેમાં આપે શું શું કરવાનું છે ? આજથી અમારો ઉદ્દેશ્ય એ વિષય સમજાવવાનો છે. આજથી અમે અમારી વ્યાખ્યાનમાળા શરૂ કરીએ છીએ. આધ્યાત્મિકતાનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ આપને ન સમજાય ત્યાં સુધી અમારો આ કાર્યક્રમ ચાલુ રહેશે, જેથી આપ આધ્યાત્મિકતાનું સાચું સ્વરૂપ પિછાણી શકો અને એ માર્ગ પર ચાલવાનો પ્રયાસ કરી શકો. આજની વાત સમાપ્ત. ॥ ૐ જ્ઞાંતિ ॥

અમે એક દિવસ ગુરુદેવને પૂછ્યું કે દેવી-દેવતા વિભિન્ન છે. એક કુટુંબમાં ચાર-પાંચ સભ્ય હોય છે, તો પાણી ઝઘડો થઈ જાય છે, તો તેત્રીસ કરોડ દેવતા એકસાથે કેવી રીતે રહે છે ? ગુરુદેવ હસ્યા, પછી કહ્યું, બેટા ! ઈશ્વર એક છે, જેટલા દેવતા છે તેમની શક્તિ પ્રત્યેક વ્યક્તિની અંદર છે. અંદરના જે દેવતાને ભજે છે તે જ દેવતા તેને ફળ આપે છે. જુદા-જુદા નામોથી અલગ-અલગ રૂપોમાં દેવી-દેવતાઓની મૂર્તિ-તસવીર જોવા મળે છે. વાસ્તવમાં તેના દર્શનને સમજવું પડશે.

આજે વ્યક્તિ હનુમાનજીની આરતી ઉતારે છે. અને ચાલીસાનો પાઠ કરે છે. માળા પહેરાવે છે, પરંતુ હનુમાનજીના સિદ્ધાંતોને માનતો નથી, પછી તેનો લાભ કેવી રીતે મળી શકે? સમર્થ ગુરુ રામદાસ જે મહારાષ્ટ્રના એક પ્રસિદ્ધ સંત થયા છે, તેમણે હનુમાનજીની પૂજા કરી હતી. સાતસો હનુમાન મંદિર બનાવ્યા હતા, જેમાં વ્યાયામશાળાઓ ચલાવી હતી. શિવાજી એક મરાઠાનું બાળક હતું. તેને છત્રપતિ વીર શિવાજીના રૂપમાં આગળ લાવવાનું શ્રેય સમર્થગુરુ રામદાસને જાય છે.

હનુમાનજીની ભક્તિ કરવાનો અર્થ એ છે કે હનુમાનજીના આદર્શોને જીવનમાં ઉતારવા જોઈએ. ભગવાન રામ પ્રત્યે હનુમાનજીની સમર્પણ ભાવનાને જાગવી જોઈએ “રામ કાજ કીન્હે બિના, મોહિ કહાં વિશ્રામ” આપણી અંદર આ પ્રકારના સંકલ્પથી ભરેલું સમર્પણ હોવું જોઈએ. ભગવાન રામનો આદેશ મળ્યો તો સૌ યોજન સમુદ્ર ઓળંગીને લંકા ગયા અને સીતા માતાની શોધ કરી. લંકામાં આગ લગાડી. પર્વત ઉપાડીને સંજીવની લૂટી લઈ આવ્યા. હનુમાનજીએ તેમના ઈષ્ટની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું. જે હનુમાનજીના સાચા ભક્ત બનવા માગતા હો તો આપણે પાણી ભગવાનની આ દુનિયાને સુંદર, સુરમ્ય અને

સુવ્યવસ્થિત બનાવવા માટે સામાજિક કુરીતોને દૂર કરવા માટે તથા વ્યક્તિગત દુષ્પ્રવૃત્તિઓ અને ખોટા વ્યસનોને દૂર કરવા માટે પોતાના સમયનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ. હનુમાનજીની જેમ અસુરતા અને નિકૃષ્ટતાની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ કરવો જોઈએ. આજે ગુટખા, બીડી, સિગારેટ, તમાકુ, દારૂ વગેરે રાક્ષસોએ સમાજને પોતાના યમપાથમાં બાંધી રાખ્યો છે. કેન્સર જેવી પ્રાણહાતક બીમારીઓનો પ્રભાવ વધી રહ્યો છે. દરેક વ્યક્તિને આ ખરાબ ટેવોથી દૂર રહેવાની પ્રેરણા આપવાની છે.

ભગવાન શ્રીરામની ભક્તિનું દર્શન પાણી સમજવું જોઈએ. આજે બધી જગ્યાએ રામાયણનો પાઠ કરવામાં આવે છે. રામાયણના અખંડ પાઠ થાય છે, પરંતુ રામાયણના આદર્શોને જીવનમાં ઉતારવાની વાત માનતા નથી, પછી ભગવાન રામની કૃપા કેવી રીતે વરસશે ? ભગવાન રામનો જન્મ અસુરતાના વિનાશ અને સજ્જનોને સંરક્ષણ આપવા માટે થયો હતો. તુલસીદાસજીએ લખ્યું છે -

અસુર માર થાપહિં સુરન્હ, રાખેહિં નિજ શ્રુતિ સેતુ ।

જગ વિસ્તારહિં વિશદ યથ, રામ જન્મ કર હેતુ ॥
અસુરતાની વિરુદ્ધ સંઘર્ષ કરવો એજ રામનો આદર્શ છે. આ આદર્શને પોતાના જીવનમાં ઉતારવો એ જ તેમની ઉપાસના છે. ભગવાન રામ જીવનભર અસુરતા સાથે લડતા રહ્યા. તાડકા, સુબાહુ, મારીચ નામના રાક્ષસો યજ્ઞોમાં વિધન નાખતા રહ્યા. ભગવાન રામે એમને માર્યા. રાવણ વિલાસિતાનું પ્રતીક હતો. ઓળે સોનાની લંકા બનાવી રાખી હતી અને વિલાસી જીવન જીવતો હતો. પોતાના અહંકારને પોષતો હતો. કુંભકર્ણ આળસનું પ્રતીક અને શૂર્પણખા ફેશનનું પ્રતીક હતી. આજે સમાજમાં જે

ફેશનબાજી, ભાષાવાદ, પ્રાંતવાદ અને દહેજ જેવી કુરીતિઓ સમાજને ખોખલું અને કમજોર બનાવવામાં કાર્યરત છે. આપણે જ્યારે બુરાઈઓ સાથે લડવા માટે તૈયાર થઈએ તો જ સાચા રામભક્ત કહેવાડાવી શકીએ. ભગવાન રામની મૂર્તિ પર ફૂલ ચઢાવવાથી કે ધૂપ-દીપ કરવાથી ભગવાન ખુશ થવાના નથી, તેઓ સારી રીતે સમજે છે કે આ કહેવાતો ભક્ત અમારો ભક્ત નથી, ખુશામતી છે, જે અમને ઠગવા માટે આવ્યો છે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત હોવાનો સ્વાંગ તો ઘાણા રચે છે, પરંતુ વાસ્તવમાં શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશને, જે ગીતાના રૂપમાં સર્વત્ર ઉપલબ્ધ છે, જીવનમાં ઉતારનારા વિરલા જ હશે.

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ધર્મની સ્થાપના અને અધર્મના વિનાશ માટે અવતાર લીધો. ધર્મ એટલે સંપ્રદાય નહિ. ધર્મનો અર્થ કર્તવ્યપાલન થાય છે. માનવતા, ઈન્સાનિયત, નેક કાર્યો ધર્મ છે. સમાજને ખરાબ ચિંતનથી બચાવવું અને સદ્ચિંતન ફેલાવવું તે આજનો યુગધર્મ છે. મનુષ્યની દરેક ઈન્દ્રિયનો ધર્મ છે. હાથનો ધર્મ છે સત્કર્મો કરવાં, સેવા, પરોપકાર કરવાં. મુખનો ધર્મ પ્રિયવચન અને સત્પરામર્થ છે. શકુની બનીને વિનાશનું માર્ગદર્શન કરવું તે ધર્મ નથી. આંખનો ધર્મ પ્રાણીમાત્રમાં જગતનિયંતાની પાવન છવિ નિહારવાનો છે. બીજાની સારી વાતો સાંભળવી, અમૃતવચનો સાંભળવા એ કાનનો ધર્મ છે. આજનો યુગધર્મ છે. નાનું કુટુંબ, વૃક્ષારોપણ, પર્યાવરણ, સંરક્ષણ, જીવદયા. કુટુંબ, સમાજ અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યેના આપણા કર્તવ્યો પૂર્ણ કરીએ. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કે તું લડ, જ્યાં સુધી સો કૌરવોને મારીશ નહીં ત્યાં સુધી તારો ઉદ્ધાર થશે નહીં. અર્જુન કહે છે કે હું એમની સાથે લડવા માંગતો નથી. એ મારા સગાં છે, એમની સાથે કેવી રીતે લડું? કૌરવ એટલે કે સો બુરાઈઓ. પાંડવ એટલે કે પાંચ સદ્વિચાર. સો કૌરવો માટે પાંચ પાંડવ પૂરતાં છે. અંતર્જગતમાં સારા અને ખરાબ વિચારોનું મહાભારત

ચાલતું જ રહે છે. સારા વિચારોની સેના પ્રબળ હોય તો ખરાબ, હીન અને હલકા વિચારો વિકસી શકતા નથી. આપણે હંમેશા શ્રેષ્ઠ ચિંતનને જ વિકસિત કરવું જોઈએ. શ્રેષ્ઠ વિચારવું, શ્રેષ્ઠ વાંચવું અને શ્રેષ્ઠ જ સાંભળવું જોઈએ. ખરાબ વ્યસનો અને ખોટી ટેવોના દાસ ન બનીએ. ઈન્દ્રિયોના સ્વામી બનીએ. આજે દરેક વ્યક્તિ દોષદુર્ગુણોથી ત્રસ્ત છે. શ્રીકૃષ્ણે અર્જુનને કહ્યું, મનની આ દુર્બળતાઓ સાથે લડ્યા વિના ઉદ્ધાર થઈ ન શકે. અર્જુને કહ્યું, આ બુરાઈઓ સાતે કેવી રીતે લડૂ? બીડી, સિગારેટ, તમાકૂ, ગુટખા મારા સગાઓ છે. આ સાંભળીને પાણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન નિરાશ ન થયા. એમણે અર્જુનને કાયર અને નપુંસક કહી ફટકાર્યા. અર્જુનને યુદ્ધ કરવા માટે તૈયાર કર્યો. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પાસે સુદર્શન ચક્ર છે. સુદર્શન એટલે કે સારા વિચારોનું દર્શન (ચક્ર). અમે આપણા મિશનને સુદર્શન ચક્ર બનાવ્યું છે. જે શ્રેષ્ઠ વિચારોના માધ્યમથી ખરાબ ચિંતનનું ગળું કાપવા માટેના કામમાં આવે છે. ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનો સંદેશ છે, “આપણે પોતાના મિત્ર પાણ છીએ અને શત્રુ પાણ” જે આત્માના વિકાસ-ઉત્થાન માટે સત્કર્મ કરીએ તો પોતાના મિત્ર અને જે આપણે પાપાચારમાં પ્રવૃત્ત થઈએ તો આપણે પોતાના જ શત્રુ છીએ.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે બતાવ્યું કે શંકરજીની આપણે પૂજા કરીએ છીએ, તો શંકરજીના દર્શનને પાણ સમજવું જોઈએ. ભગવાન શંકરના માથામાંથી ગંગા નીકળે છે એટલે કે આપણા મગજમાંથી પાણ પવિત્ર, પાવન, શુદ્ધ વિચારો જ પ્રવાહિત થવા જોઈએ. આ જ્ઞાનગંગાનું પ્રતીક છે, જે સમસ્ત માનવજાતિના કલ્યાણનો માર્ગ પ્રશસ્ત કરે છે.

શિવજીના માથે ચંદ્રમા છે. ચંદ્રમા શીતળતા, શાંતિ અને સરસતાનું પ્રતીક છે. પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિઓમાં પાણ સંતુલિત રહીએ. વિવેક અને ધીરજથી સમસ્યાનો સામનો કરીએ. ક્રોધ અને અવિવેકનો ભાવ આવવા ન દઈએ. શંકરજીના

'ગળામાં વિષધર લપટાયેલાં છે. એ તેમની કળા છે કે દુષ્ટ પ્રવૃત્તિના જીવોને પાણ વશીભૂત કરી તેમની પાસે ઈચ્છિત કાર્ય કરાવી લે છે. પોતાના પ્રભાવથી દુષ્ટોને પાણ સુધારીને પોતાને અનુરૂપ સજ્જન બનાવી લેવા જોઈએ. આવી જ રીતે ભગવાન બુદ્ધે અંગુલિમાલનું તથા નારદજીએ રત્નાકરનું જીવન પલટાવીને તેમને મહાન બનાવી દીધા હતા. ભગવાન શંકર તેમના શરીરે ભસ્મ ચોપડે છે. નરમુંડોની માળા પહેરે છે. અને સ્મશાનમાં રહે છે. એનાથી આપણને એવી શીખ મળે છે કે આ શરીર એક દિવસ મુઠ્ઠીભર ભસ્મ બની જવાનું છે. તેથી હંમેશા મોતને યાદ રાખવું જોઈએ. જે હંમેશા મોતને યાદ રાખે છે, તે પાપકર્મોથી બચીને શ્રેષ્ઠ માનવ જેવું જીવન જીવે છે, તેના લોક-પરલોક બન્ને સુધરે છે. રાજા પરીક્ષિતે મોતને યાદ રાખ્યું હતું અને સાત દિવસમાં જ મુક્તિ મેળવી લીધી હતી. આપણે સૌએ સાત જ દિવસ તો જીવવાનું છે. અઠવાડિયાના સાત દિવસ હોય છે. એમાંથી જ એક દિવસે આપણે જીવવાનું છે. જીવનની દરેક ક્ષણ લોકમંગલમાં ખર્ચાય, એ જ જીવનનો ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ.

શંકરજીની જાનમાં લૂલાં-લંગડાં, આંધળાં બધા પ્રકારના લોકો હતા. આપણે દીન-હીન, પછાત બધાને સાથે લઈને ચાલવું જોઈએ. કોઈની પાણ ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ. જાપાનના ગાંધી સંત કાગાવા તેમના ધર્મપત્ની સાથે જીવનભર કોઢીઓની સેવા કરતા રહ્યા. ભગવાન શ્રીરામે રીંછ-વાનરોને સાથે લીધા હતા. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તો ગોવાળિયાઓને સાથે રાખીને એ બતાવ્યું કે ક્યારેપાણ પછાતોની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ. તેમને યોગ્ય સન્માન આપવું જોઈએ. શંકરજીનું ત્રીજું નેત્ર વિવેકનું પ્રતીક છે, દિવ્ય જ્ઞાનનું પ્રતીક છે. એમ કહેવાય છે કે જ્યારે શંકરજીએ ત્રીજું નેત્ર ખોલ્યું હતું, ત્યારે કામદેવને બાળીને ભસ્મ કરી દીધો હતો. આપણી વિવેકશીલતા અને દૂરદર્શિતા જાગૃત હોવી જોઈએ. જ્યારે આપણું ત્રીજું નેત્ર જાગૃત થાય છે, ત્યારે શરીર જ નહિ, આત્મા પાણ

દેખાવા લાગે છે. આત્માની અમરતા અને શરીરની નશ્વરતા દેખાવા લાગે છે. શંકરજી બળદની સવારી કરે છે, પાડાની નહિ. પાડાની સવારી તો શનિ કરે છે. પાડો આળસુ હોય છે. બળદ શ્રમશીલ હોય છે. શંકરજીનું વાહન શ્રમશીલતાનું શિક્ષણ આપે છે.

શંકરજીનું પ્રતીક પિંડ હોય છે. યત્ પિણ્ડે તત્ બ્રહ્માંડે આ પિંડ વિશ્વ બ્રહ્માંડના પ્રતીક રૂપે છે. ઈશ્વરની વિરાટતાનું બોધક છે. આપણે આખા વિશ્વને ઈશ્વરનું સ્વરૂપ માની સંસારની સેવા કરવી જોઈએ. આ જ વિરાટ રૂપ ભગવાન રામે બાળપણમાં કૌશલ્યા માતા તથા કાકભુશુંડિને બતાવ્યું હતું. વાસ્તવમાં ઈશ્વરીય સત્તા કણકણમાં વિદ્યમાન છે. સૃષ્ટિમાં સર્વત્ર ઈશ્વરનો વાસ છે, એવો દઢ વિશ્વાસ હોવો જોઈએ.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે આગળ બતાવ્યું કે ઉપાસનાનો અર્થ જ ઈશ્વરની સમીપતા છે. જેમ પારસની સમીપતાથી લોકું પાણ સોનું બની જાય છે તેમ ભગવાન પાસે બેસવાથી આપણું પાણ દેવત્વ વિકસિત થાય છે. ભગવાનનું અવતરણ આપણી અંદર થવું જોઈએ. સાચા મનથી, શ્રદ્ધા અને ભાવનાથી પૂજા કરવી જોઈએ. ભાવનાના ઊંડાણમાં પ્રવેશ કરવો જોઈએ. જેમ જમીનની ઉપર કાંકરા અને પથ્થર જ મળે છે, પરંતુ જમીનમાં ઊંડે ઉતરવાથી બહુમૂલ્ય ખનિજ, હીરા, સોનું, ચાંદી તથા અન્ય મહત્ત્વના પદાર્થો પેટ્રોલ વગેરે મળે છે. તેવી જ રીતે અંતર્મનમાં ઉતરવાથી દેવી વિભૂતિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. મૂર્તિપૂજા તો પહેલું ચરણ છે, જેમ નાના બાળકોને 'ક' થી કબૂતર 'ખ' થી ખડિયો ભાણાવવું પડે છે તેવું જ આ અધ્યાત્મનું પ્રારંભિક શિક્ષણ છે.

ગાયત્રી માતા ફૂલ, અક્ષત, ચંદન ચઢાવવાથી પ્રસન્ન થઈ જતા નથી. ગાયત્રી માતા હંસની સવારી કરે છે. હંસ વિવેકનું પ્રતીક છે. ભક્તની વૃદ્ધિ હંસ જેવી વિવેકશીલ અને દૂરદેશી હોવી જોઈએ. હંસ શુદ્ધ અને પવિત્ર જીવન જીવે છે. દોષદુર્ગુણોથી રહિત જીવન જીવવું જોઈએ. ગાયત્રીમાતા કમળના ફૂલ પર

બેઠા છે. કમળ રહે છે તો કાદવમાં, પાણ તેથી ઉપર ઉઠીને નિર્વિકાર રહે છે. સંસારમાં બુરાઈઓ તો છે અને તે નિર્મૂળ કરવી શક્ય નથી. પરંતુ આપણે એટલું જ કરીએ કે આપણી અંદર બુરાઈનો પ્રવેશ ન થવા દઈએ. શ્રેષ્ઠ આચરણ અને શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય કરવાં એજ સાચી આધ્યાત્મિકતા છે. ગાયત્રી માતાની અસલી પૂજા છે. ગાયત્રી માતાના એક હાથમાં કમંડળ, અને બીજા હાથમાં વેદ છે. કમંડળ સાદાઈનું પ્રતીક છે. એમાં જળ, શ્રદ્ધા, શીતળતા, શાલીનતા અને સરસતાનું પ્રતીક છે. આપણું મગજ હંમેશા ઠંડુ રહેવું જોઈએ. વેદ સંસારના સમસ્ત જ્ઞાનનું મૂળ છે. આપણે જ્ઞાનના ઉપાસક બનીએ. સ્વાધ્યાય દ્વારા આપણા વિચારોને પવિત્ર કરીએ. પોતે સ્વાધ્યાય કરીએ અને બીજાઓને પણ પ્રેરણા આપીએ. જીવન જીવવાની કળા અને જનકલ્યાણમાં જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરીએ. ગાયત્રી માતાના હાથમાં રહેલી માળા સંગઠન શક્તિનું પ્રતીક છે. અનેક માણસ એકસાથે મળીને જ મંત્રજાપ અને સાધના માટે માળાનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. નિયમિત સાધના અનિવાર્યપણે કરવી જોઈએ. સાધના વિના જીવન અસ્તવ્યસ્ત અને આગ્રહ્ય થઈ જાય છે. સાધના એટલે નિયંત્રિત, સંયમિત, વ્યવસ્થિત જીવન. સાધક બનીને રહીએ, સાધનાનું અવલંબન લઈએ અને આત્મવિકાસના પંથે આગળ વધીએ.

ગાયત્રી માતાના એક હાથમાં પુણ્ય છે. પુણ્ય હંમેશા પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિમાં પાણ ખુશ રહેવાનું શીખવે છે. દુઃખ હોય કે સુખ, એકસરખી મનઃસ્થિતિ બનાવી રાખો. હસતું-હસાવતું ખુશી આપતું જીવન જીવવું એ પાણ એક કળા છે. આપણે બીજાઓને પાણ તાણાવરહિત જીવન જીવવાની પ્રેરણા આપીએ, પ્રસન્નતા સ્વાસ્થ્યનું પ્રતિક છે.

સર્વસમર્થ સત્તા આદ્યશક્તિ માતા ગાયત્રીની કૃપાને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો પહેલા આ ગુણોને અપનાવો. આપણે મૂર્તિપૂજના દર્શનને સમજીએ.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ પાસે મૂર્તિપૂજનું દર્શન પ્રાપ્ત કરી અમારી જ્ઞાસાઓનું સમાધાન થઈ ગયું.

આપણે ગુરુસત્તાના દિવ્ય ચિંતનને પોતાના વૈચારિક ભૂમિ પર સાકાર રૂપે વિકસિત કરવા માટે

યોગ્ય ભૂમિ તૈયાર કરીએ, એ જ ગુરુસત્તા પ્રત્યે સાચી શ્રદ્ધાજલિ ઉથે.

卐 卐 卐

યુગ સેનાનાયકોની છ શિબિર પૂરી થઈ પૂજ્ય ગુરુદેવના નિર્દેશાનુસાર સમગ્ર દેશમાં અત્યાર સુધી ૨૫૦૦ યુગસેના સંગઠનો બન્યાં છે. યુગ સેનાનાયકોની છ શિબિરો ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરામાં પૂર્ણ થઈ. આ શિબિરોમાં સમગ્ર દેશના લગભગ બધા પ્રાંતોના આશરે ૧૫૦૦ યુગ સેનાનાયકોએ ભાગ લીધો. પ્રથમ શિબિર ૧૧ મેથી શરુ થઈ અને અંતિમ શિબિરનું સમાપન ૧૮ જૂને થયું. શિબિરમાં યુગ સેના સંગઠનની આવશ્યકતા તથા સપ્તસૂત્રી આંદોલનની રુપરેખા પર વિસ્તારથી વિચાર થયો. પૂજ્ય ગુરુદેવના ક્રાંતિકારી ચિંતનને વહેલામાં વહેલી તકે જન-જન સુધી પહોંચાડવા માટે જ્ઞાનયજ્ઞની અનેક યોજનાઓમાં એડવાન્સ ટેકનિકનો ઉપયોગ કરવાનું પ્રશિક્ષણ યુગ સેનાનાયકોને આપવામાં આવ્યું. પત્રાચાર પાઠચક્રમ દ્વારા જીવન જીવવાની કલા અને સ્વસ્થ રહેવાની કલાના પ્રશિક્ષણ કેન્દ્રો દરેક સ્થળે શરુ કરવાનો અનુરોધ કરવામાં આવ્યો. વિરાટ જ્ઞાનયજ્ઞ અભિયાન અંતર્ગત વિચારક્રાંતિના દીપયજ્ઞ સંપન્ન કરવાનું પ્રશિક્ષણ પ્રદર્શન કરીને આપવામાં આવ્યું. જમલપુરના યુગ સેનાનાયકોએ એક વર્ષમાં સવા બે લાખ રૂપિયાનું નવ લાખ યુગ ચેતના સાહિત્ય સમાજમાં વહેંચવાનો સંકલ્પ લીધો. ઘાગા યુગ સેનાનાયકોએ દસ-દસ હજાર રૂપિયાનું યુગચેતના સાહિત્ય વહેંચવાનો સંકલ્પ લીધો. પૂજ્ય પંડિત લીલાપત શર્માએ યુગ સેનાનાયકોને સંક્ષિપ્ત દીપયજ્ઞોના માધ્યમથી સંસ્કાર કરવાનું અભિયાન શરુ કરવાનું આહ્વાન કર્યું. ભિંડના પરિજન ડૉ. સતીષચંદ્ર શુક્લાએ એક વર્ષમાં ૧૦૦૮ સંસ્કાર દીપયજ્ઞના માધ્યમથી પોતાના યુગ સૈનિકો સાથે કરવાનો સંકલ્પ લીધો. બધા યુગ સેનાનાયકોએ ૧૦૦ થી ૫૦૦ દીપયજ્ઞ કરાવવાના સંકલ્પો લીધા. જે પરિજનો સંકલ્પ લઈને ગયા છે, તેમના પત્રો દ્વારા જાણવા મળે છે કે યુગસૈનિકોમાં ઘણી સક્રિયતા આવી છે અને ક્ષેત્રમાં પૂરા ઉત્સાહ અને ઉલ્લાસ સાથે કાર્ય શરુ થઈ ગયું છે.

“ઉત્તમ પુસ્તકો એવું અમૃત છે કે જેનું સાંનિધ્ય મેળવીને મનુષ્ય પોતાનું દુઃખ-દર્દ, ક્લેશ બધું જ ભૂલી જાય છે.”

◆ ગાયત્રી પંચરત્ન	૫-૦૦	◆ પ્રેમયોગ	૭-૦૦	◆ શ્રી સત્યનારાયણ વ્રતકથા	૬-૦૦
◆ ગાયત્રી સાધના અને યજ્ઞ પ્રક્રિયા	૫-૫૦	◆ પ્રેમ પ્રભુના ધામ	૭-૦૦	◆ ગાયત્રી પ્રાર્થના	૩-૫૦
◆ ગાયત્રીના પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર	૫-૫૦	◆ યુગ ઋષિના અધ્યાત્મ-યુગ	૬-૦૦	◆ લગ્ન સંસ્કાર પદ્ધતિ	૬-૦૦
◆ ગાયત્રીની પ્રચંડ પ્રાણ ઊર્જા	૩-૫૦	◆ ઋષિની વાણીમાં		◆ મંત્ર લેખન (૨૪૦૦ વાણી)	૫-૦૦
◆ ગાયત્રી અને યજ્ઞનો અન્યોન્યાશ્રિત સંબંધ	૩-૫૦	◆ પ્રાર્થના જીવંત કેવી રીતે બને?	૮-૦૦	◆ મંત્ર લેખન (૧૦૦૦ વાણી)	૩-૦૦
◆ ગાયત્રી પંચમુખી અને એકમુખી	૩-૫૦	◆ કૌટુંબિક જીવનની સમસ્યાઓ અને સમાધાન	૫-૦૦	◆ કર્મકાંડ ભાસ્કર	૪૦-૦૦
◆ ગાયત્રી અનુષ્ઠાન અને પુરસ્કારણ	૪-૫૦	◆ ગૃહસ્થમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં એની જવાબદારી સમજો	૬-૦૦	◆ ગાયત્રી ચાલીસા (સચિત્ર)	૬-૦૦
◆ ગાયત્રીની સર્વસુલભ વિધિ	૫-૦૦	◆ સંતાનો સાથે ભાવનાત્મક સંબંધ સ્થાપો	૪-૦૦	◆ પ્રજ્ઞા ગીત	૬-૦૦
◆ ગાયત્રીની થોવીસ શક્તિ ભાગ-૧, ભાગ-૨	૭-૦૦	◆ મૂઠ માન્યતાઓની ભુલભુલામણીમાં ભટકશો નહીં	૬-૦૦	◆ સહજાન કીર્તન	૬-૦૦
◆ ગાયત્રીના બે પુણ્ય પ્રતીક-શિખા અને યજ્ઞોપવીત	૩-૫૦	◆ બાળ નિર્માણની વાર્તાઓ (ભાગ ૧થી૧૬) ૧ પુસ્તકના રૂા.૮/-		◆ પર્વ આયોજનથી લોકશિક્ષણ	૮-૦૦
◆ ગાયત્રી વિષયક શંકા સમાધાન	૩-૫૦	◆ શ્રીરામ શતક	૪-૦૦	◆ આત્મિક વિકાસનો રાજમાર્ગ	૮-૦૦
◆ મહિલાઓની ગાયત્રી સાધના	૫-૦૦	◆ મોટા માણસ નહીં મહામાનવ બનો	૫-૦૦	◆ યજ્ઞપિતા ગાયત્રી માતા	૮-૦૦
◆ ગાયત્રી મહાવિજ્ઞાન ૧ થી ૩	૮૦-૦૦	◆ સત્યયુગનું પુનરાગમન	૫-૦૦	◆ કર્મકાંડ કેમ અને શા માટે ?	૩-૦૦
◆ અધ્યાત્મ શું હતું? શું થઈ ગયું અને શું હોવું જોઈએ	૮-૦૦	◆ યુગ પરિવર્તન કેમ અને શા માટે	૫-૦૦	◆ વેદોનો દિવ્ય સંદેશ	૩૬-૦૦
◆ ઈશ્વર કોણ છે, ક્યાં છે, કું કોણ છું ?	૨-૫૦	◆ સ્વાધ્યાય, સત્સંગ, ચિંતન અને મનન	૬-૦૦	◆ યુગઋષિના ઉદ્બોધન	૭-૦૦
◆ ધર્મ શું અધર્મ શું ?	૪-૫૦	◆ સમજદારોની આણસમજ	૬-૦૦	◆ યુગઋષિની અન્તર્વેદના	૮-૦૦
◆ સફળ જીવનનું કેન્દ્રબિંદુ-ઉત્કૃષ્ટ ચિંતન	૫-૦૦	◆ મહાકાલ અને યુગ પરિવર્તન ૧૫-૦૦ પ્રક્રિયા		◆ અધ્યાત્મ અને વિજ્ઞાન	૮-૦૦
◆ ઋષિ ચિંતન	૫-૦૦	◆ પત્ર પાથેય	૫૦-૦૦	◆ મુસ્લિમ ધર્માનુયાયીઓનું અનુકરણીય ચિંતન	૭-૦૦
◆ વેદોની સોનેરી સુક્તિઓ	૩-૦૦	◆ વંદનીય માતાજીનાં પ્રવચનો	૮-૦૦	◆ જોવામાં લાગે વામાણા સાર ઘણાં ગંભીર ભાગ-૧, ૨, ૩, ૪	૩૦-૫૦
◆ પરકાયા પ્રવેશ	૩-૦૦	◆ મહિલા જાગરાણનો સંદેશ	૮-૦૦	◆ ઋષિયુગમનું આહ્વાન (કમિશન વગર)	૧-૦૦
◆ અમારું વીલ અને વારસો	૧૫-૦૦	◆ શું સ્ત્રી આવી દશામાં પડી રહેશે ?	૪-૦૦	◆ કાર્યકર્તા આચારસંહિતા	૭-૫૦
◆ ગુરુવરની થાપણ ભાગ-૧, ૨	૨૭-૫૦	◆ એકવીસમી સદી ઉજ્જવળ ભવિષ્ય ભાગ-૧, ૨	૫-૦૦	◆ રાષ્ટ્રચિંતન ભાગ-૧, ૨	૧૬-૦૦
◆ પ્રજ્ઞા અવતાર આપણા ગુરુદેવ	૧૫-૦૦	◆ એકવીસમી સદીનું ગંગાવતરણ	૩-૦૦	◆ ગૌરક્ષા અને ઉછેર એક રાષ્ટ્રીય કર્તવ્ય	૩-૫૦
◆ ઉપાસનાનું તત્ત્વદર્શન અને સ્વરૂપ	૫-૦૦	◆ નવયુગનો મત્સ્યાવતાર	૩-૦૦	◆ અમૃત કળશ-૧, ૨	૧૨-૦૦
◆ જીવનદેવતાની સાધના-આરાધના	૩-૫૦	◆ પ્રજ્ઞાવતારની વિસ્તાર પ્રક્રિયા	૩-૦૦	◆ સજલ શ્રદ્ધા	૮-૦૦
◆ સિદ્ધિ આપનારી વાક્સાધના	૫-૦૦	◆ નૈતિક શિક્ષણ ભાગ ૧, ૨, ૩	૬૬-૦૦	◆ વેદોના સેટ (ચારેય ભાગ હિન્દી) ૮૦૦-૦૦	
◆ જ્ઞાનયોગ, ભક્તિયોગ, કર્મયોગ	૪-૫૦	◆ આસન અને પ્રાણાયામ	૪-૦૦	◆ વેદોનાસેટ (ચારેય ભાગ ગુજરાતી) ૮૦૦-૦૦	
◆ કેટલાક ધાર્મિક પ્રશ્નોનું યોગ્ય સમાધાન	૮-૦૦	◆ સાત્ત્વિક દિનચર્યા અને દીપાંબુષ	૫-૦૦	◆ ૧૦૮ ઉપનિષદ (ત્રણેય ભાગ હિન્દી) ૩૦૦-૦૦	
◆ સાધનાથી સિદ્ધિ	૧૭-૦૦	◆ પ્રાણાયામથી આધિ-વ્યાધિ નિવારણ	૧૦-૦૦	◆ ૧૦૮ ઉપનિષદ (ત્રણેય ભાગ ગુજરાતી) ૩૦૦-૦૦	
◆ ચાલીસા	૦૦-૫૦	◆ ચિરયૌવનનું રહસ્યોદ્ઘાટન	૫-૦૦	◆ યુગ ચેતના સાહિત્ય ૧થી ૨૦૦ ૬૦-૦૦	
◆ તન્ત્ર ગાયત્રી ચાલીસા	૬-૦૦	◆ જડીબુટ્ટી દારા સ્વાસ્થ્ય સંરક્ષણ	૮-૦૦	◆ પોકેટ બુક ૧ થી ૧૯૪ ૨૯૧-૦૦	
◆ જીવન સાધનાના સોનેરી સૂત્રો	૩-૦૦	◆ પ્રજ્ઞાપુરાણ ભાગ-૧, ૨, ૩, ૪	૨૩૦-૦૦		
◆ પ્રેમોપહાર	૨-૦૦	◆ ગાયત્રીની દૈનિક સાધના	૩-૦૦		
◆ સફળતાનાં સાત સ્વર્ણમ સૂત્ર	૬-૦૦	◆ સંક્ષિપ્ત ગાયત્રી હવન વિધિ	૩-૦૦		
◆ હારજીતનો આધાર -મન	૬-૦૦				
◆ કર્મની ગતિ ન્યારી	૪-૦૦				

: પ્રાપ્તિ સ્થાન :

ગાયત્રી જ્ઞાનપીઠ

યુગ નિર્માણ યોજના, મથુરા

શાખા : પાટીદાર સોસાયટી,

જૂના વાડજ, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૧૩.

ફોન : ૭૫૫૭૨૫૨